

Maridalens Venner

Stein Erik Kirkebøen

KRUTT, KULER **og personekvivalenter**

Historien om Skar kruttverk og Skar leir

ÅRSSKRIFT 2021

Omslagsbilde: Inne i et stadig tettere kratt står en diger, massiv steinkonstruksjon som et minne om noe som en gang var. Det er restene av Skar kruttverk. Foto: D. Rone

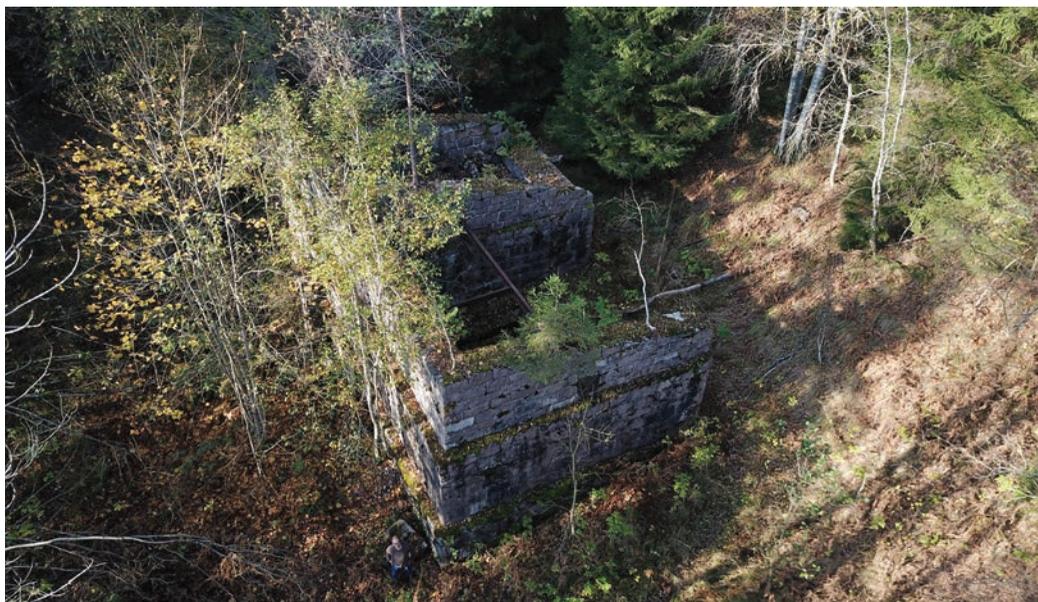
Til høyre: Kruttverket besto av to åpne rom adskilt av et massivt rom som skulle hindre at det andre gikk i luften hvis det ene eksploderte. Eller omvendt. Taket og bakveggen, som vanligvis var en lettvegg, er borte. Foto: D. Rone

Maridalens Venner

KRUTT, KULER og personekvivalenter

Historien om Skar kruttverk og Skar leir

Stein Erik Kirkebøen

Innhold

Innhold	3
Før vi begynner	5
Skar i går (– 2007)	8
Forhistorien	9
Kruttt og kruttverk	13
Skar kruttverk	18
Krutthuset	36
Skar leir	42
Så kom tyskerne	48
Etter krigen	54
CIA i Maridalen	58
Skar i dag (2007 – 21)	61
Politisk dragkamp	67
Hva skal Skar brukes til	72
Pensjonister og skoleelever	74
Skar i morgen (2021 –)	82
Elefanten i Maridalen	88
Årsmøteinnkalling og årsmelding	97

På østsida av Skarselva står en ruvende ruin igjen som et minne om det som en gang var en stor virksomhet i Maridalen, Skar kruttverk. Foto: D. Rone

Før vi begynner ...

Helt innerst i Maridalen, der bussen snur og Marka møter byen, ligger et spennende sted. Skar. Her kjøpte en liten gruppe Kristiania-borgere tomt og fallrettigheter i Skarselva av Skar gård i 1851. De skulle satse på krutt, og bygde et kruttverk ved Skarselvas bredder. Det produserte krutt fram til 1898. Da ble kruttproduksjonen flytta til Raufoss og ingen visste riktig hva de skulle bruke kruttverket til.

Akkurat slik er situasjonen i dag, nesten 125 år seinere også. Men nå handler det ikke bare om kruttverket, nå handler det om det som etter kruttverkets død ble til Skar leir.

Stedet dit ingen går

– Jøss, sa ei småbarnsmor som stavra seg oppover mot Øyungen på en glatt blanding av is og grus. – Det er mer folk her enn på Karl Johan!

Det var en praktfull lørdag i koronaens tid, mars 2020. Sola trilla som en appelsin over en knallblå himmel og jagde en håndfull kuldegrader som hadde overnatta, pokkerivold. Etterhvert fulgte noe av det som var igjen av is så smått etter. Siden det ikke hadde vært så mange av de dagene den vinteren, siden værvarselet tyda på at finværet var et en-dags-blaff og siden koronaviruset hadde gjort det lite fristende å oppsøke etablissementer i byen, i den grad de i det hele tatt var åpne, så strømmen folk ut i Marka. De utnyttet en inneklemt finværsdag. Parkeringsplassen på Skar ble langsomt fylt helt opp. Folk stavra seg oppover mot Øyungen på en blanding av is og grus.

Ikke jeg. Jeg gikk aleine den andre veien, inn de store, vidåpne portene til Skar leir. Det var første gang jeg var på innsida av gjerdet. Jeg ble overraska over hvor stort området er og hvor mange og digre bygninger det er der. Et par ser rimelig velholdte ut, mange står der som stadig vagere minner om ei tid som er forbi, og ser ut som om de står og detter ned. Og det er det de gjør.

De eneste tegnene til liv var noen fargerike leker utafor kommandantboligen hvor familien Szurpit bor, og enorme vedstabler der Turistforeningen har vedproduksjonen sin.

Sint dame i stille leir

Plutselig brytes stillheten. En liten veps av en vekterbil kommer susende rundt

et hjørne, gud veit hvor den kom fra. En kvinnelig vekter, som er veldig sint, sveiver ned vinduet og roper ut:

- Hei du! Hva gjør du her! Kom deg ut!
- Jeg ser meg om, og så tar jeg noen bilder...
- Du har ikke lov til å være her. Dette er privat område!
- Nei, det er det ikke. Det er kommunen, vi alle, som eier det.
- Det er gjerda inn, og du har ikke lov til å være her.
- Det er gjerder, men portene er åpne og det står ikke noe skilt om at det er forbudt...

Noen følger med på hva som skjer i Skar leir. Plutselig, ut av intet, kom en vekterbil susende. Bak rattet satt en veldig sint vekter.

– Kom deg ut med en eneste gang! Og tar du bilde av meg, så blir du anmeldt! Siden jeg ikke hadde noe mer der inne gjøre og allerede var på vei ut, fortsatte jeg på min vei. Selv om hennes opptreden sjølsagt ga meg lyst til å bli lenger bare på trass.

Fra bilen forsikra hun seg om at jeg hadde tatt signalet, og forlot området. Like etter gjorde hun det samme. Portene sto åpne og det var fortsatt ingen skilt som varslet at det var adgang forbudt.

Likevel, noen følger – av og til – med på hva som skjer i Skar leir. Det er ingen krevende oppgave. Det skjer ikke så mye der inne. Men det *har skjedd mye*. Denne boka handler mest om det.

Lang og rik historie

Ett av Norges sju industrielle kruttverk ble starta opp av private gründere her

midt på 1800-tallet. Etter kort tid overtok Forsvaret. Like før det forrige århundreskiftet ble virksomheten flytta til Raufoss. Der ble det begynnelsen til ammunisjonsfabrikken som i dag heter Nammo.

De militære myndigheter begynte å klø seg i hodet og lure på hva de skulle bruke leiren til. Kommunen fikk tilbud om å kjøpe, men syntes det var for dyrt. Da måtte Forsvaret finne på noe.

Leiren ble siden brukt til mye av flere forsvarsenheter, tyskerne og våre egne hemmelige tjenester. I 2007 klarte Forsvaret omsider å kvitte seg med Skar leir som det ikke lenger hadde behov for. Oslo kommune var kjøper – mot byrådets vilje. Det var en dårlig start, og 14 år seinere er det fortsatt vanskelig å spore noen entusiasme for kjøpet i Rådhuset. Ingen i kommunen har annet enn meget vage planer for hva de kan bruke det flotte området til. Det er ikke lett så lenge Vann- og avløpsetaten ikke vil akseptere mer enn 35 personekvivalenter på området. De ekvivalentene skal vi komme grundig tilbake til.

Denne boka handler altså mest om det som har skjedd. Den handler en del om det som skjer, og litt om det som (kanskje) skal skje.

Kildesituasjonen

Til slutt litt om kildegrunnet. Det er beklagelig tynt. Når det gjelder kruttverkets historie har jeg ikke finni så mye annet enn Rasch-Enghs artikkel i *Kom til den fagre Maridal* (1972) med en kortere versjon i *Maridalen: Vakker og verneverdig* (1989). I tillegg er Skar såvidt nevnt i noen oversiktsverk om krutt og våpenproduksjon. I den flotte boka *Historien om Nitedals Kruttværk* (2019) skrives det mye om kruttproduksjon på 1800-tallet som jeg regner med er representativt også for hvordan det var på Skar. Der er det også bilder som gir et inntrykk av hvordan kruttverkene så ut. Fra Skar kruttverk har jeg ikke klart å finne mer enn to bilder.

Skar leir er det heller ikke skrevet mye om og bildetilfanget er også her elendig. – Det er ikke så rart, det var et inngjerda, militært område med digre skilt på gjerdene om at det var forbudt å fotografere, svarte en maridøl da jeg beklaga meg over mangelen på bilder. Og det har han vel rett i.

Sjøl om jeg ikke har klart å finne bilder fra Skar leir mens den ennå var i Forsvarets eie i norske eller tyske arkiver, er jeg overbevist om at noen finnes. Ett eller annet sted.

Skulle noen på sin vei snuble over bilder av norske eller tyske soldater i Skar leir, sørg for at de blir bevart for ettertida!

Forøvrig: god fornøyelse.

Stein Erik Kirkebøen
Kjelsås januar 2021

Skar i går (– 2007)

På østia av Skarselva, rett vest for Nordbråten gård og rett øst for de nordligste bygningene i Skar leir på vestsida av elva, står en stor og tung koloss bygd av massiv granitt. Den er under et vedvarende angrep fra naturen rundt seg. Kratt, busker og trær angriper det solide byggverket fra alle kanter hvert eneste år. Naturen angriper også ovenfra, trær har begynt å vokse seg ganske store oppå ruinen.

Ikke ett skilt viser vei hit. Til tross for at det er et spennende, viktig og interessant kulturhistorisk minnesmerke. Ingenting, ingen skilt, ingen plakater, forteller overraskede turgåere noe om hva de har støtt på, hva som har foregått på stedet eller hva den digre steinkolossen en gang har vært.

Helt ensom, glemt og ukjent for de aller fleste står den der, omgitt av stadig mer kratt og skog. Murene er opptil en meter tjukke. De er solide, men de kommer til å tape kampen mot naturen, forlopig holder de stand.

Skogen er i ferd med å gjenerobre Skar kruttverk som ble etablert her midt på 1800-tallet for å utnytte energien i elva som vi ser til venstre i bildet. Foto: D. Rone

NORSKE KRUTTVERK

Den danske boka KRUDT tar for seg kruttproduksjon i de nordiske land. Den var ikke veldig omfattende, i Norge nevner boka sju verk som produserte krutt industrielt. Før og delvis samtidig med disse verkene virksomhet ble det framstilt krutt mer håndverksmessig i mindre målestokk flere steder, blant annet på Etterstad og Nesodden. De sju norske kruttverkene:

Alvoen ved Bergen (1626-1886)

Kongsberg Krudtværk (1734-1865)

Hvitebjørn, Ljan i Oslo (1750-1870)

Midtvandet Krudtmølle, Bamble utafor Skien (1835-76)

Liadalen kruttverk, Ljan (1870-84)

Skar kruttverk (1854-98)

Nittedals Krudtværk (1883-1978)

Bak disse murene ble det i 45 år produsert tonnevis med svartkrutt. Men for 125 år siden var det slutt. Siden har naturen kjempa for å bryte ned de massive sporene av menneskelig aktivitet. Kolossen, selve kruttverket, er det eneste som holder stand. I terrenget rundt er det strødd ut lave rester av grunnmurene til de andre bygningene som utgjorde verket.

Den massive ruinen og de stadig mer gjen- og nedgrodde tuftene er alt som er igjen av Skar kruttverk.

FORHISTORIEN

I 1861 inntok Forsvaret Maridalen. Det ble der i 146 år, helt til 2007. Forsvaret etablerte seg helt innerst i dalen, på det som da var Skar kruttverk, seinere ble navnet Statens kruttverk. I dag er det altså bare ruiner igjen.

Bakgrunnen for Forsvarets innmarsj var at det utover på 1800-tallet hadde flere dårlige erfaringer med kruttet det hadde kjøpt inn fra forskjellige private leverandører i Norge.

I 1833 sprang en 18 punds kanon under en oppvisning hvor selveste kronprins Oscar var til stede.

I 1843 sprang en tilsvarende kanon.

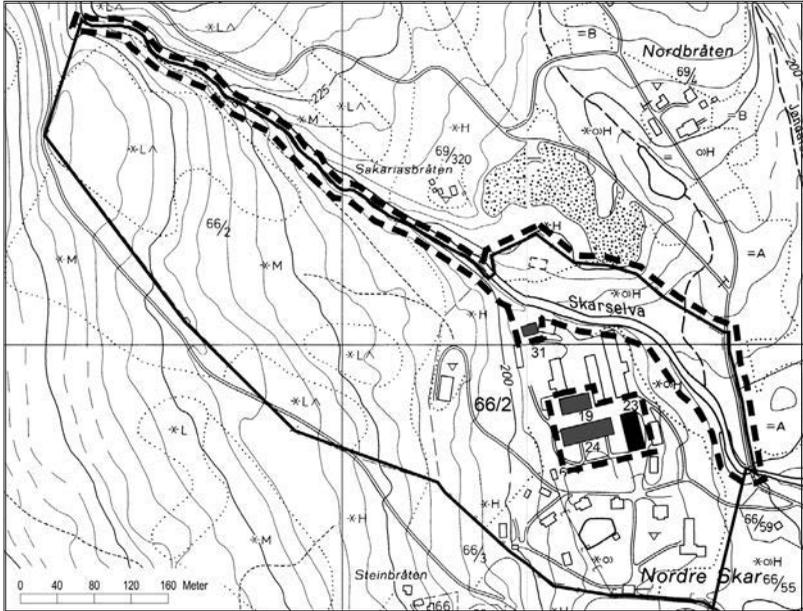
Bortsett fra den store ruinen og et par bygninger inne i leirene er det bare rester av grunnmurer og tufter igjen av alle bygningene i kruttverket.

I 1856 sprang en 30 punds kanon ombord på korvetten Nornen som lå i Horten havn.

I 1859 sprang en 12 punds kulekanon under en brigadesamling ved Øra i Fredrikstad.

I 1860 sprang en kanon på Akershus.

Alle disse ulykkene var alvorlige, og de ble etterforska. Konklusjonen hver

Skar leir er et område langs Skarselva på nesten 220 mål.

gang var at det skyldtes kruttet. Det var variabelt, og alt for ofte var det rett og slett dårlig. Produzentene slumsa med blandingsforholdet av ingrediensene og de var ikke nøye nok med å rense salpeteren. Da hjalp det ikke at Forsvaret satte opp standarder og testa leveransene. Kruttet varierte i kvalitet, og det gjorde at kanoner innimellom gikk i lufta. Dette ville Forsvaret selvfølgelig unngå. Krutt som ikke virker som det skal, er bokstavelig talt livsfarlig. Kanoner skal ramme fienden, ikke ta livet av de som benytter dem.

En måte å unngå de alvorlige ulykkene på, var sjøl å stå for kruttproduksjonen. Da ville Forsvaret ha full kontroll over produksjonen, og det ville få krutt som det kunne stole på.

Krutt å stole på

I 1861 inngikk Forsvaret avtale med de private eierne om å overta Skar kruttverk. I første omgang nøyde det seg med å forpakte kruttverket. Men etter drøyt to år, i 1863, kjøpte Forsvaret verket, 20 mål tomt og fallrettighetene i Skarselva som renner fra Øyungen til Dausjøen og som leverte energien som var nødvendig for å drive kruttverket.

Noen år seinere, i 1874, fikk Forsvaret retten til å styre demningen i Øyungen og dermed i størst mulig grad sørge for at vannføringa i elva til enhver tid var passende for kruttverkets behov. For denne retten skulle det betale godseier og baron Harald Wedel Jarlsberg 50 speciedaler i året.

Samtidig, i 1874, kjøpte Forsvaret ytterligere nesten 200 mål, slik at det fikk en eiendom på til sammen 217 mål på Skar. Den hadde det helt til 2007. Da ble Forsvaret omsider enig med Oslo kommune som kjøpte eiendommen.

Da var det gått mer enn hundre år siden kruttproduksjonen ble flytta til Raufoss, til Rødfos patronfabrik som ble oppretta i 1896. Etter hvert ble den til Raufoss ammunisjonsfabrikk, i sin tid Opplands største industrivirksomhet, som i dag heter Nammo. Basert på kruttverket på Skar ble det skapt et industrieventyr på Raufoss, mens en ruin står igjen i Maridalen.

Og nå er vi klare til å gå tilbake til begynnelsen, den første begynnelsen.

To elver. To historier

Skarselva har buldra og gått i årtusener, men det er ikke funnet tidlige tegn til at mennesket har utnyttet elvas kraft til annet enn fløting. Det er ingen spor etter tidlige sagbruk eller møller før området ble ramma av ei naturkatastrofe rundt 1830. En kraftig storm slo ned det som var av skog i lia fra Skar gård og opp til Øyungen. For å redde stumpene og sage opp det som kunne reddes av den nedblåste skogen, ble det etablert ei sag ved Skarselva. Restene og ruinene av saga er lette å finne, rett på nedsida av Nordbråtenbrua som fører den østre veien til Øyungen over Skarselva. Der ble tømmeret som stormen felte, sagt opp. Men etter at jobben var gjort, ble saga lagt ned. Dette var sannsynligvis det første forsøket på utnytte energien i elva til annet enn fløting.

Mens det var et yrende liv i hvert fall fra 1600-tallet, kanskje tidlige, langs Skjærsvjelva med både mølle, flere sagbruk og – ikke minst – stangjernshammeren, er det ikke opplysninger om annen næringsvirksomhet enn Skar sag langs Skarselva noen kilometer lenger inn i dalen, før 1850-tallet.

Litt seinere, i 1883, ble Maridalen Uldspinderi etablert rett på nedsida av Vaggesteinbrua. Det bytta «fornavn» til Christiania og var en betydelig virksomhet fram til 1905.

Forskjellen på aktivitet i de to naboelvene kan skyldes at Skjærsvjelva falt inn under Nordmarksgodset som Johan Garmann samla på 1600-tallet. Og selv om mange vil si at den danske innvandrerer opptrådte skurkete da han mer eller mindre tuska til seg krongodset og samla Nordmarka på egne hender, så er det ingen tvil om at han var en initiativrik og energisk eier. Kanskje mer driftig og dynamisk enn bonden på Skar som eide Skarselva?

Det kan være forklaringa på den store forskjellen i aktivitetsnivå langs de to naboelvene. Eierens interesser og ressurser var sannsynligvis en viktigere forkla-

I 1830 ble Skar sag bygd på elvebredden rett på nedsida av brua over Skarselva. Der forsøkte skogieren å redde stumpene etter at skogen ble feid overende av et kraftig uvær. I dag er bare rester igjen.

ringsfaktor enn at Skjærsljøelva ligger litt mer sentralt, noen kilometer nærmere Christiania.

Men så, rundt 1850 ble det omsider liv i leiren også langs Skarselva. Men før vi skal se på hvordan Skar kruttverk ble til, skal vi se litt stort på kruttproduksjonen i Norge. Men aller først må vi finne ut hva krutt er.

KRUTT OG KRUTTVERK

Krutt ble kjent i Europa på 12-1300-tallet, og det var blitt produsert i Norge i flere hundre år da en slags industriell produksjon så smått kom i gang utover på 1600- og 1700-tallet.

Krutt består av salpeter, svovel og kull. Blandingsforholdet kan variere litt, men er stort sett 75 deler salpeter, 12 deler svovel og 13 deler kull. Salpeteret skulle være rensa og fritt for kjøkkensalt, stangsvovelet skulle være rensa og trekullet skulle aller helst brennes av én til to tomme tykke hasselgreiner av to år

KRUTT

... er en blanding av salpeter, svovel og kull som brenner svært hurtig og brukes som drivstoff i skytevåpen. Det finnes to hovedtyper, svartkrutt og røyksvakt krutt.

Svartrutt ble funnet opp i Kina på 800-tallet, kanskje enda tidligere. Det består av salpeter, trekull og svovel. Lenge ble det benytta til fyrverkeri og til små eksplosiver. Det tok flere hundre år før kruttets militære potensiale ble utnytta. Først som drivstoff i små raketter som skremte fiendens hester. Rundt 1300 lanserte munken Berthold Schwarz i Freiburg kruttet i Europa. Fram til slutten av 1800-tallet var svartkrutt det

eneste tilgjengelige sprengstoffet. I dag brukes det mest til fyrverkeri. Ulempen ved svartkrutt var dårlig forbrenning, mye sot som måttet renses ut av våpnene og mye røyk som avslørte for fienden hvor skytteren var.

Røyksvakt krutt tok over som drivstoff i skytevåpen på slutten av 1800-tallet. Det ble opprinnelig framstilt ved å dyppe bomull i en blanding av konsentrert svovelsyre og konsentrert salpetersyre. I dag brukes nitrocellulose, nitroglyserol eller blandinger av dette.

Wikipedia

gammel hogst. Greinene skulle brennes i jernsylinder, men ikke mer om gangen enn at det kunne brukes opp innen 24 timer.

Pulverisering og blanding av de tre ingrediensene foregikk i digre rulletønner med metallkuler. Å rulle tønnene var så tungt at mannekraft ikke strakk til, det var nødvendig med elvas krefter for å få det gjort.

De tre ingrediensene ble knust, blanda og så pressa sammen til kaker, kaker av 9 mm tykkelse skulle sammenpresses til kaker av 2 mm tykkelse. Da var det også greit med elvekraft.

De lufttørkede kakene ble så brutt til korn. Kornene ble sortert etter størrelse i sifter med hull av forskjellig diameter: Størst kruttkorn til de største våpnene; for det groveste kanonkrutt var siktene 2 til 2,5 mm mens det fineste muskettkrutt smatt gjennom hull med diameter på bare 0,5 mm. Etter at det var sikta, skulle kruttet poleres i rulletønner – ifølge instruksen måtte det ikke skje i blytekte tønner, her var det viktig å unngå gnister! – tørkes og avstøves før det ble pakka i tønner på 100 pund, omkring 50 kilo.

Hvis noen vil vite mer detaljert hvordan produksjonen av svartkrutt foregikk, så anbefaler jeg gjerne den flotte boka *Historien om Nitedals Krudtværk* som lokale ildsjeler ga ut i 2019. Her får du inngående forklaringer og beskrivelser av aktiviteten på et kruttverk.

KANONDEBUT

Verdens første kanonskudd ble sannsynligvis avfyrt utafør den franske byen Metz i 1324. Fire lokale herskere (Four Lords War) gikk sammen om å beleire byen i lang tid, og under denne beleiringa skal en kanon ha blitt tatt i bruk for første gang. Nykommeren ble en umiddelbar suksess, herskere over hele Europa skaffa seg kanoner som de dro med seg ut i stadig nye kriger.

Wikipedia

Eksplosivt og møkkete

I dansketida fikk det norske forsvaret kruttet sitt i hovedsak fra Danmark. Justisråd Paul Lachmann Vogt, som i 1749 søkte om å få starte med kruttproduksjon på Ljan, måtte levere kruttet han produserte til Danmark. Derfra ble det sendt tilbake til forsvarsenheter i Norge. Verket hans gikk forøvrig i lufta minst to ganger, og flere arbeidere omkom. I 1855 ble et nytt kruttverk etablert ved Ljanselva. Det ble også avslutta med et smell en vårdag i 1884. To arbeidere døde. Å lage krutt var ingen spøk. Det visste mannen ved Alvøen kruttverk som en gang

*Arbeidsstokken ved Nitedals Kruttværk samla rundt Ørfiskebekken som var verkets drivkraft.
Foto: Ludwik Szacinski/Nasjonalbiblioteket*

TØFT REGIME. BANNING FORBUDT

«Enhver, som er ved Arbeide i eller udenfor Krudttaarnene, bør forrette sin Gierning med saadan ærbødig Stilhet som det sømmer sig på et Sted, hvor (ifald den allerhøieste Gud ikke selv i Naade holder sin Haand over Arbeidet) den mindste Uforsigtighed ikke alene kan forvolde alle Tilstædeværende Livs Forliis, men endog saavel dette Sted, som de Omliggende i et Øieblik kan forvandles til en Steenhob; Formanes derfor at iagttage al mueligste Varsomhed og Forsigtighed ved Krudets Behandling, nøie efterlevende alt hva til den Hensigt befales og erindres. Forbydes tillige alle og enhver paa det skarpeste og alvorligste, hvad enten de ere ved Krudets Behandling eller dets Transport,

enten ved Fortredelighed under Arbeidet, og endnu (langt) mindre Letsindighed, at lade udgåe af deres Mund nogen Eeder og Bander, eller nogen letsindig eller liderlig Snak, hvorved den Allerhøiestes Navn bliver vanæret og fortørnet, da saadanne, som deri befindes have været overhørig og forbrudt sig, uden nogen Overbæren eller Undskyldning, strax skal afgåe fra sit Arbeide, og overleveres Skildvagten til Forvaring inntil Arbeidet er forbi, hvornæst de i Arrest hensettes, for etter Rettens Kiendelse at lide Dom for sin Forbrydelse.»

3die Post af Instructionen for Forsigtighed ved al Krudtbehandling (2den Julii 1776)

på 1700-tallet skrev: «Møllen gik ofte i Luften, hvilket kosted baade Møie og Fortræd». Og menneskeliv.

På Nitedals Krudtværk, som var i drift fra 1882 til 1978, smalt det stadig vekk. I *Historien* ... ramser forfatterne opp 23 større ulykker. Til sammen mista 17 arbeidere livet i ulykker på verket. Den siste eksplosjonen skjedde så seint som i 1976. Den tok to liv. To år seinere ble det siste kruttverket i Norge lagt ned.

På Skar kjenner vi ikke til ulykker som tok liv.

De levde farlig.

Likevel tyder undersøkelser på at kruttarbeiderne hadde en ganske avslappa holdning til at jobben kunne være livsfarlig. I hverdagen var de mer prega av støvet, møkka og den manglende hygien enn av frykt for at hele greia skulle gå i lufta og sende dem til de evige jaktmarker.

«Til og med i ferien spøtta jeg svart i flere dager», forteller en kruttarbeider fra Nittedal.

Kruttstøvet var ingen spøk. Ble det antent, kunne det smelle skikkelig. I pakkeriet var det lite av det farlige kruttstøvet, men det var nok annet fint støv som trengte seg

inn overalt: «Sjøl undertøyet blei så misfarga at jeg skamma meg for å henge det på tørkesnora», sier en av de kvinnelige arbeiderne på pakkeriet i Nittedal i en rapport.

Kruttverkene kom og gikk, flere ble nedlagt etter eksplosjoner og ulykker. I 1885 var fem verk i drift i Norge. De var små bedrifter med 10-20 ansatte. Men virksomhetene var avanserte og omfattende, kruttproduksjon krevde veldig mange arbeidsoperasjoner. Og hver operasjon fant stort sett sted i et eget lite hus.

Det var hus for blanding, fukting, pressing, sikting, tørking, pakking, lagring, administrasjon og enda mange flere funksjoner. Da Nitedals Krudtværk starta opp i 1883, besto det av bortimot hundre hus og skur som romma forskjellige funksjoner og operasjoner. I løpet av 90 års driftstid mener man at det kan ha vært nærmere 200 bygninger på verket. En liten håndfull står igjen i dag.

På Raufoss har den pittoreske kruttrekka overlevd (bilde på side 26-27). Det er en rekke små teglhus, mellom hvert hus er det en solid voll av grov, tilhagd stein. Den skulle verne naboene hvis det smalt i ett av husene. Slike voller var vanlige på kruttverk.

Lettvegg

Også på Skar var det en rekke bygninger. Her var det skytebane (anlagt i 1874), forskjellige typer av skur, sats- og siktehus, polerhus, valsehus, pulveriseringshus, presselokale, veiebod, svovelhus, badehus for svovel, lokaler for noen av de aller første turbinene i Norge (én på 25 hestekrefter, én på 18 hk og to på 5 hk), arbeiderbolig, kontor- og laboratoriebygning, kjøkken, forskjellige magasiner og verksteder, underoffisersbolig, assistentbolig og bestyrerbolig.

I dag står bare «hovedhuset», kruttmølla igjen, i tillegg til kommandant-/bestyrerboligen og et par hus til som ble bygd på vestsida av elva på slutten av verkets levetid. Av de øvrige gjenstår bare rester av grunnmurer og tufter.

I kruttmølla er det i dag bare tre vegger. Sannsynligvis har det også vært en østvegg. Mens de tre «overlevende» veggene er massive steinvegger, opptil meteren tjukke, var den fjerde veggen sannsynligvis en lettvegg, kanskje en enkel plankevegg.

Kruttverkene var gjerne bygd sånn, med én lettvegg. Den lå i den retningen man mente trykkbølgen ville gjøre minst skade hvis kruttet eksploderte, sendte huset i lufta og skapte enn kraftig trykkbølge. Det kan være tidens tann som har gnagd ned lettveggene, men det er kanskje mest sannsynlig at noen som hadde behov for materialer forsynte seg etter at verket ble lagt ned.

Da de bygde ny kruttmølle på Nitedals Krudtværk i 1972, var bakveggen av et isoporlignende materiale. Og det var kjekt da det smalt! Lille nyttårsaften 1976 gjorde det det, og da føyk den veggen ut. Resten av bygget overlevde og trykket fra eksplosjonen ble leda i den retningen hvor det gjorde minst skade. Heldigvis var bare tre mann på jobb på den tida av døgnet. To av dem omkom i ulykka som ble begynnelsen på slutten for Norges siste kruttverk. Det ble lagt ned i 1978.

Krutt i Norge

Etter løsrivelsen fra Danmark i 1814 fikk private kruttverk i Norge adgang til å levere krutt til Forsvaret. I tillegg leverte de krutt til sivil bruk. Bergverkene var storforbrukere av krutt, men etterhvert gikk det stadig mer til vei- og jernbanebygging og annen anleggsvirksomhet.

Krutt var som nevnt blitt produsert i Norge i flere hundre år. I områdene rundt Christiania hadde det vært kruttverk i hvert fall siden Christian IIs regjeringstid, og han døde i 1559.

I 1589 fikk Axel Gyldenstjerne, som var lensherre på Akershus, befaling om å hente den tyske kruttmakeren Paul Baumgarten til byen. Sannsynligvis var han den første kruttmaker i Norge. Foruten å ha oppsyn med slottets kruttlager skulle han «for Betaling syde Salpeter og gjøre Krud, Riget til beste, saa meget han mest avstedkomme kan».

I 1664 fikk zahlkommissær (zahl var en slags forløper til Norges Bank) Fredrik Brämer monopol på å levere krutt til det norske Forsvaret. Med den avtalen fulgte vidtgående rettigheter: Zahlkommissæren fikk løyve til å fjerne bøndernes fjøs og staller for å få tilgang til den møkkblanda jorda under uthusene. Den var rik på nitrat og ideell å framstille salpeter fra. Han måtte imidlertid forplikte seg til å gjøre dette på tidspunkter som passa bøndernes årssyklus minst dårlig, å rydde opp etter seg og sette fjøs og stall tilbake på plass slik at ingen unødig skade ble påført.

Rundt 1700 fikk admiralitetsråd Gerhard Treschow (etternavnet er ikke så nobelt som det høres ut; han hadde det etter en forfar i Danmark som var treskomaker) satt i gang ei kruttmølle, et lite kruttverk, på sin gård på Bjølsen. Den hadde Akerselvas høyeste foss, Bjølsenfossen eller «Lille Niagara», som mektig drivkraft. Kruttmølla var den spede begynnelsen til det som ble kornmølla Bjølsen Valsemølle. Den er fortsatt i drift.

Disse første forsøkene på å starte kruttverk kan ikke ha vært veldig god butikk, for da Vogt i 1749 søkte om å få starte opp med kruttproduksjon på Ljan, viste han til at det bare fantes to kruttprodusenter i Norge, en på Kongsberg som var knytta opp mot sølvverket der men også solgte krutt til andre, og en på Alvoen ved Bergen. Han mente det var behov for et kruttverk i Christiania-området. Og det var kongen enig i.

SKAR KRUTTVERK

Som vi såvidt har sett, kom det til flere kruttverk utover på 1800-tallet. Verket i Nittedal skulle vise seg å være det seigeste. Det holdt produksjonen gående i nesten hundre år, fra 1883 helt til 1978, to år etter at det eksploderte for siste gang

SALPETER

Kaliumnitrat (KNO_3) er det kjemiske navnet på salpeter. Det brukes blant annet i fullgjødsel og i noen typer sprengstoff. Salpeter frigjør oksygen ved oppvarming. Salpeterets oksygen gjør at de brennbare stoffene i kruttet kan brenne i et lufttett rom som for eksempel en patron eller et ladekammer. Kaliumnitrat dannes i naturen når nitrogenholdige, organiske stoffer forgjærer (råtner) i kaliumrik jord. Naturlig salpeter finnes særlig i subtropiske land som India og Kina. Da Forsvaret kom på banen og kruttforbruket eksploderte (!) på 1700-tallet, holdt det ikke lenger med de naturlige forekomstene

av salpeter. Man begynte med salpeterplantasjer. Der ble store hauger av aske, avfall, jord og møkk overhelt med gjødselvann. Det dannet seg nitrat i løsningen som ble tilsatt lesket kalk. Dermed felles kalsiumkarbonat ut, og man sto igjen med en løsning av kaliumnitrat. Den ble kokt, og et fast stoff, kaliumnitrat eller salpeter, lå igjen. Utrolig hva folk fant ut! I dag blir salpeter i hovedsak framstilt syntetisk. Uten at jeg veit om det lukter mindre vondt...

Myten om at salpeter ble blanda i maten på rekruttskolen for å dempe soldatens sexlyst, er visstnok nettopp det, ei myte.

og to arbeidere omkom. Det som skal ha hovedrolla i denne beretningen, kruttverket på Skar, starta opp litt tidligere.

Begynnelsen. På Etterstad

Herrerne O. H. Hoxmark og Tollef Olsen var sannsynligvis født under en uheldig stjerne. Ihvertfall gikk det riktig ille med det kruttverket de etablerte ved Nygårdsfossen i Alna på Etterstad i 1850. Produksjonen starta opp i juli. Etter tre uker, da verket var kommet i full drift, smalt det. Eierne sa i ettertid at det skyldtes et «uheld». Det var et uhell som fikk dramatiske konsekvenser, seks av de ni ansatte omkom i eksplosjonen, «ynkeligen lemlestede, to levede men med lidet Haab om Redning» ifølge Morgenbladet som omtalte hendelsen i en liten notis 28. juli. Avisen skrev også at «Explosionen mærkedes som et Jordskjælv over Byen».

Men Hoxmark og Olsen ga seg ikke. Verket ble bygd opp igjen. Det var fort gjort siden det handla om små og enkle bygninger og installasjoner, og produksjonen var i gang allerede i november samme år. Men problemene for de to herrerne var ikke var over, nå var det toget som kom og tok dem. For godt.

Året etter, i 1851, ble nemlig traseen for Norges første jernbanelinje, Hovedbanen fra Christiania til Eidsvold, stukket ut. Den skulle krysse Alna ved fossen, akkurat der Nygaards Krudtfabrik var etablert. Ett av husene der lå midt i togtraseen. Noen

Gr. 66 luv. 2.		Navn. Skar kruttmølle.		Nr. 66 Nr. 2	
Dagboks nr.	Dagboks ført	Hetelser	Papir- bok.	Fødslinger, indtæster og ans.	
(1)	5/12 1851	Skjøde av 4/12 1851 mied. beakn. om gjerdets, anlegg og vedhørende av vei m. s. h. ved- los hovedbillet av forbeholdt i alen fri plass omkring en husebygning. Der ligger umiddelbart opp til fæ- sellens grænse.	7	Om elsee Sols. se luv. 1 gall. samt for 67 km 4 gde.	
	X				
(2)	5/12 1851	Styrelsesberetning av 15/11 1851 omved Skens. 80E med styg. 10 -- 16 av utskilt for den 1 Skar av styg. 10 -- 5.	17/243		
(3)	21/09	Kontrakt av 30/9 1851 mellem H. West- Jarlsberg og Skar leveres forbeholdt med årlig avgift 50 spid. o. fl. Mellem sig mæd. luv. se- lene samme vis av Skar rett til Sam og forment driftsrens.	22/411		
	X				
(4)	2/2 37	Skartforretning av 10/11 1856 omved luv. 2026	26/531		
	23/249	Erklæring dat. 7/11 agst. 22 1856. 25/49	29/465		
5		For erklæring om TILDELING AV VARN- KLOKKEVATIKKER, ONS- TAGELSE AV ANVÆR I ANLEDNING TILBEDELING AV LEDNINGER m. v.	1/304 1/115	af 4/12 1851	

Grunnboka forteller når gårdsnummer 66 bruksnummer 2 ble etablert. Men hvem som i 1851 kjøpte tomta som kruttverket ble reist på, det er stadig litt usikkert. Det kan ha vært Hoxmark og Olsen.

hus ble flytta, og virksomheten kunne pågå mens banen ble bygd, sprengninger ble utført med veldig kortreist krutt! Men når banen ble åpna, var det slutt.

Hoxmark og Olsen var åpenbart seige skinn, de ga seg ikke. Høsten 1851 kjøpte de tomt langs og fallrettighetene i Skarselva i Maridalen. Planen var å bygge et nytt kruttverk der inne. Grunnboka viser at skylddelingsforretning ble avholdt 20. november og at Skar kruttmølle ble etablert i matrikkelen som gårdsnummer 66, bruksnummer 2, 5. desember 1851.

Hva som så skjedde, er uvisst. Sannsynligvis har de to rett og slett solgt tomta i Maridalen. I hvertfall var det helt andre herrer som sto bak da kruttproduksjonen på Skar starta opp i 1854.

Gründerne

Det var ei gruppe dynamiske forretningsfolk i Christiania som var enige om at de skulle satse på krutt, og at de ville plassere kruttverket på Skarselvas bredd for

å utnytte kraften i elva til å drive kruttmøllene. I tillegg var det gunstig å legge verket et sted med høy luftfuktighet, det reduserte eksplosjonsfaren.

I *Kom til den fagre Maridal* (1972) skriver forsvarshistoriker Rolf Rasch-Engh i en grundig artikkel om kruttverket at de var fire menn og at virksomheten kom i gang i 1854. Med ett unntak skriver alle andre jeg har lest det samme. Det kan være fordi det er rett. Men det kan også være fordi alle har fulgt etter en bjellesau som gikk feil.

Skriveren av familien Pays krønike er aleine om en litt annen versjon. Der står det at mennene var tre, at de kjøpte tomta i 1848 og at «Pay var administrerende direktør for kruttverket og inntil verket blev solgt til staten» (i 1863).

Kanskje har begge rett, kanskje kjøpte de tre tomta – men det kan ikke ha skjedd i 1848, tidligst helt på slutten av 1851 – og kom i gang med drift i 1854. Mye skulle bygges og komme på plass før svarte skauen var omgjort til et operativt kruttverk. I mellomtida kan tre ha blitt til fire.

Ifølge Rasch-Engh var de fire oberstløytnant Ingwald M. Smith, kasserer Jørgen Henrik Gjerdrum, hans bror kjøpmann Ole Sylfest Gjerdrum og gårdbruker Henrik Pay.

«Pay-krøniken», en upublisert slektskrønike som ble skrevet i 1937, har også med Henrik Pay og Jørgen Henrik Gjerdrum, men ifølge den var tredjemann Adam Hiorth og noen fjerdemann nevnes ikke.

«Drammensmafia»

Vi ser litt nærmere på herrerne som midt på 1800-tallet bestemte seg for å satse på kruttproduksjon på Skar. Det er litt uklart hvem som var med, men det var ikke noen «hvem-som-helst'er» i Christiania:

Jørgen Gjerdrum (1819) vokste opp i Drammen. Han var mye mer enn en kasserer. Blant annet var han den første – og i ett år den eneste – ansatte i *Christiania almindelige Brand-Forsikringsselskab paa Varer og Effecter* som, av åpenbare grunner, raskt skifta navn til *Storebrand*. Han grunnla livsforsikrings-selskapet *Idun* og ble en sentral mann i norsk forsikring. Han var kulturradikaler og god kompis med Bjørnstjerne Bjørnson. Hans bror Otto var medeier i og bestyrer for *Nydalens Compagnie* i 30 år.

Ole Sylfest Gjerdrum var broren til Otto og Jørgen, og jurist og fogd. Sammen med to andre fremstående Christiania-borgere gikk han med i Adam Hiorths interessentskap som gjorde storsatsinga, som snart ble til aksjeselskapet *Nydalens Compagnie*, mulig. Han tilhørte sannsynligvis det vi kan kalle byens voksende industriborgerskap.

Henrik Pay (født 1824) reiste som ung mann fra Drammen (han og!) til Christiania for å utdanne seg i forretningslivet, heter det i familiekroniken. Han fikk post hos *Gade* i Storgaten. I 1848 var han, ifølge kroniken, en av tre som

kjøpte kruttverket. Da var det ikke noe kruttverk på Skar, så det må eventuelt ha vært tomte hvor de anla verket. I slektskroniken står det at han var adm. dir. ved kruttverket inntil det ble solgt til staten på 1860-tallet, men det står ingenting om at han i flere år var forpakter på Øvre Kirkeby i Maridalen. Når han kom dit, er uvisst, men det var en gang etter 1840. I 1865 bodde han der med kone, Fredrikke, fire barn, to tjenestepiger, tre tjenestekarle og en 15-årig legdslam («fosterbarn»). Han dro derfra i 1865 eller -66. Da flytta Pay med kone og barn, han hadde ett i første og fikk totalt seks i annet ekteskap, inn i Maridalsveien 148, Pay-gården, på Sagene. Der starta han opp med salg av husholdningsvarer samt garn- og lærredshandel.

Adam Severin Hiorth (født 1816 i Drøbak, vokste opp i Drammen) var en av anførerene for den industrielle revolusjon i Norge. Midt på 1840-tallet var han

sammen med Knud Graah i Manchester og henta kunnskap og inspirasjon om moderne tekstilindustri som de tok med til Christiania. Han kan knapt ha hatt tid til å planlegge en liten kruttfabrikk langt inni Maridalen, for allerede i 1845 hadde de to Manchester-turistene etablert hvert sitt digre bomullspinneri ved Akerselvas bredder. Hiorths *Nydalens Spinderei* ble raskt til selveste *Nydalens Compagnie*.

Ingvald Maryllus Smith (1815) var ikke fra Drammen. Han ble født i Halden, flytta til Trøndelag hvor oberstløytnanten var sjef for Trøndelag dragonregiment nr. 3 i seks år og ordfører i Levanger i to perioder. Han hadde, ifølge *Skillingmagazinet*: «En særdeles vindende personlig Optræden, en aaben ridderlig Karakter, der altid tænker det Bedste, samt endelig en sjelden Evne til med Fynd og Klem, naar saa tiltrænges, at hevde sine Meninger, dette er altsammen Egenskaber som har gjort Oberst Smith til en høiagtet, respektert og afholdt Chef».

Åkkesom, i 1854 starta virksomheten ved Skar kruttverk.

Mimi Falsens maleri av Adam S. Hiorth. Han var en stor industrigründer midt på 1800-tallet. Han kan ha vært med blant de som starta kruttverket. Foto: Rune M. Aakvik/Oslo museum

Forsvaret rykker inn

Det var i de første åra en beskjedent virksomhet som stort sett forsynte sportshandlerne i Christiania med krutt som de igjen solgte til jegere.

Men i 1861 rykka altså Forsvaret inn i Maridalen. Det etablerte seg på kruttverket. Hovedgrunnen ser ut til å ha vært et ønske om å få bedre kontroll over hva de skjøt med. Og det kunne de få, hvis de hadde sin egen kruttproduksjon på Skar.

Kongen og kruttverkene hadde felles interesse av å øke den norske selvforsyningsgraden på krutt. I perioden 1856-60 ble det importert 40333 pund, cirka 20 tonn, krutt til Norge. Det var en dobling fra den foregående femårsperioden. Overtakelsen av kruttverket på Skar gjorde at utviklinga ble snudd. I hvert fall i noen år. I 1863 for eksempel, forteller Rasch-Engh at importen var på snaut 14000 pund mens det ble eksportert 36405 pund, hovedsaklig til unionspartner Sverige.

Forsvaret overtok som forpakter 28. august 1861, og hadde sitt første eget produserte krutt klart for levering 24. mai året etter. Det gikk til marinen, akkurat som veldig mye av produksjonen på Skar gjorde i alle år.

Snaut to år seinere, 31. juli 1863, kjøpte Forsvaret verket. For 8000 speciedaler fikk det hele herligheten.

Ifølge Rasch-Engh er «salg» et litt misvisende ord, den private virksomheten ble mer eller mindre konfiskert av Forsvaret mot eiernes ønske. Pay & Co skal ha gått til rettsak for å få beholde verket, men nådde ikke fram. Forsvaret fikk medhold i at det var helt nødvendig av hensyn til forsvarsevnen til både Norge og unionen at det overtok kruttverk og -produksjon.

I 1874 ble området utvida med nesten 200 mål som ble kjøpt fra gårdene Skar og Halset.

Hvem som poserer så stolt i porten er like uvisst som hvem som har tatt bildet. Det ser ut som en sjef. Bildet er tatt en gang etter at Forsvaret hadde overtatt kruttverket og fått hengt opp riksløva. Foto: Byarkivet

Ruiner bak kratt og kjerr.

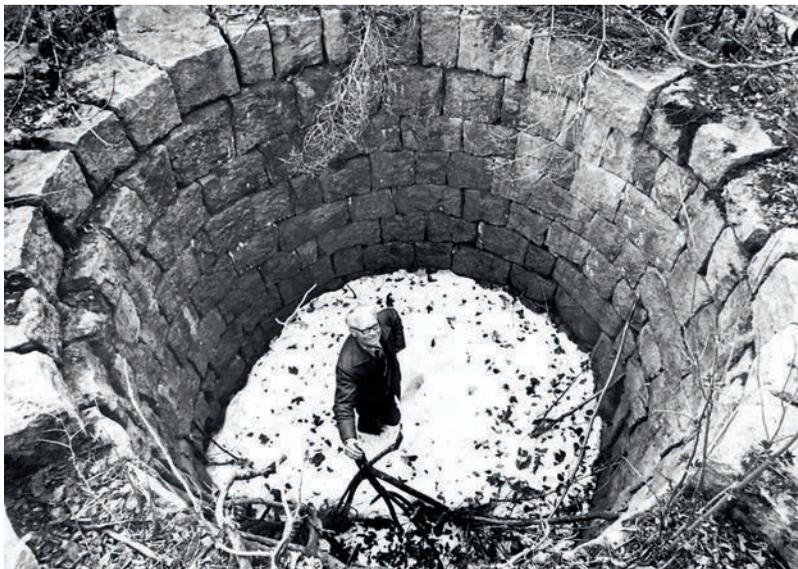
I mai 1976 var Aftenpostens legendariske marka-journalist, Knut A. Nilsen – seinere kanskje best kjent som «Knoppers» – på utflukt til Skar sammen med fotograf Erik Berglund. Under tittelen «Ruiner bak kratt og kjerr på Skar» slentrer de to rundt i området og ser på og etter spor av gammel aktivitet.

Inne i militærleiren møter de kaptein Konrad Sætren som driver ørretoppdrett og har rusker på opptil to kilo gående i leirens beredskapsdam. Han synes det er festlig når de ber om å få se restene av et kruttverk som skal ha vært der.

– Kruttverket? Det er det ikke mange som spør etter, svarer kapteinen som leder reporterne over elva på ei bru som da fortsatt eksisterte.

På den andre siden av Skarselva møter de «en gråsteindyster og tilknapet ruin, et minne om det iherdige Skar kruttverk. Som ikke en gang gikk i luften, men som tvert om leverte hundrevis av tonn av det sorteste krutt til Armeen og Marinen». Og så følger en kort gjennomgang av kruttverkets historie før de to igjen vender nesa mot byen og forlater «det gamle kruttverk som knapt noen husker mer – og hvor siktehus og veiebod, tønner og turbiner er morknet og rustet hen».

- Dette må ha vært turbinens plass, sa kaptein Konrad Sætren til Aftenposten for 45 år siden fra bunnen av det som sannsynligvis var et turbinhus. Foto: Erik Berglund/Aftenposten/Scanpix-NTB

I dag er det bare de øverste steinene i det gamle turbinhuset som stikker opp.

Allerede for 45 år siden var kruttverket en ruin som var både gjemt og glemt.

Men før de gir seg og vender tilbake til byen og sivilisasjonen, får fotografen putta kapteinen oppi et digert, steinsatt hul. Sætren mener det var der turbinene var plassert den gang det var liv i kruttverket og elva dreiv de digre tønnene hvor ingrediensene til kullet ble blanda.

Jeg har sett etter hullet, som sannsynligvis var et turbinhus, uten å finne det. Det er ikke så rart, for det er etter alle solemerker fylt igjen. I hvert fall har jeg ikke kommet nærmere enn til en steinkrans som sannsynligvis er toppen av den opprinnelige stensettinga.

Hullet borte, dermed er faren for at mennesker eller dyr skal falle ned og skade seg eliminert.

På den annen side er enda en del av det gamle kulturminnet borte.

Forsvare Sverige. Forsvare seg mot Sverige

Svenskene frykta den framvoksende stormakten og østersjørivalen Russland. I Sverige var det frykt for at russerne skulle angripe vestfra, gjennom Norge, og falle dem i ryggen. De var derfor interessert i å bygge opp den norske forsvars- evnen for å styrke sin svake rygg, og sikre seg dekning i vest. Nordmennene ble, ettersom konflikten mellom unionspartnerne begynte å tilspisse seg utover mot 1905, mye mer opptatt av at festningene skulle brukes til å forsvare Norge mot Sverige enn at de skulle være et svensk forsvarsverk mot russerne. Men det er en annen historie. Poenget her er at om motivene kanskje var forskjellige, så hadde unionspartnerne felles interesse av å få opp den norske kruttproduksjonen.

Under Landmilitæret ble kruttverket på Skar bygd ut og det var i drift 7-8 måneder i året, den tida da drivkraften, Skarselva, var isfri og det ikke var for kaldt å arbeide i verket. Av åpenbare grunner kunne de ikke fyre opp i ovn eller peis for å få opp varmen i lokaler hvor det ble produsert og oppbevart krutt! Det var farlig nok selv uten åpen ild. Derfor lå virksomheten brakk noen vintermå- neder da det også var lite vann i elva.

FRÖLICH

... er flere slekter, som opprinnelig stamma fra Polen og Tyskland. Noen kom til Norge via Danmark. Av dem dro noen til Trondheim, andre til Christiania. Stamfaren for en av slektene var Gottfried Frölich, som var bartskjærer (barberer) i polske Torun fram til 1679.

Fritz Heinrich Frölich (1807-77) kom fra Danmark. Han var banksjef (Kreditkassen) og en meget sentral mann i Christianias politiske og økonomiske liv på siste halvdel av 1800-tallet. Han etablerte småhusbebyggelsen Frölich-byen på Lovisenberg. Han eide flere kruttverk, blant annet ett på Ljan, han starta opp fyrstikkpro- duksjonen i Norge og eide Frölich-passagen i Kvadraturen. Her, i Kir- kegaten 34, produserte han så mye rart at kvartalet på folkemunne ble kalt Noahs Ark. Sønnen Georg, «kruttkongen», gikk i fars fotspor og etablerte Nitedals Krudtværk som han regjerte fra 1883 til 1917. Barnebarnet Fritz Heinrich Frölich fortsatte tradisjonen. «Fyrstik- kongen» etablerte blant annet «Hjelpstikken», ett øre fra hver solgte fyrstikkjeske ga store penger til humanitære formål.

Den første bestyreren for verket var artillerikaptein Christian Samuel Krebs Frölich. Han hadde ei årslønn på 800 speciedaler og var sjef helt fra Forsvaret etablerte seg på Skar i 1861 til 1872. Han endte opp som oberst, og var blant annet kommandant på Oscarsborg seinere i sin karriere.

Sjefer og arbeidere

Men vi skal tilbake til Skar. Der ble sjefene ved kruttverket rekruttert fra Forsvaret. De hadde først tittel av bestyrer, men den ble seinere gjort om til direktør. De var løytnant (2600 kroner i årslønn) eller kaptein (3200 i årslønn) i artilleriet. Den siste direktøren, kaptein Wilhelm H. Færden, ble utnevnt i 1889 og satt til 1897.

Antall arbeidere ved verket varierte. Færrest var de i 1862 da det bare var ti ansatte i tillegg til bestyreren, mens toppen ble nådd i 1890 da det var 24 i arbeidsstokken. I det siste driftsåret, 1898, var de 20. Det betyr at kruttverket var en betydelig virksomhet i Maridalen. Lønnsutgiftene steg år for år, fra 9000 kro-

Det går mot slutten, men det er det ikke sikkert den staute arbeidsgjengen ved Skar kruttverk var klar over det da en anonym fotograf tok bildet en gang på 1890-tallet. Foto: Byarkivet

ner – som erstatta speciedalerne i 1875 (én speciedaler ble fire kroner) – i 1885 til 14.800 kroner i 1895.

Arbeiderne var sivilister, og ble i hovedsak rekruttert fra Maridalen. I Maridalens Venners årsskrift for 2011 har Dag Brodin sett nærmere på hvor de kom fra. Tønne-makeren, bødtkeren, bodde i Bødkerstua inne på verket. De andre var i hovedsak voksne menn som bodde med familie i verkets umiddelbare nærhet, på husmannsplasser under Vaggstein og Nordbråten. Brodin antar at de kombinerte jobbing på verket med skogsarbeid i de vintermånedene da verket ikke gikk. Han mener at Nordbråten hadde påfallende mange husmannsplasser utfra

gårdens størrelse og at det sannsynligvis handla mer om et brukssamfunn, som på Hammren og i Neskroken, enn tradisjonelle husmannsplasser. Det gir styrke til de som argumenterer for at skogen og vannet var viktigere for næringsgrunnlaget i Maridalen enn den dyrkbare jorda. Kanskje var ikke Maridalen så mye ei jordbruksbygd som man lett kan få inntrykk av.

«Hårda bud» ...

Jobben som kruttarbeider var ingen dans på roser. En ting var eksplosjonsfaren som hang over dem dem hele tida. En annen at dette var lenge før arbeidsmiljølov og HMS, det var til og med en god stund før 8-timersdagen var innført. I en «Instrux for arbeiderne ved Skar Krudtværk» fra 1895 heter det blant mye annet at «Den regulære Arbeidstid varer fra kl. 6 Formid. Til Kl. 7 Eftermid. Med ½ Times Frokosthvile, 1 Times Middagshvile og ½ Times Hvile om Eftermiddagen. Lørdag slutter Fabrikarbeidet kl. 12 Middag». På hverdage hadde de altså 11 timers effektiv arbeidsdag.

Det var lange, tunge dager i et ganske usunt miljø, og det nytta ikke å sluntre unna. I en annen «Instrux», fra 1876, slås det fast at selv om det er 14 dagers gjensidig oppsigelse, så kunne arbeiderne «afskediged øieblikkelig naar der er Noget at anmærke mod deres Forhold ved Krudtværket» og «Fremmøder en Arbeider mere end 5 Minutter for sent om Morgenen, kan hans Lønning af Bestyreren afkortes for en halv Dag».

Dette er en del av den pittoreske Kruttrekka på Raufoss. Mellom hvert enkelt av kruttverkets teglhus er det satt opp en solid steinvoll som skal verne nabohuset i fall det smeller.

... men brukbart betalt

Det var hardt arbeid, men til gjengjeld viser tall fra Nittedal at kruttarbeidet var relativt godt betalt. I 1891 var kruttarbeiderne der oppført med antatt årsinntekt på 600 kroner, mens gårdsdrenger sto med 300 – 400 kroner. I 1920 hadde kruttarbeiderne ei dagslønn på 18 kroner mens mannlige landarbeidere i kommunen hadde 10 –12 kroner. Helt fram til 1960-tallet tjente arbeiderne ved kruttverket minst like godt som sambygdingene som jobba som gårdsdrenger eller dagarbeidere i Nittedal og helt på linje med håndverkere.

Men det var forskjeller innad i kruttverket. De som jobba i kruttproduksjonen, der hvor eksplosjonsfaren og risikoen var størst, hadde litt bedre betalt enn kjørekarerer, tømmerhoggere, snekkere og andre utearbeidere. Faglærte håndverkere lå på omrent samme nivå som kruttarbeidere, men det varierte litt med konjunkturerne. I boka om Nittedals Krudtværk har de følgende oversikt:

Lønnsoversikt (i kroner)

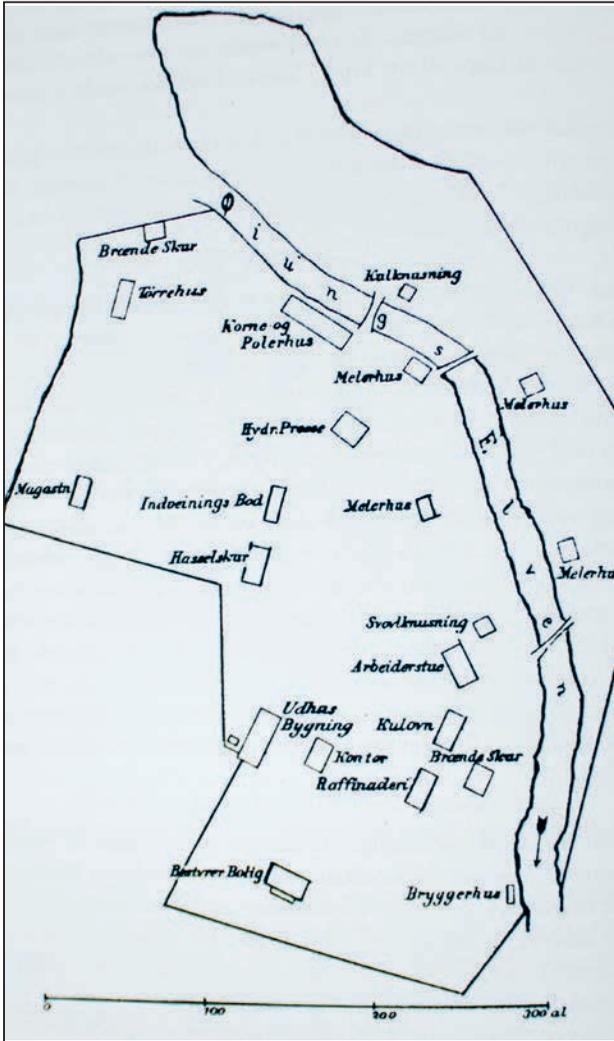
År	Kruttarbeidere	Utearbeidere	Håndverkere
1910 (ukelønn)	21	19,50	21-24
1917 (timelønn)	0,60	0,50	0,60-0,65
1927 (timelønn)	1,42	1,24	1,38
1931 (timelønn)	1,30	1,13	1,25
1949 (timelønn)	1,85	1,62	4,69

Produksjon

Det var store mengder med krutt som ble produsert på Skar. I 1862 var verket i drift 167 dager og det ble produsert 680 centner (en vektenhet for krutt som er cirka 50 kg). Året etter var det drift 181 dager og det ble produsert 703 centner mens det i 1864 ble produsert 730 centner på 154 dager. Rasch Engh har funnet en oversikt som viser at det bare i verkets siste driftsår ble produsert over 100 tonn med krutt av forskjellige slag til forskjellige slags våpen:

Geværkrutt for 10,5 mm: 1950 kg	Kanonkrutt 28 cm haubits: 5762 kg
Krutt for løse karduser: 69400 kg	Kanonkrutt 30 cm: 8950 kg
Krutt for geværpatroner: 6500 kg	

Kruttet de produserte, ble kjørt bort med hest og vogn, enten direkte ned til Akershus eller til Kruttmagasinet som lå – og ligger – oppe i lia på den andre siden av parkeringsplassen. Der ble det lagra til det ble kjørt ut av dalen til brukerne, i all hovedsak marinen og hæren. Ferden gikk på det som er den

Dette udaterte kartet som er hentet fra Norsk Artilleri 1814 – 95, viser at det var mange små hus på Skar kruttverk. Hvilken funksjon de enkelte bygningene hadde er ikke så lett å lese. Det viser og at det var tre bruer over Skarselva. I dag er det ingen bro her.

aller eldste Maridalsveien. Den gikk ikke ned fra Skar og til høyre opp de bratte kneikene forbi steinbruddet der hvor Gamle Maridalsvei går i dag. Den eldste Maridalsveien fulgte en slakere og mer hestevennlige trasé. Den gikk inn Skarskroken og fulgte turveien ut i Gamle Maridalsvei ved Skar gård.

Verket dreiv kostnadseffektivt helt til det siste. Det gjorde at det fikk forlenga levetiden med noen måneder. I Forsvaret var mange bekymra for at kruttverket skulle legges ned samtidig som de sleit med kruttmangel. Generalfelttøymester Ole Herman Krag, en av konstruktørene av Krag-Jørgensen-geværet, viste til at

festningskanonene mangla 10.000 kilo med brunkrutt. Det ville ta 70 arbeidsdager å produsere så mye på Skar, og han ba om at nødvendige midler ble bevilga. Han ble hørt. Skar fikk produksjonen da det viste seg at de der kunne produsere kruttet for fem kroner kiloet, mens det private kruttverket i Nittedal var 50

prosent dyrere, og måtte ha 7,50 for hvert kilo krutt. Når kiloene ble mange, ble forskjellen betydelig.

Og, som vi har sett, kiloene ble mange.

Ikke bare krutt

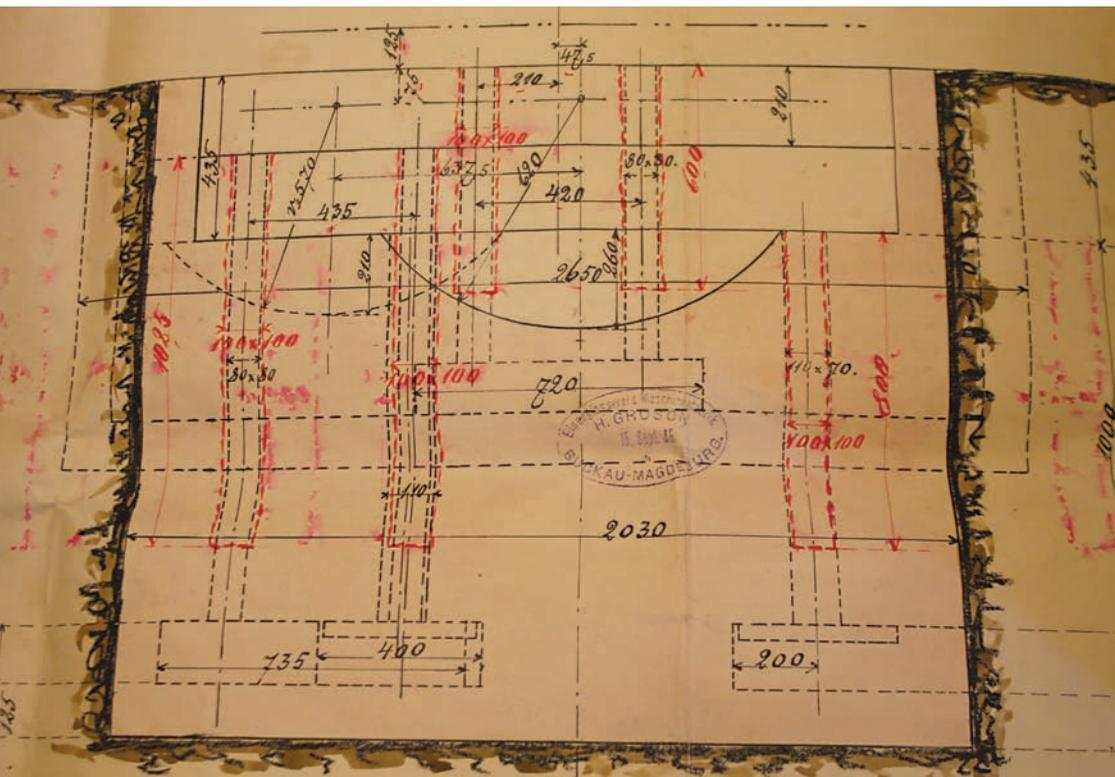
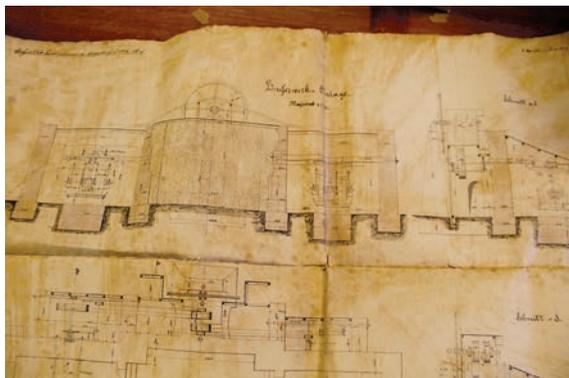
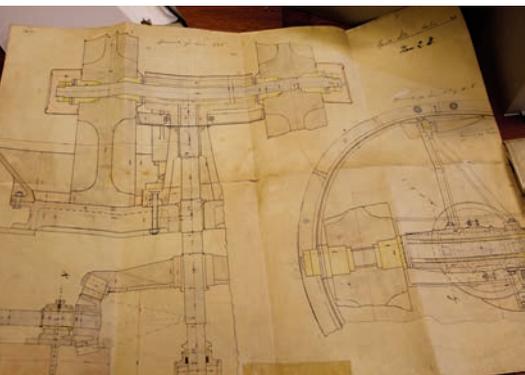
Navnet, kruttverk, var ikke helt dekkende for det som ble produsert på Skar. Forsvaret fikk produsert mye mer enn krutt og ammunisjon på verket. De hadde et børsemakerverksted som lagde alle håndvåpnene hæren brukte. Det lagde også ladeapparater for alle patroner som ble benytta i Forsvaret, fra de minste revolverpatroner til de største kanongranater. I sadelmakerverkstedet produserte de massevis av lærvarer. Slire til bajonett kosta 2,50 per stykk, revolverfutteral kosta to kroner til menige, fire til underoffiserer mens revolverfutteral for offiserer kosta fem kroner. Det var åpenbart forskjell på folk også når det gjaldt futteraler. Sadelovertrekk og geheng (bærestropper til blant annet sabel eller kårde) sto også på menyen.

Slutt

Men det hjalp ikke. De produserte mye, de produserte godt og de produserte billig, men likevel bestemte departementet at kruttproduksjonen på Skar skulle

Arkivet til Skar kruttverk fulgte med på lasset til Raufoss, og der er det fortsatt. Erik Bekken har gått gjennom og systematisert papirene for Raufoss Industrihistoriske Samlinger.

Kruttverket var fullt av tekniske innretninger av mange slag. Tegninger og beskrivelser ligger trygt forvart i arkivboksene på Raufoss.

MARIDALSSYKEN

... brøt ut høsten 1888. Sannsynligvis skyldtes den avrenning fra Oset gård etter at 250 sauer var slakta på gården. Blod og innvoller ble gravd ned på et område med tilsig ut i vannet. I tillegg slet noen naboer, som vaska klær i en bekk som rant ut i vannet, med diaré. Undersøkelser viste at det var colibakterier i vannet, og i løpet av ei uke var seks personer døde mens 30.000 var sendt til sengs og på dø med kvalme, brekninger, diaré og feber.

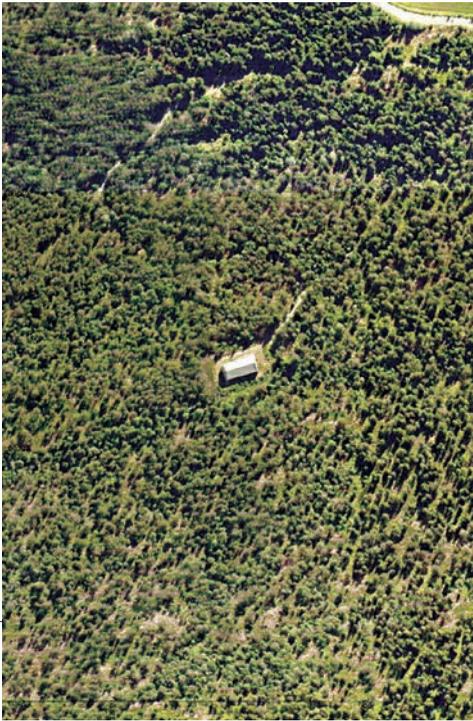
tungtveiende grunn for flytting. Det forholdet ble utover på 1890-tallet så kjølig at mange i Forsvaret begynte å frykte et svensk angrep på Kristiania. Kom svenskene dit, ville Skar, med sin viktige produksjon, være et enkelt bytte. Med kruttverket på svenske hender ville det norske Forsvaret raskt være uten kuler og krutt. Det gjaldt å flytte verket mens det ennå var tid.

Men hvorfor til Raufoss?

– Det var mange grunner til at Raufoss ble valgt, sier Erland Paulsrud, styreleder i Raufoss industrihistoriske samlinger. – Vi lå på rett side av Mjøsa, den som var lengst fra Sverige, og var mindre utsatt i en krig enn anlegg rundt Kristiania. Med den nye Nordbanen, som i 1902 sto ferdig helt fra Kristiania til Gjøvik og var tenkt videreført til Lillehammer, ble Raufoss enda mer sentralt på Østlandet. Dessuten hadde vi arbeidskraft med erfaring fra metallurgisk industri og fra en fyrstikkfabrikk som ble lagt ned i 1893 etter å ha eksplodert tre ganger.

Dermed ble kruttproduksjonen flytta til patronfabrikken som skifta navn til Raufoss ammunisjonsfabrikk og ganske raskt ble den største bedriften i Oppland fylke. I dag heter den Nammo og er fremdeles en stor våpenprodusent.

Allerede utpå høsten 1898, like etter at kruttproduksjonen ble innstilt, gikk den første transporten med utstyr og materiell fra Skar til Raufoss. Det meste, blant annet de fleste kruttproduserende maskiner, ble sendt dit, men noe ble også avlevert til Hovedarsenalet på Akershus. Flyttinga kom raskt i gang, og det var bra for den tok sin tid. Det siste flyttelasset forlot Skar 8. januar 1909. Noen vil kanskje si at det var først da sluttstreken ble satt for Skar kruttvrk. Da var det gått drøyt ti år siden produksjonen stoppa opp og noen måneder siden den siste lasten forlot Maridalen med et drøyt tonn krutt av forskjellige slag.

KRUTTHUSET

– Vi bestemte oss med en gang vi kom ut av skogen og så huset, sier Sverre Wyller (født 1953). For ham og for fru Vera var det kjærlighet fra første blick like før jul i 2002. Og det til tross for at objektet de falt for, var tydelig prega av tidens tann og slett ikke viste seg fra sin beste side. Det gjør det nå.

Men det skal vi komme tilbake til.

Midt inne i skogen ligger Krutthuset som er blitt et staselig bygg i like staselige omgivelser.

Staselig lager

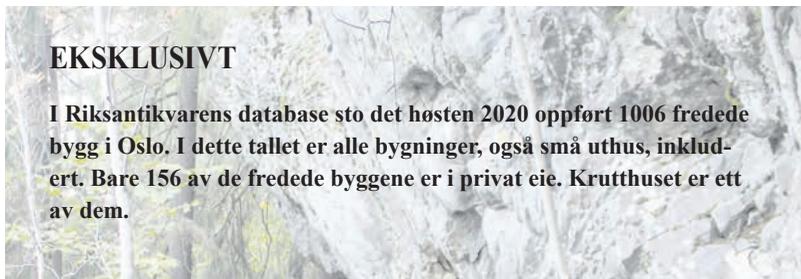
Litt opp fra Skar, i den skogbevokste åsen som i sør går over i Turtermarka, ligger et praktfullt bygg på ei åpen slette i svarte skauen. Det er digert, grunnflata er på drøyt 300 kvadratmeter (26 meter x 12 meter) og det er ti meter under taket. Ifølge ekspertene er bygget i «fuget tegl med blindbuer på gavlene og langfasadene. Det har saltak som er tekket med falsede sinkplater». Slik beskrives Krutthuset eller Kruttmagasinet i *Landsverneplanen for Forsvaret*. Det var en omfattende gjennomgang av alle Forsvarets anlegg for å sortere ut hva som var så verdifullt at det burde fredes. Krutthuset tilhører den kategorien.

Det ble reist i 1876 og var rett og slett et lager hvor krutt ble plassert etter at det var produsert nede på verket i påvente av at det skulle sendes til kjøperne.

At kruttverkets lager ble plassert «midt i svarte skauen» langt fra selve verket, var ikke tilfeldig. Et lager fullt av eksplosivt krutt er ingen spøk, og det hadde derfor en servitutt som av hensyn til eksplosjonsfaren hindra all bebyggelse innfor en radius av 567 m fra magasinet. Det pussige tallet skyldes at faresonen opprinnelig var i alen, 900 alen.

Da kruttverket ble nedlagt og etter at mesteparten av ammunisjonen og kruttet i magasinet var kjørt bort, kom det stadig søknader om dispensasjon fra bestemmelsen om byggeforbudet. For de fleste ble det avslag, men noen skal ifølge Rasch-Engel ha fått tillatelse til å føre opp hus innfor sikkerhetsavstanden, med den påtegning at husene måtte fjernes innen ett år hvis de militære forlangte det. Så seint som i 1919 ble servitutten omtalt som «utvilsomt en tilliggende herlighet for militæretatens eiendom av stor økonomisk verdi». Hva nå det skulle bety.

Etter at det ikke var mer krutt å lagre, forble huset i Forsvarets eie og det ble fortsatt brukt som lager for ammunisjon og annet utstyr. Blant annet av Garden. Først i 2002 ble huset solgt.

På jakt etter atelier

Og her kommer kunstnerparet Wyller inn i bildet. De var på jakt etter et lokale som kunne huse atelier til dem begge to. Og det var ikke så lett å finne, relativt små, ledige næringslokaler til en akseptabel pris vokser ikke på trær.

– Vi var på leting over store deler av Østlandet, fra Fredrikstad til Kongsberg, uten å finne det vi så etter. Men så kom vi over en annonse for et gammelt krutt-lager som var til salgs innerst i Maridalen. Vi dro for å ta en titt. Da vi så huset, bestemte vi oss umiddelbart, forteller Sverre Wyller.

Det høres så greit ut, men det må vel ha vært noen motforestillinger. For det første beliggenheten, helt for seg sjøl midt i skogen. For det andre, tilstanden.

– Huset lå så flott i terrenget, skjult men likevel med noe monastisk over seg. Beliggenheten var perfekt for oss. Vi er omgitt av skogens ro, men er samtidig bare 20 minutter fra sentrum hvor vi bor. Men husets tilstand var ikke bra. Det regnet gjennom taket, og innbruddstyver som kanskje trodde huset fortsatt inneholdt kuler og krutt og som ikke kom gjennom de solide ståldørene, hadde laget et stort hull i ytterveggen (som Forsvaret riktignok hadde murt igjen) og også slått seg gjennom en delevegg. Rundt huset var skogen i ferd med å gjenerobre terrenget. Men Vera er arkitekt i tillegg til kunstner og jeg liker praktisk arbeid. Vi så flere muligheter enn problemer, og var veldig interesserte

Takstmann på bærtur

De var ikke alene.

Men takstmannen hørte med blant dem som så klart flere problemer enn muligheter. Han så ikke optimistisk på muligheten for å få solgt eiendommen «som ligger midt inne i skogen» og som ikke bare mangler vann, avløp og strøm, men også har 700 meter vei som huseieren sjøl må brøyte.

Etter hans skjønn «ville det være få eller ingen kjøpere til eiendommen». Han så en liten mulighet for at en bonde med skog som grenset inntil kanskje kunne være interessert i å kjøpe den som tilleggsskog.

Sjelden har en takstmann vært mer på jordet enn han som vurderte Krutthuset.

Han vurderte eiendommen til å være verd 80.000 kroner. Den oppsiktvekkende lave taksten kan ha vært noe av grunnen til at interessen var så stor at hans spådommer slo fullstendig feil.

Mens han frykta at det skulle bli vanskelig å få kjøpere, ble meglerens problem å holde orden på køen av alle de som var interessert i et falleferdig lager midt i skogen. De var over 60!

– Men etter en lang budrunde fikk vi tilslaget, sier Wyller som måtte betale noe sånt som 13 ganger taksten, 1.050.000 kroner, for herligheten.

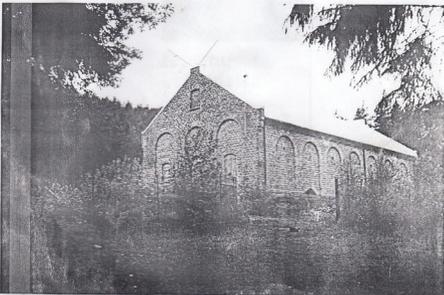
Og det var bare begynnelsen.

Forsvarsbygg
Avhendingsprosjektet

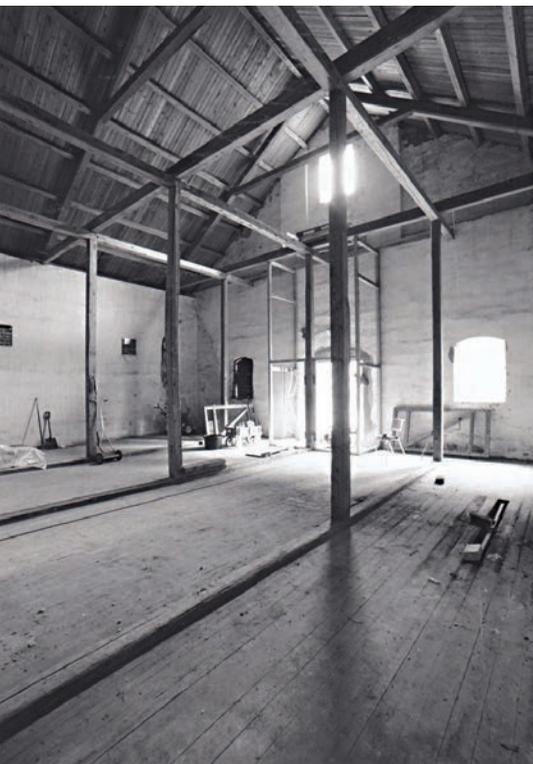
Salgsoppgave

Krutthuset i Maridalen gnr 66 bnr 68 i Oslo

Slik så Krutthuset og de nærmeste omgivelser ut før Wyller's gjøv løs på oppgaven i 2003. Foto: Werner Zellien

Salgsoppgava framsto vel ikke som veldig pirrende, likevel meldte det seg 63 interessenter.

Inne så Krutthuset slik ut like etter at det ble solgt. Foto: Werner Zellien

Stor og dyr jobb

– Ja, det har vært mye arbeid. Først var det rent nødarbeid, tette taket, sikre at veggene ikke raste, rydde tomta og drenere myra som hadde dannet seg. Så kunne vi begynne å realisere våre planer. Jeg har ingen nøyaktig oversikt over hva det har kostet, men det er mye. Bare å etterseppe, skifte ut fugene i ytterveggene, kostet nærmere en million. Det var opprinnelig ingen vinduer i huset. Byantikvaren forlangte at det på taket skulle være sinkplater håndfallet i Norge som det originale taket og ikke maskinfalsede plater fra Tyskland. De tyske platene var mye mindre enn de originale som byantikvaren ønsket. Det ble dyrt, men veldig fint. Vi har fått støtte fra myndighetene siden det er et fredet hus, men prosessen er blitt så dyr at vi måtte bruke lang tid for å ha råd til å fullføre den.

Wyller'ne begynte ganske raskt å bruke huset. Men noenlunde ferdig var det ikke før etter 15 år, i 2017, sier Wyller som eier et fredet hus og

følgelig må forholde seg strengt til de antikvariske myndighetene.

– Det har gått veldig fint. Byantikvaren har stilt krav, men vi har hatt et veldig godt samarbeid og huset er i det alt vesentlig blitt slik Vera så det for seg og tegnet det før vi begynte.

Fra stål til glass

For – bokstavelig talt – sikkerhets skyld hadde Forsvaret satt inn tre ståldører som hver veide 400 kilo i huset som også var omgitt av et solid piggrådgjerde. Tomta på nesten 19 mål var ned- og gjengrodd og et bekkeløp og en dam hadde grodd helt igjen.

Nå er ståldørene erstatta av dører i glass, piggråden og den mest nærgående skogen er borte og bekkeløp og dammer er rensket opp. Huset er stort, lyst og

Også på uteområdet har det skjedd store ting. Trærnes frammarsj er slått tilbake og det sumpaktige myrlandskapet er blitt til to idylliske dammer.

åpent og framstår mye mer sakralt enn militært og det er omgitt av noe som minner om en idyllisk park midt i skogen. Og det viktigste: Huset er fylt med liv. Virksomheten i Krutthuset drives av Samvirket Krutthuset i Oslo SA – K.O.S A

– I tillegg til at både Vera og jeg jobber her ganske mye, har vi også utstillingsvirksomhet, sier Wyller som bare noen dager før vi møter ham, åpna en stor utstilling av maleren Dag Leversbys arbeider.

– Midt i koronaens tid hadde vi rundt hundre besøkende på åpningsdagen. I løpet av et år vil jeg anta at kanskje tusen besøkende finner veien til forskjellige arrangementer i huset.

Utstillinger – og mye mer

I 2019 stod paviljongen Jane ferdig. Det er en boks, et utendørs visningsrom med

eget program, et diorama som kan oppleves hele døgnet.

Hvert år siden 2018 har det vært avholdt store utstillinger i Krutthuset, og ifølge Kunstavisen.no har det i kunstmiljøet gått gjetord om dem. Men K.O.S A skal ikke primært være et visningssted.

– Nei, det er først og fremst et sted for kunst og forskning, et studio hvor teori og produksjon er samlet rundt våre pågående temaer om natur, materialitet og prosess, temaer som influerer våre valg av kunstnerskap for utstillingene i Jane og Krutthuset, sier Wyller som ved siden av den store, årlige utstillingen og det daglige arbeidet har planer om workshops, seminarer og samtaleprogrammer.

I det hele tatt, det skal skje noe der inne i svarte skogen.

– Hvor er dere om ti år?

– Hvis helsa holder så håper jeg vi fortsatt er her og gjør mer av det samme som vi gjør nå; jobber i atelierene og ellers har utstillinger og samlinger i huset. Vi ønsker at huset skal være et senter for det vi er opptatt av, kunst, arkitektur og økologi og sammenhengen mellom disse temaene, sier Sverre Wyller.

Uteområdet er rydda opp, og Krutthuset er blitt en idyll midt i svarte skauen.

SKAR LEIR

Allerede da kruttverket innstilte, i 1898, ble spørsmålet om hva området skulle brukes til, tatt opp. Akkurat som i dag, 123 år seinere, fomla man lenge etter et godt svar. Fram til 1910 var det liten eller ingen militær aktivitet på området. Seinere var det militær tilstedeværelse, men aktivitetsnivået varierte. Tyskerne etablerte seg her i 1940 og hadde en ganske betydelig virksomhet. Etter krigen var forskjellige forsvarsenheter i leiren fram til 1998.

Det må vel være lov å si at Krutthuset har fått en kraftig ansiktsløftning. Slik så det ut under Dag Leversbys utstilling DERFOR høsten 2020.

Tvangsanstalt?

Da kruttverket ble lagt ned, dukka fort et forslag om en straffeanstalt opp. Det ble raskt fulgt av flere. Det første, som dukka opp ganske umiddelbart og nesten like raskt ble lagt dødt på grunn av «bygningenes uegnethet», var en tvangsskole for Kristiania. Året etter ble det endra til ønske om en straffeanstalt. Enda ett år seinere, i 1900, foreslo Justisdepartementet rett og slett å gjøre kruttverket om til fengsel.

Militæretaten, som gjerne ville ha penger for anlegget den ikke lenger hadde bruk for, sa ja, ja, ja til alle forslag, men ingenting skjedde.

I 1906 ble det foreslått at kruttverket skulle bli tvangsarbeidshus. Hva forskjellen egentlig var på alle de institusjonene med forskjellige benevnelser som ble foreslått, skal være usagt. De hadde forskjellige navn, og Forsvaret var like posi-

Skar leir med Maridalsvannet – som både har redda dalen fra utbygging og hindra den i å bli utvikla – i det fjerne. Foto: D. Rone

tivt til hvert nytt forslag, men ingenting skjedde. Imens døde ideen om å ha en form for straffeanstalt innerst i Maridalen hen.

30.000 kroner – hundre års utsettelse

Selv om det ikke ble noe av planene om straffeanstalt, var Kristiania kommune stadig interessert i å kjøpe hele anlegget. I 1902 ble det seriøst vurdert. Ikke fordi noen i kommunen hadde klare planer for hvordan anlegget kunne brukes – ikke da heller! Den var mest opptatt av at det ikke skulle brukes. I et brev til Forsvarsdepartementet skrev kommunen: «det er av den aller største betydning for Kommunen at bevare dette Vand fra enhver Forurensning, og man har derfor i denne hensigt allerede indkjøpt flere Eiendomme langs Vandets sydlige bredder». Nå ønska de å følge opp i nord.

Maridalssyken i 1888 (se side 35) hadde åpenbart for hele byen hvor sårbar vannforsyninga var. Politikerne var bevisste på at drikkevannet måtte sikres. En viktig grunn til at kruttverket ble nedlagt var nettopp at de var opptatt av å hindre

en nitroglyserinfabrikk i vannets nedslagsfelt. Kommunen hadde allerede begynt å kjøpe opp eiendommer rundt vannet for å hindre utslipp og forurensning. Nå kunne den følge opp ved å kjøpe det store området langs Skarselva og legge det død.

I artilleriet var det stor skepsis til å selge anlegget på Skar. Generalfelttøymesteren, oberst Max Lund, mente det var for tidlig å legge ned virksomheten. Han viste til at ingen land i Europa hadde lagt helt ned gamle kruttverk og at militæretaten kunne få bruk for eiendommen. Men forsvarsminister Georg Stang slo i 1903 fast at det ikke var noe i veien for at kommunen kunne kjøpe eiendommen av generalfelttøyministeren. Han åpna for forhandlinger.

De kom i gang og eiendommen ble taksert. Forsvarets takstkommisjon kom til at verditaksten ble 154.350 kroner, branntaksten 81.440 og prisen Forsvaret forlangte i 1906 var 70.000 kroner. Kommunen behøvde ikke betale i penger, kruttverket kunne betales i form av barakker som Forsvaret trengte til et øvelses-terreng ved Gardermoen.

Militæretaten mente det var rimelig, men kommunens kommisjon mente hele greia ikke var verd mer enn 40.000 kroner. Den var i tillegg skeptisk til alle servitutter og heftelser som fulgte med.

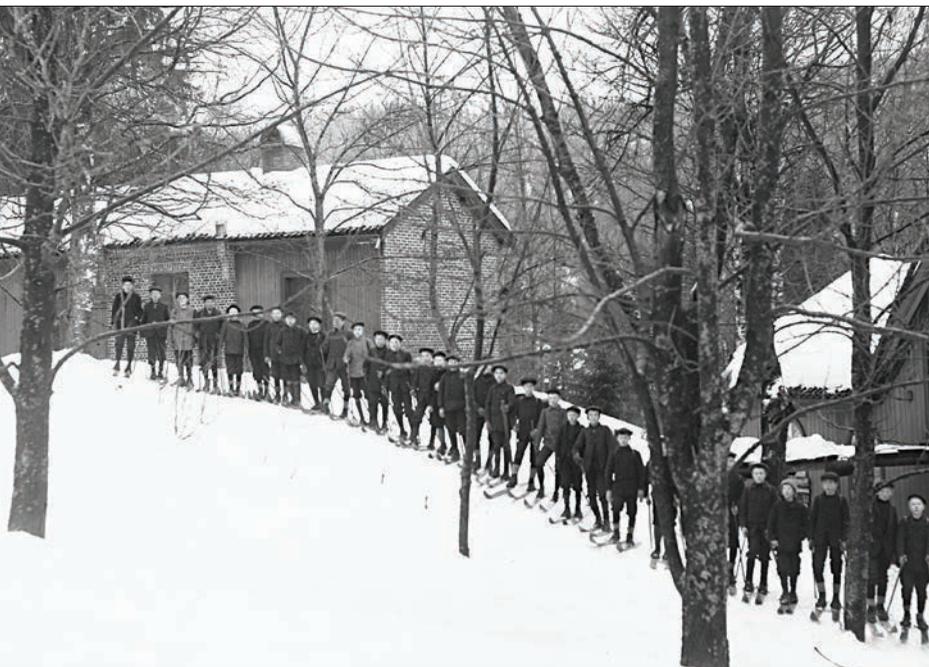
Partene var like steile, ingen ville fire. På grunn av denne uenigheten på 30.000 kroner ble Forsvaret sittende som eier av Skar leir i ytterligere hundre år.

Treningsleir

Og har du en leir, så må du jo bruke den. Men Forsvaret klarte ikke å finne på noe å bruke Skar leir til. Ikke før i 1905. Da dukka det omsider opp en leietaker som var villig til å betale 900 kroner i året for å være i leiren; Lindern pleiehjem for epileptiske.

Etter fem år måtte epileptikerne ut, da hadde Forsvaret funnet ut at det ville bruke leiren som «skiufluktsted» for samtlige skoleavdelinger og garnisonerende enheter i Oslo. De var mange, og de brukte også leiren til øvelser og skytetrening på sommerføre. Og selv om politikerne også da var bekymra for drikkevannet, så hadde de ikke de begrensningene som Vann- og avløpsetaten nå har lagt på området. Når Skoleeskadronen oppholdt seg på Skar om vinteren, var det ifølge Rasch-Engh med 64 elever, ni befal og rundt 70 hester. De kom i tillegg til den faste bemanningen som var ganske liten. I dag er det ikke tillatt med mer enn 35 personer i leiren per døgn og de kan slett ikke ha med seg hest.

I tillegg rykka hjulrytterkompanier, visstnok i hovedsak motorsykkellordnanser, inn. Etter hvert tok også Forsvaret konsekvensen av at automobiler ble stadig vanligere i trafikken. Automobilkorpset ble etablert. Det fikk bygd en garasje til sitt bilverksted på Skar. Den ble fylt opp med utstyr som ble overført fra Starum ekserserplass. Skytebanen som kruttverket hadde fått anlagt, ble også brukt til trening av en rekke avdelinger.

Skoleelever på skitur til Skar leir. Bildet skal være tatt rundt 1915. Foto: Wilse/Digitalmuseum

Fanejunkerens barnebarn

– Jeg har mange bindinger til Skar og Maridalen, humrer Tore Næss. Han var mye i Maridalen i oppveksten. Som han selv, var morfaren, Aksel Hagen, militær. Han hadde den flotte tittelen fanejunker, var kommandant på Skar leir fra 1910 til 1940 og holdt hus i kommandantboligen. Næss' mor vokste dermed opp i leiren, faren vokste opp på Vaggestein, noen få hundre meter unna. De møttes på dansefest på Skar, dit kom både militære og sivile maridøler. For sikkerhets skyld bor den pensjonerte obersten, som blant mye annet har vært militærattasje i Washington i tre år, i Wilhelm Færdens gate. Den er oppkalt etter den siste direktøren for Statens (Skar) kruttverk. Men at han har fått ei gate oppkalt etter seg på Majorstua skyldes nok verken det eller at han var *Ordførende Mester i St. Andreasordenen Oscar til den flammende Stjerne* og en framtreddende frimurer, men heller at han var ordfører i Aker kommune i fem år.

– Jeg var ung, så jeg husker ikke så mye fra Skar og Maridalen før krigen.

DET BLE SKITUR I 1912

«Under arbeidet med opprettelsen av nattkvarter i Maridalen for lange skiturer over Nordmarken blev komiteen møtt med stor velvilje», ifølge Skiforeningens årbok for 1912. «Kommandanten på Akerhus, general Bull, gav tillatelse til at spisesalen på Skar benyttedes som lokale for overnatting for skolebarn overensstemmende med Forsvarsdepartementets bestemmelse fra 1910. Istedetfor madraser, som i aar ikke kunne udlaanes fra Hærens depot, anskaffedes 50 jernchaiselonguer med fjærbund. Martinsens jernsengfabrik leverte disse på bestilling for kroner 6,00 pr. stykk. Kristiania kommune ydet brænde til oppvarmingen».

Udatert avisnotis i Oslo Byarkiv

Leiren var sikkert gjerda inn, det var i hvert fall en port. Men så vidt jeg kan huske, sto den åpen. Jeg har inntrykk av at leiren var en godt integrert del av bygdesamfunnet. Jeg husker det som at det var god kontakt mellom de militære i leiren og det sivile liv ellers i dalen.

Oberst Tore Næss har mange minner fra en lang militær karriere.

– Hvor mange holdt til i leiren?
– Det varierte mye. Jeg tror ikke det var mer enn 15-20 personer som bodde der fast, men i tillegg kom alle de som var der på øvelse. Om sommeren kunne det være flere hundre. Da var det travelt, og min bestemor hadde mye å henge fingrene i, hun bestyrte offisersmessen.

Det skulle bli travlere.

SÅ KOM TYSKERNE

Natt til 9. april 1940 invaderte Tyskland Norge og Oslo. Tyskerne hadde mye de skulle ta kontroll over, og hadde travle dager. Først og fremst jakta de på konge og storting. Skar, en liten leir uten militær betydning innerst i blindtarmen Maridalen, sto ikke høyt på prioriteringslista. Jeg har ikke klart å finne ut når de rykka inn i Skar leir, noen hevder det skjedde så seint som 1. mai.

– Jeg trodde det var 17. eller 18. april, men det kan godt hende det var enda seinere. Det tok i hvert fall noen dager, sier Næss. Han var på Skar de dramatiske aprildagene.

– Vi bodde i byen, og gjorde som veldig mange andre i panikkdagene 9. og 10. april. Vi rømte byen.

I motsetning til mange andre, hadde familien et sted å rømme til: – Vi søkte tilflukt i kommandantbygningen på Skar. Jeg kan ikke huske at jeg så én tysker de dagene vi var der, men jeg husker strømmen av folk som kom vandrende fra byen innover Maridalen. De fleste hadde ingen annen plan enn at de skulle vekk,

og visste ikke hvor de tenkte seg. Jeg husker at bestefar tok på seg sin gamle fanejunkeruniform, stilte seg opp i porten og forklarte at leiren var militært område og at ingen sivile slapp inn.

Tyskerne spurte ikke om lov. Akkurat når de kom er uklart, men noen dager, kanskje uker, etter okkupasjonen rykka de inn og etablerte seg i Skar leir.

Om det ikke var der fra før, ble det nå satt opp gjerde rundt leir og kruttverk. Og parken ble stengt. Leiren ligger

Fanejunker Aksel Hagen var leirsjef på Skar helt til tyskerne kom og overtok leiren.

Oberst Tore Næss har gode minner fra og sterke bånd til Skar. Bestefar var leirsjef og bodde i Kommandantboligen. Dit flykta lille Tore og familien 9. april 1940.

fortsatt bak to gjerder, den er delt i en indre og en ytre leir. Gjerdet rundt det nedlagte kruttverket på østsida av elva sto helt til utpå 2000-tallet og gjorde området utilgjengelig for folk i Maridalen. Det gjorde at kruttverket, som hadde vært nedlagt i 40 år da krigen kom, ble mer eller mindre glemte.

Lynrask aksjon

Men tilbake til 9. april og de nærmeste dagene. Invasjonen kom som julekvelden på kjerringa. Det overraskende overfallet og den seine mobiliseringa gjorde at motstanden mange steder måtte improviseres av det som var framført av befal.

Vinteren 1940 hadde mannskaper fra Kavaleriets skoleeskadron og 2. bilkompani benytta Skar. En del utstyr lå igjen etter dem. De norske styrkene kunne i noen apriildager benytte en del av det i kampen mot den overmektige okkupasjonsmakten.

Bjerke luftvern batteri, tre kanoner som lå omtrent der Tonsen kirke står idag, ble beordra nordover mot hærens hovedstyrker. Før de dro, rakk de å fjerne sluttstykkene og på den måten gjøre kanonene ubrukelige, og de overførte mye av utstyret til Skar leir. Der samla bakkepersonellet fra Jagervingen på Fornebu seg også en kort stund etter at luftkampene over flyplassen var over 9. april. Mannskapene marsjerte ganske snart videre til Movatn stasjon. Derfra tok de toget nordover mot Hadeland for å søke kontakt med Raufoss luftvernsavdeling.

Takket være en telefon på Roa stasjon fikk batteriet kontakt med Raufoss og informerte/ble informert om situasjonen.

Fra Raufoss ble det sendt ei gruppe under ledelse av sersjant Jæger til Skar leir som tyskerne ennå ikke hadde inntatt. Etter en lynrask aksjon kom patruljen tilbake til Raufoss natt til 11. april. På en eller annen måte klarte den å få tre biler, to luftvernkanoner, 12 mitraljøser og militær utrustning til hundre mann ut av leiren og nordover til Raufoss.

– Det har ikke jeg hørt om, sier Næss. – Men selv om det høres ut som en røverhistorie, kan det godt hende at det stemmer. Kaoset var så stort de første dagene at det var fullt mulig å få til noe sånt.

Verksted

Men etter hvert (1. mai?) rykka okkupantene inn i den forlatte Skar leir. Bak gjerdene etablert tyskerne seg. De brukte leiren i hovedsak til verksted for reparasjon og vedlikehold av sine 88 mm luftvernkanoner. De bygde ut leiren med ei rekke bygninger, og de gjorde det ordentlig. De tyske bygningene på Skar fikk i følge *Landsverneplan for Forsvaret (2000)* «et påkosta og varig preg».

Tyskerne bygde blant annet tre store lager- og verkstedbygninger, den ene med administrasjonskontorer i annen etasje. Slike verkstedhaller bygde de mange av over hele Europa, men svært få er bevart. Hallene på Skar, og én tilsvarende hall på Løren, er i dag freda. De er sjeldne ikke bare i norsk, men også i europeisk sammenheng.

Ved leirporten lå vaktstua, videre hadde leiren under krigen seks forlegningsbrakker, to for menige, to for befal og to for sivilt ansatte, spisebrakke for menige

Over: Tyskerne bygde solid. Etter 80 år står byggene i Skar leir fortsatt støtt. De representerer ett av svært få godt bevarte verkstedmiljøer fra annen verdenskrig, og skal tas vare på.

Til venstre: Jeg leita alle steder etter bilder av tyskere i Skar leir, og jubla da jeg omsider kom over dette i Bundesarchiv. Det sto at det var tatt i Oslo i 1940, og jeg tenkte det var tyskere som kjørte kanoner i Skar leir. Da jeg fikk bildet hjem, så jeg at det på plakaten i bakgrunnen var reklame for M. Ødegaard Kjøttforretning. Den var ikke på Skar, men i Lillestrøm. Men det bildet er fint, og det kunne vært Skar. Foto: Willi Ruge/Deutsche Bundesarchiv

og befalsmesse for offiserene, kommandantboligen hvor sjefen bodde, telefonsentral og sykestue. Rundt leiren var det gravd ned landminer. Hvor mange som var stasjonert der har verken Hjemmefront- eller Forsvarsmuseet kunnet hjelpe oss med å finne ut. De later rett og slett til å vite ingenting om hva som skjedde på Skar under krigen.

Leiren og dalen

– Jeg var så ung at jeg ikke hadde noen anelse om hvor mange de var, men jeg husker at vi så at tyske soldater var ute og marsjerte, sier Ivar Bakke som ble født i 1940. Det mest dramatiske han har hørt om fra krigen i Maridalen var at tyskerne øvde på spredt orden på jordet til Skjervan gård hvor han vokste opp. – De tråkka ned høyet på jordet, og da ble faren min så gæærn at han ringte til politiet på Møllergata 19. Der var det en kjenning av ham som tok telefonen. Faren min ante ikke at fyren var nazist og jobba i politiet. Det gjorde så dypt inntrykk på ham at han ofte kom tilbake til det.

Jan Erik Stenberg er et par år eldre enn Bakke, og husker heller ikke så mye fra krigen: – Jeg har ikke hørt at det var noen dramattikk her i dalen, og har inntrykk av at tyskerne var vennlige og oppførte seg OK. Skar var primært et verksted, det var vakter, men ingen stridende styrker her, trur jeg.

Tore Brodin var også en meget ung mann under krigen. – Jeg husker jeg så tyske soldater stå på ski ute på jordet. De var veldig klønete, skikkelige klossmajorer. Det var litt rart for de fleste var visst fra Østerrike og der kan de vel stå på ski?

Brodin mener å ha hørt at det var et par hundre tyskere som var stasjonert i leiren.

– Én av brakkene kalte vi «hundremannsbrakka», men jeg vet ikke om det bodde så mange mann der. Det var noen maridøler som fikk seg jobb i leiren. Det hadde vært harde tider i mange år, og noen klarte ikke å si nei når muligheten for en jobb som kunne brødfø familien, dukka opp. Ofte var det rett og slett nød som tvang folk til å jobbe for tyskerne. Men jeg husker at det bodde en danske på Hammeren som var nazist. Alle andre i Maridalen var gode jøssinger, og vi hadde minst mulig med tyskerne å gjøre. Av og til var det tyske soldater på bussen. Det var ingen som satte seg på setet ved siden av en soldat, da valgte folk heller å stå, husker Brodin.

Av det tyske leiranlegget er vaktbua, sykestua, de fire forlegningsbrakkene for menige og sivile, spisebrakka, en lagerbygning og ei garasjebrakke revet, mens befalsbrakkene og de store verkstedsbygningene er bevart.

Sju mot 300

8. mai 1945 var de fem lengste åra i norsk historie omsider over. De tyske okku-

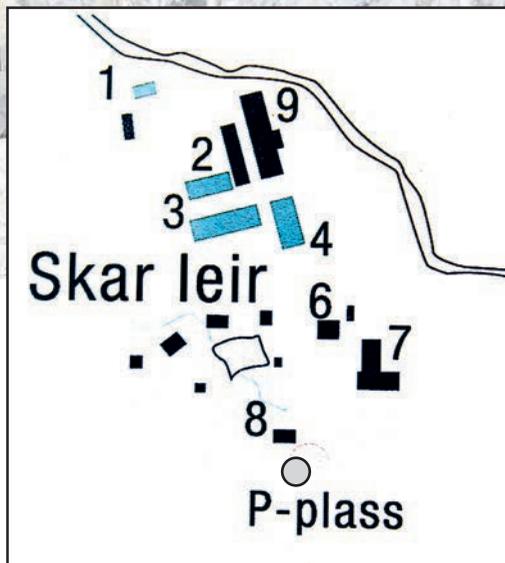
VERNEVERDIG

I Landsverneplanen står det at bygninger fra kruttverkets tid og annen verdenskrig er særlig interessante. To av bygningene på Skar er vurdert som «bevaringsverdige i landssammenheng». Det er Krutthuset, «et sentralt og viktig minne fra kruttverket», og et lite lager kruttverket satte opp på 1890-tallet (1).

Tre av de tyske bygningene, 2, 3 og 4, er av «spesiell interesse i landssammenheng» blant annet fordi de «har bygningsmessige og teknisk interessante og opprinnelige detaljer bevart i et sjeldent helhetlig miljø». To er i tre, en i pussa betong.

Vernet omfatter de fem bygningene og «alle spor etter militær aktivitet innenfor verne-sonen».

Landsverneplan for Forsvaret, Katalog Østlandet (2000).

pantene kapitulerte. Også på Skar.

– Det jeg er blitt fortalt, sier Ivar Brodin. – er at Milorg sendte sju mann opp fra Oslo sentrum til Skar leir. Det var sannsynligvis ingen som ante hva som ventet dem.

Det viste seg å være 300 tungt bevæpnede tyske soldater. Men de hadde heldigvis ingen ambisjoner om å fortsette 2. verdenskrig innerst i Maridalen.

– Nei, de var visst like lei av krigen som alle gode nordmenn. De ga seg, og overleverte leiren uten at et skudd ble løsnet, sier Brodin.

Etter frigjøringa ble leiren overtatt av norske styrker, men så seint som i midten av juni 1945 var det fremdeles tyske mannskaper igjen på Skar. De venta på å bli sendt hjem.

ETTER KRIGEN

Da seiersrusen begynte å gi seg etter noen måneder, måtte noen igjen prøve å pønse ut hva leiren kunne brukes til etter at freden senka seg over Maridalen og verden. I løpet av krigen var den kraftig utvida med flere nye bygninger.

Høsten 1945 utførte Hærens tekniske ingeniørstab bygningsmessige arbeider i leiren. Det ble da innreda nødvendige innkvarteringsrom, undervisningsrom, kontorer og andre lokaler. Flere hus ble i 1947 innreda til familieboliger for Luftvernartilleriet som overtok leiren. Den fortsatte som verksted for kanoner og biler.

Jon Erik Stenberg var en av maridølene som fikk seg jobb i leiren:

– Stefaren min var inne og snakka med kaptein Larsen, og dermed fikk jeg lærlingplass ved bilverkstedet i 1953, 15 år gammel. Jeg var der 15 år.

– Hvordan var det?

– Helt greit. Vi var 50/50 sivilt og militært ansatte. Det var væpna vakt i porten. Sjefen var en oberst, så det var nok litt mer «stail» enn i et sivilt verksted. Det var et bra sted å gå i lære og det var et bra sted å jobbe. Vi reparerte biler, og en sjelden gang var jeg borti og skrudde litt på noe luftvernartilleri. Jeg slutta da jeg fikk jobb i Vannverket. Det var 90 søkere til jobben, og jeg fikk den fordi jeg var utdanna i Forsvaret, sier Stenberg som mener det bodde ti familier fordelt på åtte hus inne i leiren da han jobba der på 50- og 60-tallet og at det i tillegg kunne være 60-70 som jobba der.

Leiren ble utbygd med nye bygninger, blant annet et hovedlager for Luftvernartilleriets materiellavdeling og et tilbygg som var verksted for NIKE-raketene. Likevel ble virksomheten i leiren gradvis trappa ned. I 1985 forlot Luftforsvaret leiren. Etter et kort mellomspill hvor Hærens våpentekniske bataljon disponerte Skar, rykka Forsvarets tele- og datatjeneste med sin verkstedvirksomhet inn i bygningene.

Treningsleir for agenter?

Men var det den og bare den som rykka inn?
Skjulte det seg mer bak det nøytrale navnet?

Gode kilder med enda bedre kontakter hevder at tele- og datatjeneste var et dekknavn, og at

James Bond. På Skar? Nepp, men flere hevder at norske agenter ble trent opp bak gjerdene på Skar før de ble sendt på oppdrag på den andre sida av «Jernteppet».

Foto: wikipedia

*Etter krigen overtok det norske luftvernartilleriet anlegget som tyskerne hadde bygd opp.
Foto: Digitalmuseum.no*

det i realiteten var Forsvarets etterretningstjeneste som etablerte seg i leiren. Eller at den i all stillhet ble med som en nisse på tele- og datalasset. Angivelig skal den blant annet ha trent opp agenter som ble sendt inn i Sovjetunionen under den kalde krigen, bak gjerdene på Skar.

Det hadde vært interessant å få bekrefte at norske varianter av James Bond ble trent opp i Maridalen før de ble sendt på farlig oppdrag bak fiendens grenser. Jeg sendte derfor E-tjenesten en e-post og spurte om den var etablert på Skar på slutten av 1900-tallet.

Svaret kom kjapt: «Av prinsipielle grunner har Etterretningstjenesten langvarig praksis for verken å bekrefte eller avkrefte hvor tjenesten har eller har hatt virksomhet. (...) Dette skyldes at dersom tjenesten i ett tilfelle avkrefter tilstede-

værelse, vil et annet svar i en annen sak gi grunnlag for å trekke konklusjoner om at tjenesten har hatt eller har virksomhet på stedet. At tjenesten har eller har hatt virksomhet på et sted, kan røpe skjermingsverdige opplysninger om aktivitet eller personell. Dette gjelder selv om tjenesten ikke lenger skulle ha tilstedeværelse på det aktuelle stedet. Vi beklager derfor at vi ikke kan svare konkret på spørsmålet om tilstedeværelse i Skar leir».

Hemmelige møter på Skar

Men i 2008 ble boka *Iskald krig* av Trond S. Paulsen gitt ut på Aschehoug. Det er en spennende røverhistorie, men forfatteren forsikrer at han har skrevet den sanne historien til en mann, «Hoel», som var norsk agent med flere hemmelige oppdrag bak jernteppet på 1970-tallet. Og her styrkes teorien om at Skar har ei rolle i hemmelige saker og ting.

Den første aksjonen som beskrives i boka, var en spionasjetur til flystriper som russerne tilsynelatende hadde anlagt på Kola og som ble sett på som en alvorlig trussel mot Norge. Hovedpersonen i boka, den anonyme agenten «Hoel», hadde sommeren 1972 angivelig fire planleggingsmøter med sin føringsoffiser. Føringsoffiseren hadde kontor i Parkveien, nær den amerikanske ambassade, men de to møttes – i Skar leir. Ifølge boka valgte agenten ikke den enkleste veien til de hemmelige møtene: «Bussturen nordøstover til Skar i Maridalen ville tatt rundt 20 minutter. Men Hoel valgte å dra vestover og tok Holmenkollbanen fra Nationaltheateret stasjon og opp til Frognerseteren. Å legge opp reiseruten på denne måten var standard prosedyre; den korteste eller raskeste veien ble ikke brukt til et hemmelig møte. Bare turen med banen ville mer enn doble reisetiden. I tillegg kom en fottur gjennom Nordmarka på et par timer».

Til møte tre valgte han Grorud som utgangspunkt: «Derfra gikk det ikke noen sti eller skogsvei til Maridalen. Det ville gi ham en bedre treningstur, og sikkerhetsmessig var det også bra; det skulle ikke være noe fast mønster i turene».

Ifølge boka var det ingen fare for å bli forstyrra: «På en søndag var normalt ingen aktivitet på Skar, de var helt alene. Ellers i uken var det virksomhet der, en del i regi av Heimevernet, så vidt Hoel visste».

– Virket ikke hemmelig

– Det var jo en leir, men spesielt hemmelig kan jeg ikke huske at den framsto. Det bodde en del familier bak gjerdet i ytre leir, og barna gikk på skole sammen med de andre barna i Maridalen. Mitt inntrykk var at leiren var en ganske integrert del av livet i dalen, sier Per Pedersen. Den mangeårige lederen av Maridalen Vel er født og oppvokst i dalen, og har aldri hatt noe inntrykk av at det har vært mange hemmeligheter knytta til leiren.

FORTSATT HEMMELIG?

– Jøss, hva er dette?

Droneføreren ser forundra opp. Høyt der oppe står drona som skal ta bilder av Skar leir og kruttverket, bom stille. Den nekter å fly videre. Den har flydd fritt og utvungent og tatt bilder av området, men plutselig er det stopp. Plutselig er ikke lufta for alle. En stemme har på engelsk sagt noe om at vi er «unauthorized» til å entre luftrommet, men ingenting har skjedd. Ikke før nå, når det ikke skjer noen ting.

– Dette har jeg aldri opplevd før, sier droneføreren. – Jeg vet luftrommet over flyplasser er sperra, og ser sjølsagt at det er gode grunner for det, men hvorfor er luftrommet stengt her, langt uti skogen?

Det er et godt spørsmål, den eneste forklaringa vi kan komme på, er at det har sammenheng med at Skar har vært miltært område. I så fall er stengningen av luftrommet en 20 år gammel forglemmelse. Her ble den militære aktiviteten lagt helt ned på slutten av 1990-tallet, og området har vært i sivilt eie siden 2007.

– Veldig rart at en slik, gammel restriksjon ligger inne i software'n til en kinesisk droneprodusent i 2020, sier droneflygeren, og svinger utenom og rundt det avstengte luftrommet.

– Jeg hadde ingen klassekamerater som bodde der, og var lite i leiren. Mange i Maridalen har vært der mye mer enn meg, men jeg husker at det var 17. mai-arrangementer der noen år. Hva de gjorde på jobb, veit den mangeårige lederen av Maridalen Vel lite om.

– I mange år hadde jeg Jørgen Nordgård, som bodde og jobba inne i leiren, med i styret. En gang på slutten av 90-tallet skulle jeg oppsøke ham. Han var ikke hjemme, men ga beskjed om at jeg skulle komme til arbeidsplassen hans i indre leir. Jeg kjørte inn uten noen form for kontroll, og gikk inn i det store bygget hvor det var mange i arbeid. Det var ikke noe vakthold, ingen sikkerhetsiltak. Folk gikk i sivile klær og det var veldig lite miltært preg over det hele. Jeg kan vanskelig se for meg at det de dreiv med var veldig hemmelig. Jeg så ikke noe som tyda på at det var CIA-agenter i lokalene.

Hemmelig eller ikke hemmelig, sant eller ikke sant, i 1998 var det slutt. Da flytta teleingeniørene til Kjeller på Romerike og E-tjenesten, med dens eventuelle

spioner, til Lutvann. Da ble Maridalen demilitarisert sone. For første gang på 137 år, siden det rykka inn som forpakter på Skar kruttverk i 1861, hadde Forsvaret ingen aktivitet der.

Og så var det igjen tid for å klø seg i hodet og fundere på hvem som kunne bruke Skar leir til hva.

CIA I MARIDALEN

Fra slutten av 1980-tallet og ti år framover skal det til enhver tid ha vært 10-12 ekspertes fra CIA bak gjerdet på Skar leir.

Hva i all verden gjorde ekspertene fra organisasjonen som har hovedansvaret for USAs etterretning og kontraspinoasje i utlandet, innerst i Maridalen i årevis? De var der angivelig på oppdrag fra NSA, og lærte i all hemmelighet opp nordmenn i det vi dag kaller cyber-krigføring i regi av Forsvarets etterretnings-tjeneste (FO/E).

Hva vi veit. Og hva vi ikke veit.

Det hviler ikke et *slør* av hemmelighet over virksomheten til E-tjenesten i Skar leir, den er støpt inne bak en solid *mur* av taushet og hemmelighold. Veldig få veit hva som skjedde bak den muren. Når vi her kan slå en liten sprekk i muren og fortelle om noe av det som skjedde i Skar leir, er det takket være en person med inngående kjennskap til – og gode kilder i – Forsvarets hemmelige virksomhet. Av hensyn til sine kilder kan vedkommende som har kommet med opplysningene i dette avsnittet, ikke identifiseres.

Som vi har sett, flytta Forsvarets tele- og datatjeneste inn i leiren i 1987. I all hemmelighet skal E-tjenesten ha fulgt med på lasset. For å gjøre den mer solid, ble dens virksomhet spredt på flere lokaliteter, en av dem altså Skar.

Bak gjerdet skal det ha blitt drevet opplæringsvirksomhet i amerikansk regi fra slutten av 1980-tallet. Hva som ellers skjedde av etterretningsvirksomhet i leiren veit vi ikke. Vi veit heller ikke noe om det som skjedde tidligere, er det riktig at norske agenter ble trent der før de ble sendt bak jernteppet på 1970-tallet?

– Det har jeg ingen dokumentasjon på, men det virker sannsynlig, sier vår kilde. Forfatter Paulsen sier det samme.

Inn i dataalderen

Utover på 80-tallet ble det klart at FO/E måtte videreutvikle tjenesten. Amerikanerne krevde mer og bedre kompetanse. Nordmennene måtte bli bedre på IT. E-tjenesten måtte rett og slett ruste seg for den nye tid, for den digitale tid. Det

NSA

National Security Agency (*Nasjonalt sikkerhetsbyrå*) er underlagt det amerikanske forsvarsdepartementet og har ansvar for signaletterretning og kryptering. Det er den klart største av mange amerikanske etterretningsorganisasjoner. Byråets budsjett er hemmelig, men det engelske nyhetsmagasinet *The Economist* har anslått at 80 prosent av det amerikanske budsjettet for etterretning går til NSA. Det mye mer myteomspunne CIA får rundt ti prosent.

NSAs første forløper kom på banen mot slutten av første verdenskrig, i 1918, men det var først utpå 1960-tallet datamaskinen begynte å bli et viktig arbeidsredskap for agenter. I dag er den det klart viktigste. NSA skal ha 30.000 ansatte. Så mange av dem er

matematikere at byrået er den arbeidsgiveren i verden som har flest ansatte matematikere.

Kilde: Wikipedia

krevede mer kvalifisert og spesiell opplæring. FO/E satte i gang helt ny virksomhet. Opp gjennom åra skal det ha vært til enhver tid 10–12 eksperter fra CIA og NSA som underviste FO/E-ansatte.

Amerikanerne satt med nødvendig kompetanse og kunne tilby systemer for signaletterretning (*sigint*), som handler om å oppfange og analysere signaler fra radio, telenett og annen kommunikasjon, og digitaletterretning (*digint*), overvåking av nettet og innsamling av informasjonen derfra.

Dette var ganske ukjent terreng for e-tjenestene her i landet på denne tida. Kompetanse på avansert *sigint* og *digint* måtte utvikles til det nye hovedkvarteret sto klart på Lutvann i 1998. Derfra skulle (skal) Norge bidra med internasjonal lyttekapasitet med særlig prioritet på å lytte på Russlands virksomhet. Satsinga på Skar skulle bygge denne nødvendige kompetansen.

Beliggenheten, «midt i skauen» men bare 20 minutter fra Oslo sentrum, ble betegnet som «perfekt» for formålet.

Den Største Trusselen

Det som var nesten ukjent for 30 år siden, er i dag høyt prioritert i alle verdens etterretningstjenester. I sine ugraderte trusselvurderinger for de siste åra har den norske E-tjenesten slått fast at etterretning i det digitale rom er en alvorlig trussel. I 2018 ble den eksplisitt vurdert som «den største trusselen mot Norge».

I tillegg til E-tjenestens ansatte skal personell fra Kongsberg Våpenfabrikk, noen andre private selskaper og den amerikanske ambassaden ha deltatt i undervisninga på Skar. Et utvekslingsprogram ga noen av de mest talentfulle anledning til å reise fra Maridalen til Virginia, USA og hospitere ved CIAs hovedkvarter i Langley som et ledd i kurs- og undervisningsvirksomheten.

I 1998 sto E-tjenestens nye hovedkvarter på Lutvann klart. Opplæringsvirksomheten ble overført dit. Skar ble liggende brakk.

Skar i dag (2007-21)

«Den tidligere militærleiren Skar leir er nedlagt. Nå yrer det av liv i området!» skrev Oslo kommune på sin facebookside 20. februar 2020 under et bilde av familien Szurpit. Det var, for å si det veldig pent, en mild overdrivelse.

Når familien på fire er de eneste beboerne i en leir på over 200 mål som har 10.000 kvadratmeter med bygninger, blir yrer et litt pussig ord. Familien kunne veldig gjerne tenke seg naboer. Når den får det, veit ingen.

Det er ikke veldig stor annen aktivitet i leiren heller, noen pensjonister er

HVA ER SKAR LEIR?

Skar leir er en tidligere militærleir som ligger innerst i Maridalen. Forsvaret kjøpte den i 1861. Oslo kommune kjøpte leiren av Forsvarsbygg i 2007, for å sikre verdifulle arealer i marka og se på mulig bruk til kommunale formål.

Skar leir består av 21 bygninger og eiendommen strekker seg over 225 mål. Leiren består av en indre og en ytre del, hvor den indre delen på rundt 60 mål har et totalt bygningsareal på 10 840 m². Resten av eiendommen består av skog og Skarselva.

Bygningene i leiren har vært benytta til verksted, lager, kontor, innkvartering og tjenesteboliger. Bygningsmassen har stort behov for oppgradering. Ett av boligbyggene, Kommandantboligen, ble totalrehabilitert i 2016/-17 og er siden leid ut som bolig.

Skar leir ligger innafor Maridalsvannets nedslagsfelt. Skarselva renner gjennom eiendommen og ut i Dausjøen. Dausjøelva renner ut i Maridalsvannet, Oslos primære drikkevannskilde. Vann- og avløps-etaten har derfor etablert strenge utslippsrestriksjoner for leiren (maksimalt 35 «personequivallenter»). Dette begrenser bruken av leiren, men arbeidet med å sikre mer liv i Skar leir er i gang. Det går ikke fort.

innom og kapper ved til Turistforeningens (DNT) hytter og et par ganger i uka er skoleklasser på besøk i den nyrestaurerte varmestua.

Nei, Hanna Marcussen ga nok en riktigere beskrivelse av situasjonen i et intervju med NRK i 2018 enn den kommunale artikkelen, gjorde i 2020: – Jeg skal vel være så ærlig at jeg innrømmer at Oslo kommune kanskje har gjort andre kjøp som har vært smartere enn dette, sa byutviklingsbyråden.

Skar leir har flott beliggenhet, stor tomt og en diger bygningsmasse. Tenk hva man kunne fått av tilbud til byens befolkning her inne, hvis bare. Foto: D. Rone

Det var kommunens kjøp av Skar leir i 2007 hun kommenterte så ærlig og åpenhertig. Kjøpet av Skar leir har så langt definitivt gitt kommunen langt flere bekymringer enn gleder.

– Man hadde noen gode tanker da Skar leir ble kjøpt, men det har vist seg

Bildet, tatt 9. mai 2005, er fra ett av Maridalens Venners temamøter. Tema: «Framtidsmulighetene for Skar militærleir». Tor Øystein Olsen er omviser for 27 deltagere fra byråd, bydel, organisasjoner og grupper.

Foto: Frode Svane

i ettertid å være vanskelig å få til noe særlig på grunn av begrensningene. Man kunne gjerne gått noen flere runder før man gikk til innkjøp av leiren, syntes byråd Marcusen.

Og at hun hadde helt rett i det, viste hovedoppslaget i Aftenposten 20. desember 2020: «I Oslo står 94 kommunale eiendommer ubrukt».

Det står eiendommer, men avisa mente bygg. Det som gjorde det hele ekstra ille, var at kommunen ifølge avisa ikke hadde noen planer for 74 av byggene. Aftenposten har

summert seg til at det samlede arealet på de tomme byggene er 77.500 kvadratmeter. Ifølge avisa står 9991 av de tomme kvadratmeterne på Skar hvor kommunen har brukt 34,6 millioner kroner etter at den kjøpte anlegget i 2007.

Hvis tallene stemmer, betyr det at nesten 1/8 av den tomme, kommunale bygningsmassen i Oslo står på Skar 13–14 år etter at bystyret pressa byrådet til å kjøpe området. Men Arild Hermstad, fungerende byråd, forsikrer at «vi har en langsiktig plan for hvordan disse byggene skal brukes».

Så langt tyder alt på at han har bedre dekning for «langsiktig» enn for «plan».

Strid om forsvarsanlegg

Tidlig på 2000-tallet begynte Forsvaret å avhende anlegg som det ikke lenger brukte eller hadde behov for. Det ble mye styr da øya Østre Bolærne utafor Tønsberg i 2003 ble solgt til Brunstad Christian Church («Smiths venner»). Veldig mange stemmer heva seg og krevde at det offentlige skulle sikre allmennheten tilgang til den attraktive øya i Oslofjorden. Enden på ei lang vise ble at Vestfold fylke overtok det attraktive friluftsområdet og gjorde det tilgjengelig for folk flest.

I kjølvannet av denne saken økte interessen for og oppmerksomheten rundt alle de gamle forsvarsanleggenes videre skjebne. Det gjaldt også for leiren på Skar.

Stor entusiasme

Da det ble klart at Forsvaret ville ut av Maridalen, meldte ei rekke foreninger, grupperinger og enkeltpersoner interesse for den gamle militærleiren. I tillegg til Maridalen Vel og Maridalens Venner dukka Markaporten og Skar-prosjektet og enda flere opp. Møter ble holdt, e-poster ble sendt og politikere ble besøkt. Det hagla med gode forslag til hva leiren kunne brukes til av fredelige aktiviteter.

* Bugge Wesseltoft og Nils Petter Molvær, lokale jazzmusikere i verdensklasse, drømte om lydstudio og øvingslokaler.

* Filmproduksjonsselskapet 41/2 så for seg en liten filmby for produksjon av spillefilm i de digre verkstedhallene.

* Noen så for seg et Kunnskapssenter for kulturlandskap mens andre drømte om et internasjonalt utstillingsvindu for norsk vann- og renseteknologi.

* Den Praktisk Pedagogiske Høyskolen ville noen plassere der.

Andre hadde enda flere drømmer. Resultatet av alt engasjement og alle drømmene ble – ingen verdens ting.

Etter hvert ble det lenger mellom både møter og e-poster. Entusiasmen dalte, det er grenser for hvor lenge folk orker å bruke fritida på å jobbe uten å oppleve snev av fremgang. De som jobba for å få liv i Skar møtte ikke en gang veggen, det var ikke så greit. De møtte ei kjempediger dyne. Overalt var det vennligsinnede folk som så med forståelse på prosjektene, men de kom ingen vei. Og da gikk det med engasjementet som med planter som ikke får vann. Det visna. Entusiasmen forsvant og det hele døde hen.

En seier kunne imidlertid entusiastene vise til; Skar ble ikke privatisert. Bystyret vedtok at Oslo kommune skulle kjøpe området.

Ingen klar idé

Noen stor seier kan det knapt sies å ha vært. Politikerne har ikke akkurat bobla av entusiasme for eiendommen de vedtok å kjøpe. Det er ikke sikkert kommunalt eierskap alltid er den beste løsningen. Utviklinga på Skar illustrerer det. Så langt kan vi slå fast at det ikke kunne ha skjedd mindre i Skar leir med en hvilken som helst annen eier enn det har gjort med Oslo kommune.

Vi har tidligere vært innom Krutthuset, det gamle kruttlageret som av sikkerhetshensyn ble plassert oppi lia, en liten kilometer unna leiren. Det var en ruin som mer eller mindre sto og datt ned da den ble lagt ut for salg i 2002. Enden på den visa var at huset ble «privatisert». Kunstnerparet Vera og Sverre Wyller fikk kjøpe det. Og de gjorde det med entusiasme. Så er da også situasjonen der oppe en helt annen enn i forfalne og øde Skar leir. Krutthuset er nydelig restaurert. Ruinen er blitt en praktfull eiendom. Det er liv og aktivitet i bygget.

Wyller kunne godt tenke seg å spre litt liv og aktivitet til Skar leir også, og har

DET KUNNE BLITT ET KULTURSENTER...

Jazzmusikerne Bugge Wesseltoft og Nils Petter Molvær var blant de mange som så muligheter og engasjerte seg da det ble klart at Forsvaret skulle trekke seg ut, og Skar leir ble lagt ut for salg. De hadde klare tanker om hva området kunne brukes til

– Jeg går ofte på tur i området, og synes det er trist at det store, flotte området med en diger bygningsmasse ligger mer eller mindre brakk. Vi drømte om at Skar kunne bli Oslos svar på Zentropa, det er et gammelt militært område som er gjort om til en blomstrende kulturby i København. I andre storbyer er det også mange eksempler på at kreative satsinger har løfta hele områder. I Kristiansand er marinebasen Odderøya blitt et aktivt kultursenter. Vi kunne fått det til på Skar hvor det er plass til både galleri,

lokaler for lyd- og filmproduksjon i tillegg til (eldre)boliger som Maridalen Vel ønska. 100.000 oslofolk jobber kreativt, mange av dem kunne vært med på å gjøre Skar til et kulturelt signalsted.

– Men så er det disse personekvivalentene!

– Ja, hensynet til drikkevannet er viktig og vanskelig, men jeg er overbevist om at mulighetene er større enn problemene. Jeg er sikker på at det er mulig å finne gode og sikre avløpsløsninger. Men noen må ville det.

– Og du, er du villig til å gjøre et nytt forsøk?

– Jeg prøvde for noen år siden, men det stranda igjen. Da erfarte jeg at jeg ikke klarer å manøvrere prosjektet gjennom det vanskelige farvannet aleine, men hvis noen som har den evnen drar i gang igjen, så hopper jeg gjerne ombord. Sjøl har jeg nå øvingslokaler, men jeg synes fortsatt ideen vår er så god at den bør realiseres.

Bugge Wesseltoft veit at flere private utbyggere også har sett Skars potensiale.

– De har ressurser, og jeg frykter vel at disse interessene vinner fram til slutt. Det er synd for Oslo.

Jazzmusikerne Bugge Wesseltoft (til v.) og Nils Petter Molvær hadde store vyer for en «kunstnerby» på Skar. Det ble (heller) ikke noe av. Foto: Privat

Khalid Mahmood mener fortsatt det var riktig av kommunen å kjøpe Skar leir. Foto: Sturlason

to ganger spurt kommunen om det er mulig å leie et hus i leiren til lager, noe han mener det er stort behov for blant Oslos kunstnere.

– De har ikke klart å gi meg noe svar. Begge ganger har de bedt meg komme tilbake om et år, sier han.

Forøvrig tror ikke han at eierskapet er avgjørende for om en god idé skal fungere:

– Både offentlig og privat eierskap kan føre til elendig resultat. Ett eksempel er takstmannen, et privat firma!, som ikke hadde noen idé om hva Krutthuset kunne brukes til. Taksten ble deretter. Problemet med Skar leir er ikke at det er kommunen som eier den, men at kommunen ikke har en klar idé om hva den skal brukes til.

POLITISK DRAGKAMP

I 2005 gikk Oslo Arbeiderparti ut og krevde at Oslo kommune skulle kjøpe leir-området. Det går an å stille spørsmålstegn ved hvor velfundert kravet var.

Det borgerlige flertallet i bystyret avviste forslaget. Byrådet mente kommunen «ikke har behov for eiendommen for sine kjerneoppgaver».

Arbeiderpartiets bystrerepresentant Khalid Chaudry Mahmood fremma

Ordfører Per Ditlev-Simonsen
Rådhuset
0037 OSLO

OSLO KOMMUNE	
BYSTYRETS SEKRETARIAT	
10 JUNI 2005 Kl.	
SAKS NR	20050146-1
AVD	BYS
SAKS	HAD
PARK NR	223.4
DEL	PDS, JEF, AA

Arbeiderpartiet

OSLO ARBEIDERPARTIS BYSTYREGRUPPE
Rådhuset
0037 Oslo
Telefon: 23 40 19 11
Telefax: 23 40 19 04
www.dnt.nasde

Vår dato: Referanse:

Oslo, 10.06.05

Privat forslag fra Khalid Mahmood (A) om å sikre Skar leir i offentlig eie

Det vises til bystyrereglementets §36, hvor det bl.a. heter:

Medlem av hystyret kan fremsette private forslag til hystyret. Forslaget må bare omhandle en sak og gjelde saker som naturlig hører inn under hystyrets virkeområde. Forslag kan ikke stilles til saker som ligger til behandling i hystyrets organer, har samme innhold som et forslag som ennå ikke er behandlet eller som tidligere er behandlet i en av hystyrets komiteer i samme hystyreperiode uten å ha fått nødvendig tilslutning. I tilsveitfelle treffer foretningstutvalget avgjorelsen.

Skar leir ligger innerst i Maridalsveien og har en unik plassering i Oslomarka. Leiren består av mange bygninger fra flere utbygningsperioder, hvorav enkelte er bevaringsverdige. Skar leir har i dag ingen militær funksjon. Fram til sommeren 2004 ble den brukt som midlertidig bolig for et 20-talls personer tilknyttet Forsvaret.

Skar leir står i dag på oversikten til Skifte eiendom over forsvarseiendommer som planlegges lagt ut for salg. Regjeringen har foreslått at 29 av disse eiendommene skal beholdes i offentlig eie, enten under Direktorat for naturforvaltning eller annet offentlig eierskap. Skar leir er ikke blant disse, og det er dermed sannsynlig at eiendommen vil bli solgt til private. Eiendommen ligger imidlertid innenfor marka-grensen og har derfor begrenset verdi for private eiere.

Både leirens beliggenhet og bygningsmasse tilsier at den bør sikres i offentlig eie. Den store tomte, uterommene mellom de mange bygningene og flere funksjonelle verkstedlokaler, gjør eiendommen godt egnet både til lek, idrett og ulike former for undervisning. Den kan bl.a. ha stort potensiale som base for Osloskolene for opplæring innen friluftsliv, natur og miljø. Andre aktuelle bruksmuligheter kan være kafé, treningsleir for skiløpere, orienteringsløpere etc., leirskole, produksjonlokaler for elevbedrifter og base for ulike friluftorganisasjoner.

Arbeiderpartiet ønsker derfor at Skar leir skal beholdes i offentlig eie. Oslo Kommune bør gå i dialog med Staten for å finne en løsning som sikrer dette, og som sikrer en allmenntilgitt og god bruk av eiendommen. Om nødvendig, eller hensiktsmessig, bør Oslo Kommune kjøpe eiendommen.

Khalid Mahmood på vegne av A fremmer følgende forslag:

1. Byrådet bes gå i dialog med Staten med sikte på å sikre Skar leir i offentlig eie. Dersom det er nødvendig eller hensiktsmessig, bør Oslo Kommune kjøpe eiendommen av Staten.
2. Byrådet bes foreta en utredning av hvordan eiendommen i framtiden kan benyttes til beste for marka og byens befolkning.

Khalid Mahmoods (Ap) forslag til vedtak.

da et privat forslag om det samme. Han viste til at «Den store tomte, uterommene mellom de mange bygningene og flere funksjonelle verkstedlokaler gjør eiendommen godt egnet til lek, idrett og ulike former for undervisning. Den kan

Ola Elvestuen kunne ikke støtte Aps opprinnelige forslag om at kommunen skulle kjøpe Skar leir, men slutta seg til da saken kom opp igjen.

bl. ha stort potensiale som base for Oslo-skolenes undervisning innen friluftsliv, natur og miljø. Andre aktuelle bruksmuligheter kan være kafé, treningsleir for langrennsløpere, orienteringsløpere etc., leirskole, produksjonslokaler for elev-bedrifter og base for friluftsansjasjoner.»

– Jeg mente – og jeg mener fortsatt – tomta hadde et stort potensiale og burde være i kommunal eie. Et reelt alternativ var at private kjøpte den praktfulle tomte som da kanskje ikke ville være tilgjengelig for allmennheten. Ved å la Venstre endre litt på formuleringene i mitt forslag fikk vi dem med på laget og klarte å skape et flertall i bystyret for å kjøpe tomte, sier Mahmood.

Venstres Ola Elvestuen ser det litt annerledes: – I den perioden var vi «vippe-parti», det betød rett og slett at vi styrte bystyret med vekslende flertall. Vi «ble (ikke) med på Aps lag». Vi mente hele tida, og vi mener det ennå, at det var riktig av kommunen å kjøpe det attraktive området.

– Men dere stemte imot da Ap fremma forslag om kjøp?

– Det var forslag om et kjøp det ikke var budsjettdekning for, det ville ikke føre til noen ting og det kunne vi ikke støtte. Det andre forslaget fikk vi formulert slik at det ble en generell beslutning om at kommunen skulle se på mulighetene for å kjøpe Skar leir. Det støtta vi, og det førte fram.

– Siden har det ikke skjedd noe!

– I hvert fall svært lite. Det er beklagelig. Jeg ser at det er vanskelig å komme

Oslo kommune
Byrådsavdeling for byutvikling

Notat til bystyrets organer

Til:	Finanskomiteen	Dato:	30.06.2005
Fra:	Byråden for Byutvikling	Vår ref(saksnr):	200502875-2
Notat nr.:	/2005	Arkivkode:	171

VEDR. FORSLAG OM Å SIKRE SKAR LEIR I OFFENTLIG EIE

Det vises til Finanskomiteens oversendelse 23.06.2005, hvor det bes om byrådets uttalelse til forslag fra Khalid Mahmood (A) om å sikre Skar leir i offentlig eie, i forbindelse med at Skifte eiendom planlegger å selge eiendommen.

Oslo kommune har ikke behov for eiendommen for å sikre sine kjerneoppgaver. Det vil derfor ikke tas noe initiativ fra byrådets side for å kjøpe Skar leir. Jeg vil imidlertid følge med utviklingen på eiendommen ved eventuelle reguleringsprosesser.

Grete Hornvedt

Byråd for byutvikling

Godkjent og ekspedert elektronisk

Byråden var klinkende klar i sitt skriv: «Oslo kommune har ikke behov for eiendommen for å sikre sine kjerneoppgaver. Det vil derfor ikke bli tatt noe initiativ fra byrådets side for å kjøpe Skar leir.»

rundt alle de restriksjonene som regulerer Maridalen generelt og Skar leir spesielt, men jeg håper at de som styrer vil legge mer trøkk på å utvikle Skar leir til noe positivt for byen og innbyggerne, sier Elvestuen.

Skar ble kommunalt

I bystyrebatten om Mahmoods forslag kom det flere endringsforslag. Enden på visa ble 1. februar 2006 at bystyret, mot Høyre og Frps stemmer, vedtok prinsippet i Mahmoods forslag. Bystyreflertallet vedtok at byrådet skulle gå i dialog med staten med sikte på å sikre Skar leir for allmennheten.

BYSTYRETS VEDTAK

- 1) Byrådet bes gå i dialog med staten med sikte på å sikre Skar leir i offentlig eie inntil kommunen får avklart planstatus og kommunens interesser i eiendommen.**
- 2) Byrådet bes legge fram en sak for å utrede muligheten for utbygging av boliger i tidligere bebodde hus på eiendommen og med en vurdering av mulig kommunal eller kommunal støttet bruk av resten av eiendommen.**
- 3) Ved et eventuelt salg av Skar leir til private bes byrådet fremme en sak om omregulering av hele eller deler av området til friareal i tråd med markagrensene.**

I 2007 kjøpte kommunen leiren. Målet med kjøpet var todelt: Sikre friområder i kommunal eie og et ønske om å tilrettelegge for barnehagedrift i Skar leir. Eiendoms- og byfornylsesetaten (EBY) skulle – og skal – forvalte eiendommen og jobbe med planlegging og utvikling av den. EBY oppretta ei referansegruppe som skulle gi innspill og ideer til framtidig bruk. Utfordringa og ambisjonen var å fylle leiren med et innhold til beste for Maridalen, Nordmarka og byens øvrige befolkning.

Kommunen fikk – tilsynelatende – mye for de 6,3 millionene: 220 mål skogstomt og 10.000 kvadratmeter bygningsmasse fordelt på 21 bygninger. Men det kommunen kjøpte, viste det seg raskt, var først og fremst problemer og utgifter.

Bygningene hadde stått og forfalt i flere tiår. De var så prega av tidens tann at vedlikeholdsetterslepet ble beregna til 25 millioner. Det høres mye ut, men det var altfor lite. Ti år seinere var det justert opp til 70 millioner. Siden har det sannsynligvis vokst ytterligere. Bystyret vedtok å sette av tre millioner hvert år til restaureringsarbeider i leiren.

I klartspråk betyr det at hvis ikke mer midler blir tilført, vil mye være gjort i løpet av 20-25 år.

Og da er det vel på høy tid å gjøre det på nytt.

PERSONEKVIVALENTER

Norsk standard 9426:2006 definerer personekvivalent slik: «Én personekvivalent er den mengden organisk stoff som brytes ned biologisk med et biokjemisk oksygenforbruk over fem døgn (BOF5) på 60 gram oksygen per døgn.» VAV definerer det enklere: «Man kan si at én pe tilsvarer én person i bolighus/fritidsbolig. Der det er annen bebyg- gelse/drift, må antall pe justeres etter type drift og bruk».

Slik beregnes personekvivalenter

BOF5 er et mål for hvor mye oksygen som går med for å bryte ned foru- rensning. 60 BOF5 er én personekvivalent. Slik beregnes de:

<i>Virksomhet</i>	<i>Enhet</i>	<i>BOF₅</i>	<i>Pequivalerter</i>
<i>Fastboende</i>	<i>1 person</i>	<i>60</i>	<i>1</i>
<i>Skole</i>	<i>1 elev</i>	<i>18</i>	<i>0,3</i>
<i>Arbeidsplass</i>	<i>1 yrkesaktiv</i>	<i>24</i>	<i>0,4</i>

HVA SKAL SKAR BRUKES TIL?

Men det er ikke det verste. Det verste er at området knapt kan benyttes uansett hvor god stand bygningene settes i. Maridalsvannet, byens drikkevannskilde, ligger bare fire kilometer unna. Selv om vannet i Skarselva går i Dausjøen før det ender i drikkevannet, har Vann- og avløpsetaten (VAV) funnet ut at den av hensyn til drikkevannet, ikke kan tillate mer enn 35 personekvivalenter, i praksis er det det 35 voksne personer leverer av urin og avføring i løpet av ett døgn, for hele Skar leir.

Der forsvant politikernes naive drøm om en friluftsnaturbarnehage med opptil 600 barn – som stort sett skulle biles eller busses inn og ut av dalen – på ei rosa sky. Den ville levert et par hundre personekvivalenter, milevis over VAVs tak.

Forsvant gjorde også muligheten for å bruke anlegget som asylmottak. Eller å bygge en filmby. Så lenge dette kravet står og det ikke er tillatt å ha mer enn 35

personer innafor gjerdene, er det veldig begrensa hva man kan sette i gang inne på det store, flotte området.

Undersøkelsene politikerne hadde gjort før de fatta kjøpsvedtaket, er ikke egna til å imponere. Sannsynligvis hadde de en naiv tro på at de skulle klare å rokke VAV. Noen av byens politikere burde kanskje gått noen runder til før de handla.

Til NRK tok Espen Ophaug (V) sjølkritikk: – Vi må nok innrømme fra Venstres side at vi har møtt oss selv litt i døra i denne saken, men det er det flere som har.

– Noen ganger kan et rimelig kjøp vise seg å bli svært dyrt. Skar leir representerer kanskje nettopp en slik dyrekjøpt erfaring, sa Hermann Kopp (H).

Noen så problemene...

Rundt årtusensskiftet ble det satt ned et utvalg som vurderte alle Forsvarets eienommer. I 2000 leverte det sine rapporter, *Landsverneplan for Forsvaret*. Skar leir og Krutthuset var blant anleggene som fikk sin framtid vurdert. Utvalget gjennomgikk leirens bygninger, historie og verneverdier. Etter å ha gjort alt det, konkluderte det med noe som lett kan leses som en klar advarsel til framtidige eiere: «På grunn av spørsmålet om utslippstillatelse for leiren og boliger, som er til behandling hos Fylkesmannen, er anleggets framtid usikker».

Her er det rett og slett klinkende klart for alle som kan lese små bokstaver at det ikke er så greit å få gjort noe i Skar leir, det er store skjær i sjøen. Det burde fått minst ei bjelle til ringe hos politikerne, men det gjorde utvalgets varsel ikke. Flertallet i bystyret så ikke, eller kanskje det ikke *ville se?*, at dets visjon om en diger barnehage var fullstendig urealistisk på det tidspunktet det stemte for å bruke kommunale millioner på å overta leiren.

Vi skal ikke spekulere i motivene her, vi kommer tilbake til dette helt til slutt i historien, bare slå fast at for de som ville se, var det lett å oppdage skjærene i sjøen.

Veldig mange trær blir i løpet av året gjort om til varmede ved av pensionistene som jobber dugnad for DNT i Skar leir.

– Mangel på vilje

– Jeg angrer ikke på at jeg fremmet forslaget, jeg mener fortsatt at det flotte området bør komme hele byens befolkning til gode, sier Mahmood som takka nei til gjenvalg i bystyret ved valget i 2019.

– Men det har ikke skjedd noe etter at byrådet gjorde som du ville ...

– Nesten ikke, og det er veldig beklagelig. Sånn er det å være i opposisjon. Vi klarte å skape et flertall for kommunalt kjøp ved å få med oss vippepartiet Venstre, men hos de som satt med makta var det liten vilje til å følge opp vedtaket i praktisk politikk. Byrådet var imot kommunalt kjøp, og stilte ikke opp. Bydelen, som først var veldig entusiastisk, mista entusiasmen og falt fra. Mange frivillige engasjerte seg med store og flotte planer, men ettersom alle forslag møtte veggen, mista også de motivasjonen og ga opp. Det forstår jeg, men jeg synes det er synd.

– Det er restriksjoner av hensyn til drikkevannet som gjør det umulig å få til noe av litt størrelse på Skar.

– Sånt er lett å skylde på, men det er alltid muligheter. Hvis det er vilje, sier Mahmood. – Se på alt det fantastiske som framsynte politikere med visjoner og vilje har fått til i denne byen opp gjennom åra! Med moderne teknologi er jeg sikker på at det hadde vært mulig å få til akseptable løsninger for å håndtere avløpet på Skar slik at byens befolkning kunne få glede av området. Men når det er mangel på vilje, så hjelper det ikke.

– Arbeiderpartiet kunne gjort noe med saken, det er inne i sin andre periode med flertall i bystyret...

– Ja. Jeg er ute av politikken, men jeg bør kanskje mase på mine aktive politiker-kamerater for å få dem til å sette Skar på dagsordenen igjen, sier Khalid Mahmood.

PENSJONISTER OG SKOLEELEVER

Til tross for mangel på vilje hos politikerne, så skjer det litt i leiren. Det er det Turistforeningen (DNT) som har æren for.

Vi lar de eldre få rangen, og begynner med pensjonistene:

Dugnad mot ryggplager

– Det der ser tungt ut, sier vi til den vevre kvinnen som er i ferd med å barke en tjukk og tung planke.

– Det går så bra! smiler Jassi Holtung.

For noen år siden hadde hun så vondt i ryggen at hun måtte ta smertestillende medisiner hver eneste dag. Til slutt ble det så ille at hun ikke lenger klarte jobben i hjemmepleien. Da hun måtte slutte å jobbe, begynte hun å reise til Skar i Maridalen for å jobbe dugnad for DNT Oslo to dager i uka.

Over: Jassi Holtung klargjør materialer som skal bli til utstyr på DNT-hytter. Tungt arbeid, men det er god medisin for Holtungs vonde rygg.

Over til høyre: Tor-Arne Botten sjekker de hjemmelagde møblene som skal ut å glede fotturister i skog og fjell.

Til høyre: DNT-pensjonistene produserer litt av hvert på Skar. Her demonstrerer Tor-Arne Botten et søppelstativ.

– Det er hyggelig og jeg gjør nytte for meg, men det beste av alt; etter at jeg begynte å jobbe dognad her, har jeg slutta med smertestillende medisiner!

Da vi er på besøk, er det bare Jassi og Tor-Arne Botten som er i gang i det digre bygget som DNT-pensjonistene disponerer i Skar leir.

– Vi har disponert dette bygget i noen år, jeg tror vi begynte i 2016, sier Botten. – Her samles vi to ganger i uka, og vanligvis er vi åtte, ti som stiller opp.

Han regner med at de produserer noe rundt 2000 store sekker med ved i løpet av et år.

– Det meste brennes opp i DNTs hytter i Oslo-området, det er drøyt 30 av dem, men noe går også til hytter andre steder i landet. Siden det knapt var snø sist vinter, gikk det mindre ved enn vanlig. Vi har noen tusen sekker liggende, sier Botten som er klar for en lang og kald vinter.

Men pensjonistene driver også med mer avanserte aktiviteter. De har et lite sagbruk hvor trær omdannes til solide materialer.

To dager i uka kommer «byelever» fra Møllergata skole på tur til Skar og skogen. Her griller de pinnebrød.

– Av de materialene lager vi mye forskjellige til hyttene, sier Botten. Han ramser opp: – Benker, bord, søppelskur, hundehus og mye annet. I tillegg produserer vi bruer som legges ut over bekker og elver i fjellheimen. Den lengste brua vi har lagd var på 18 meter.

De to stortrives på dugnad, selv om det er enkle kår i den gamle militærleiren.

– Innimellom hadde det vært fint med litt mer varme i bygget og så hadde det vært fint om vi hadde hatt et toalett litt nærmere enn utedoen på den andre sida av parkeringsplassen utafør leiren. Men det går bra, forsikrer Botten.

Og så; skolelevene:

Bybarn på landtur

Det er et yrende liv rundt DNTs bålpanne ved vaktbua som har blitt varmestue på Skar leir. Mottaksklassen ved Møllergata skole har flytta ut i verdens største klasserom, naturen.

– Det er veldig positivt for oss å kunne legge skoledagen hit. Skolen har en avtale

med DNT om at vi kan være her to dager i uka, sier lærer Anette Hagerup mens hun passer på at elevene tar av engangshanskene og ikke griller dem sammen med pinnebrødet. – Vi er en byskole, og de fleste elevene våre bor midt i byen. Det er fint for dem å komme ut og oppleve norsk natur og norsk turtradisjon.

– Kosedag?

– Nei. Det er en fin og populær avveksling, men først og fremst er det læring.

Vi flytter klasserommet ut hit hvor vi kan se og ta på norsk natur og oppleve og snakke om alt vi forsøker å lære navnet på i klasserommet. Dette er en god arena også for læring, sier læreren mens elevene ikke har tid til å si så mye. De har mye de skal utforske og pinnebrød som skal spises selv om de er svartsvidde utpå og rå inni. Å steke mat riktig på bål krever mye mer tålmodighet enn det Møllergata-elevene har når de er på tur i skogen.

– Verdifulle dager

To dager i uka tar Hege Eika Frey på vegne av DNT imot en skoleklasse fra Møllergata. Hadde det vært penger og ressurser skulle hun gjerne gjort det oftere.

– Behovet er der absolutt. Dette tilbudet har fungert veldig bra. Det er veldig kult å komme ut hit for barn som ellers har liten eller ingen tilgang til skog og natur. Og for oss som er her, vi har med noen ungdommer fra St. Hanshaugen bydel og noen ganger noen pensjonister fra DNT, er det flott å se hvordan barna opplever mestring og får kompetanse på å være ute. Særlig hos de som får komme hit flere ganger, ser vi stor utvikling og framgang.

Veldig mange av barna er ikke vant til å være ute i naturen. Mange synes det er skummelt med skogen.

– Mange «hater» uteskole. De kan det ikke, de mestrer ikke friluftslivet som de ikke er vant til. Noen er redde for naturen. Men her opplever de at det ikke er skummelt, at det går an å være ute selv om været er dårlig. Dagene her er verdifulle dager. Jeg har hørt om barn som er kommet hjem og sagt til mor at «nå må jeg ha regnbukse så jeg kan være ute også når det regner».

– Det er enkle kår ...

– Veldig. Vaktbua i seg selv er fin, men jeg skulle ønske vi i det minste hadde muligheten til å steke vaffer. Men uten vann og med alle de restriksjonene som er av hensyn til drikkevannet, er alt vanskelig. Pandemien gjør det enda vanskeligere, blant annet kan barna ikke reise kollektivt, så vi må bruke av prosjektmidlene til å leie egne busser, sier Hege Eika Frey.

Mye prat, lite handling

En skoleklasse et par ganger i uke. En pensjonert dagnadsgjeng like ofte. Det har, med respekt å melde, ikke skjedd så veldig mye på Skar siden 2007. Men det har

ikke mangla på store ord, høye ambisjoner, mulighetsstudier, prosjektbeskrivelser, referansegrupper, innstillinger og alt annet som hører med i et høyt utvikla, men kanskje ikke spesielt produktivt, demokrati.

Det hjelper ikke at beliggenheten utvilsomt er flott. Langt inni skauen ved inngangen til Marka, 20 minutter fra Oslo sentrum. En diger parkeringsplass og endeholdeplass for en buss som går hver halvtime i rushtidene og hver time resten av dagen.

Men først og fremst er beliggenheten vanskelig.

For leiren ligger innafor markagrensa, og er følgelig omfatta av markaloven. I tillegg ligger den innafor landskapsvernområdet Maridalen og er omfatta av det rigide vernet som følger med. Til slutt ligger den altså i nedslagsfeltet for byens drikkevannskilde. Det betyr kort sagt at den er omfatta av uhyre strenge vernebestemmelser når det gjelder – alt.

Politi mot «spøkelse». Etter tre måneder hadde byens myndigheter fått nok. Politiet rykka massivt inn og kasta demonstrantene som forsøkte å skape liv i «spøkelsesleiren», effektivt ut. Begge fotos: Karl Andreas Kjelstrup/Nordre Aker Budstikke

OKKUPASJONER

I 2005, mens Forsvaret fortsatt eide leiren, etablerte en liten gruppe okkuperanter seg i leiren. Det tok bare noen dager før politiet rykka mannsterkt ut og kasta dem ut.

Etter at kommunen overtok, gikk åra uten at noe skjedde. Vinteren 2010 gikk noen lei av å vente på ingenting. 12. februar kjørte de en reprise på historien. 15 personer tok saken i egne hender, rykka inn i den gamle militærleiren med vedovner og medbragte vannkanner og bosatte seg der. Øko-kollektivet nekta for å være okkuperanter.

– Vi regner oss ikke som okkuperanter for vi overtar ikke husene helt for oss selv. Vi inviterer alle inn. Det er ikke det samme som å være okkuperant, sa Harald Giæver Sundøy. Han avviste mediepåstander om at de var blant de husokkupantene som like før ble kasta ut etter i lengre tid å ha okkupert hus i Hausmanns gate nede i sentrum.

– Vi har ingen ting med dem å gjøre. Hvis de i kommunen misforstår og tror vi er skumle gatekampmennesker, så vil de kanskje bli kvitt oss. Men hvis de skjønner hvem vi er, så håper vi de ikke gjør det. Vi ønsker, i tråd med kommunens ønsker, å bruke stedet til å starte nye prosjekter. Vi vil lytte til ønskene fra folk i Maridalen og skape liv innerst i dalen, sa Giæver Sundøy til NRK.

I nesten tre måneder fikk okkupantene, uten strøm og vann, sysle med sitt i leiren. – Vi sitter rundt peisen hver kveld, og drikker te og koser oss. Vi har vårt eget biotoalett og vi dusjer i byen. Vaske seg kan man gjøre med en klut, sa Giæver Sundøy.

Men noe særlig liv i leiren ble det ikke før det nærma seg 17. mai.

Kommunen tok aldri imot okkupantenes invitt til samarbeid, var bekymra for at de oppholdt seg så nær drikkevannskilden og mista til slutt tålmodigheten. Tidlig på morgenen 14. mai kjørte ikke mindre enn åtte politibiler opp foran leirporten. Utstyrt med rambukk tok de seg inn. 12 okkuperanter, som hadde iført seg spøkelsesdrakter for å symbolisere at leiren igjen ble en liten spøkelsesby, ble pågrepet og ført bort.

Mens okkupantene syntes det var dumt at de ble botelagt i stedet for å få bli i leiren og drive Økokafé til over sommeren, senka freden seg igjen over Maridalen.

For sikkerhets skyld har leiren også kulturminner fra ulike utbyggingsperioder. Fire av bygningene ble freda av Riksantikvaren i 2004 som et ledd i nasjonal verneplan for Forsvaret. Fredinga omfatter også sporene etter den militære aktiviteten i verneområdet. Byantikvaren har definert ytterligere ti bygninger som verneverdige (gul liste). Det er anleggets kvaliteter som et komplett militært verkstedanlegg, hovedsakelig bygd under tysk okkupasjon og tidlig etterkrigstid, som er utgangspunktet for vernestatusen.

For å sette det litt på spissen; her kan du knapt snu deg, og ihvertfall ikke slå i en spiker, uten å måtte søke om tillatelse.

Derfor har det ikke skjedd mye siden Oslo vedtok handelen som foreløpig ikke har vært et kupp.

Det var en god grunn til at jeg var helt aleine om å trekke inn på det som viste

seg å være forbudt område den vakre vårdagen i 2020. Det er ingenting i leiren. Det er tomme bygninger og en haug med vedsekker. Det er ikke noe å se på, ikke noe å gjøre, ikke noe å kjøpe. Det er ingen grunn til å gå dit. Hvis du ikke har glede av å se hus stå og dette langsomt ned.

– Det er trist, sier Jan Erik Stenberg. For noen få år siden var han tilbake på gamle tomter for første gang på flere tiår. – Jeg ble veldig skuffa. Her var det så flott. Velholdte hus og en flott ørretdam. Nå er det bare forfall og trist.

Noe har tross alt skjedd på 14 år siden kommunen overtok i 2007:

* Den staselige kommandantboligen er pussa opp for 3,8 millioner. Siden 2017 er den leid ut. Politikerne ønsker seg liv i leiren, også for å gjøre den mindre tiltrekkende for uønskede individer og hærverk, og har planer om å gjøre om tre tomannsboliger til eneboliger for ytterligere tre familier. En gang.

* En verneverdig, men falleferdig, verksted- og lagerbygning har fått nytt tak og nye fasade. Det kosta sju millioner.

* Den verneverdige vaktbua ved porten er rusta opp og tatt i bruk som varmestue for turfolk. Den skal driftes av DNT, er uten servering og toaletter (det er en utedo på den andre siden av parkeringsplassen) men vil kunne ha kart og kanskje noen informative plansjer.

* Sommeren 2020 var det meningen å skifte ut det gamle avløpsopp-
legget med et mer moderne anlegg. Det skjedde ikke. Leiren har eget avløp og henter vann fra Skarselva. Renseanlegget for drikkevannet er gammelt, dårlig og må skiftes ut, akkurat som det elektriske anlegget.

Kort oppsummert så gjorde kommunen – politikerne og administrasjonen får krangle om hvem som har mest skyld – en skremmende dårlig jobb før politikerne vedtok å bruke skattepenger til å kjøpe leiren. De ante rett og slett ikke hva de brukte millioner på. Drømmen om en kjempebarnehage i Marka var like luftig, urealistisk og dårlig fundert som drømmer om leirskole, flyktningmottak og lydstudio. VAVs krav om maksimalt 35 personsvalenter torperderer alt. Kanskje hadde politikerne en forestilling om at de kunne få VAV til å lette på krava.

Kanskje kan målet om ytterligere tre boliger bli realisert, men ingen veit når og ingen aner hva som vil stå på prislappen. De kan fort bli blant Oslos dyreste boliger.

Politikerne har lenge hatt et mål om å få på plass fire boliger i Skar leir. Så langt har de klart å sette i stand én, den hvite kommandantboligen på høyre side av veien inn i leiren. Ingen aner når de tre siste kommer på plass. Foto: D. Rone

Skar leir i morgen (2021 –)

Vi er kommet til tredje og siste del i historien om Skar leir. Den skal handle om framtida for leiren, og blir – dessverre – den klart tynneste delen i denne framstillinga.

Som vi har sett, har det ikke skjedd veldig mye på området etter at kommunen kjøpte det i 2007. Det har vært mange planer, og kanskje enda flere drømmer, men nå kan det se ut til at man har resignert.

– Vi er glade for endelig å kunne foreslå en god løsning for fremtidig bruk av dette området som også er en innfallsport til marka for mange, sa byråd for byut-

vikling Hanna E. Marcussen til den lokale nettavisa nab.no i september 2017. Da hadde byrådet funnet ut hvordan det ønsker å utnytte de 220 målene som, i tillegg til mye natur, har nesten 11.000 kvadratmeter med hus og bygninger.

Løsningen er ikke egnet til å imponere noen, men det var det som var mulig å få til.

På grunn av strenge vernebestemmelser og spesielt begrensningen fra Vann- og avløpsetaten (VAV), er utnyttelsesgraden på tomta meget liten. Det er rett og slett ikke mye det er rom for å gjøre når det ikke tillates mer enn 35 personekvivalenter i døgnet.

I bystyresak 201 i 2014 slås det klart fast hva som ikke er aktuelt med dagens verneregime: *Utslippsrestriksjonene legger klare begrensninger for hvilken type aktivitet man kan legge til verkstedhallene på Skar leir. Virksomheter som samler mange mennesker som eksempelvis markastue, leirskole, scene for film og teater, utstillinger, klubb/ foreningsvirksomhet osv. vil ikke være aktuelle.*

Men noe er mulig å få til. I vedtaket heter det at det kan *Legge(s) til rette for næringsvirksomhet, øvingslokaler for læringer/elever og/eller kulturvirksomhet.* Men i svært begrensa omfang.

Et regnestykke viser ett eksempel på hva som kan være mulig innafor de 35 personekvivalentene:

Fire boliger:	20,0 personekvivalenter.
26 arbeidsplasser:	10,4 personekvivalenter.
15 elever/læringer:	4,5 personekvivalenter.
SUM:	34,9 personekvivalenter

Litt liv i leiren

Byrådet ønsker bokstavelig talt litt liv i leieren, og mener at fastboende kan skape det. Planen har derfor lenge vært å rehabilitere fire av boligene og leie dem ut til private leietakere, til familier rett og slett.

Det borgerlige byrådet rakk å sette i gang rehabilitering av Kommandantboligen før det tapte valget i 2015. Da overtok et Ap-leda byråd, og Arbeiderpartiet kom i posisjon til å gjøre noe med Skar leir som det åtte år tidligere hadde pressa gjennom at kommunen skulle kjøpe mot det borgerlige byrådets vilje.

Kommandantboligen sto ferdig i 2017, og leies ut til en barnefamilie. Når de tre andre boligene kan stå ferdige, er det ingen som kan si vinteren 2021.

Til venstre: For legfolk er det ikke så lett å forstå, men sammen med Krutthuset er dette, «en godt bevart lagerbygning med åpen takstol» fra 1890-åra, den eneste bygningen på Skar som ifølge Landsverneplan for Forsvaret er «bevaringsverdig i landsammenheng».

Et trist syn. Mange av husene i Skar leir ser ut som om de er i ferd med å falle ned. Nå har de stått og forfalt siden kommunen overtok dem for fjorten år siden. For hvert år blir situasjonen verre – og det blir dyrere å redde husene.

De fire boligene vil, hvis de en gang står ferdige, oppta 20 av de 35 person-ekvivalentene.

De siste 15 vil byrådet bruke på arbeidsplasser og aktivitet. Som vi har sett, det gir ikke rom for så mye aktivitet.

Videre i byrådssaken står det at Skar leir er et anlegg med historiske kulturminner fra ulike utbyggingsperioder. Fire av byggene ble freda av Riksantikvaren i 2004 som en del av en nasjonal verneplan for Forsvaret. Det er anleggets kvaliteter som et komplett militært verkstedanlegg, hovedsakelig bygd under tysk okkupasjon og i tidlig etterkrigstid, som er utgangspunktet for vernestatusen.

For å skape et trivelig bomiljø foreslås det at noen av de slitne byggene, som ikke skal tas i bruk, blir revet. Byantikvaren er blitt konsultert og skal ha uttrykt forståelse for at enkelte bygg på gul liste rives for å få til en god løsning for Skar leir. Byantikvaren forutsetter at vaktbua og det øvrige leiområdet blir bevart.

Byrådet sier også at rehabiliteringen av Skar leir må sees i et langsiktig perspektiv. Med andre ord; dette kommer til å ta tid.

Ting Tar Tid

Det er Eiendoms- og byfornyelsestaten (EBY) som eier, forvalter og har ansvar for Skar leir og tiltakene som gjennomføres i leiren. Det er mye som må på plass før folk kan flytte inn. Sommeren 2020 skulle arbeidet med et nytt vann- og avløpsanlegg settes i gang. Det er en nødvendig forutsetning for å øke antall boliger fra en til fire og det var planlagt ferdigstilt i første halvår 2021. Både for å få et snev av liv i leiren og for å redusere faren for uønskede besøk og hærverk, ønsker byrådet fastboende i leiren.

Men arbeidet går saktere enn planlagt.

«Den videre fremdrift for utviklingen av Skar leir er noen måneder forsinket, dette i all hovedsak grunnet situasjonen med Covid-19. Prosjektering av vann- og avløpsanlegget pågår nå og gravearbeidene starter opp etter planen til høsten. Arbeidene med den tekniske infrastrukturen i leiren, slik det nå ser ut, er forventet ferdig sommeren 2021. Tre av boligene i leiren skal rehabiliteres, men det er foreløpig litt tidlig å si når dette arbeidet vil starte opp. Hovedfokuset nå er å få på plass infrastrukturen som muliggjør den planlagte utviklingen av leiren», skrev Lena Nettet, kommunikasjonssjef i EBY, i en e-post 22. april 2020.

Et halvt år seinere var fortsatt ikke en grabb satt i jorda på Skar. Det var ikke bare koronautbruddet som gjorde at arbeidet ikke kom i gang i våres eller utpå sommeren:

«Oppdraget med å etablere ny infrastruktur i leiren, blant annet å legge nye rør i bakken, ble lyst ut rett før sommerferien med anbudsfrist 4. september. EBY jobber nå med evaluering av tilbudene med sikte på å engasjere en entreprenør i løpet av kort tid. Oppstart av arbeider kan først avtales etter at kontrakt er inngått.»

Slik ser kommunens fargerike plan for Skar leirs framtid ut. De blå firkantene er bygninger hvor det skal være næring, de gule skal være boliger og de røde skal bevares. De som er kryssa over skal saneres, og den brune prikken er vaktbua som er blitt varmestue.

Arbeidene skulle opprinnelig starte opp våren 2020, seinere utpå sommeren, men entreprenør var ikke engasjert da vi ringte jula inn.

Når det gjelder vedlikehold og utvikling av bygningsmassen på Skar, så er planen stadig å følge opp planen: *«Men i første rekke er det altså ny infrastruktur i leiren som må prioriteres. I henhold til plan for fremtidig bruk av Skar leir, som ble vedtatt av Oslo bystyre i april 2018, avsettes 3 millioner kroner årlig til rehabilitering av Skar leir. Med andre ord må utviklingen av Skar leir ses i et langsiktig tidsperspektiv.»*

Kanskje det skjer noe i 2028

Nesset skrev i april også at de i flere møter har diskutert utviklinga av Skar leir med VAV: *«Oslos vannforsyning er i dag sårbar fordi den i svært stor grad er avhengig av Maridalsvannet som forsyner byen med 90 prosent av drikkevannet. En av VAVs fremste oppgaver er å beskytte Oslos drikkevannskilde, en oppgave vi alle skal være glade for at de tar på største alvor. Det er VAV som er faginstans og EBY må, som grunneier, som alle andre, forholde seg til de vurderingene VAV gjør. I takt med den tekniske utviklingen vil imidlertid begrensingen på Skar leir være et naturlig tema i videre samtaler mellom etatene.»*

Med «den tekniske utviklingen» tenker Nesset på noe som etter planen skal skje i 2028. Da skal tunnelen fra Holsfjorden i Tyrifjorden til Oslo og et nytt

Den gamle vaktstua ved porten er blitt varmetue, og driftes av DNT. Den er pent oppussa, men den er meget enkelt utstyrt og har blant annet ikke innlagt vann.

vannbehandlingsanlegg på Huseby stå ferdig. Dermed blir Holsfjorden et alternativ til Maridalsvannet som drikkevannskilde for Oslo. Det kan kanskje gjøre det lettere å få VAV til å lette på restriksjonene rundt Maridalsvannet. Kanskje.

I tillegg til nye vann- og avløpsledninger skal også nytt strømfordelings-system for byggene, et system for oppvarming basert på bergvarme og et nytt renseanlegg på plass i leiren. Den har hatt vannforsyning fra Skarselva og et eget renseanlegg. Det er ikke i nærheten av å tilfredsstille dagens krav.

Men selv om pengene hadde vært på konto, så hadde det ikke bare vært å gyve løs. Alt som skal gjøres, må gjøres i tett samarbeid med antikvariske myndigheter.

En behøver ikke være Einstein for å skjønne at dette vil koste penger. Hvor mye er det ingen som veit, det siste overslaget tilsa som vi tidligere har sett, at vedlikeholdsetterlepet i leiren var på ca. 70 millioner kroner.

Vaktbu er blitt varmestue

For publikum er det eneste som har skjedd etter at kommunen kjøpte det store området i 2007, at den gamle vaktbua er blitt oppgradert og har fått status som varmestue. Vinteren 2021 var den fortsatt ikke åpen for publikum. Som vi har sett, får den besøk av skoleelever fra Møllergata skole to ganger uka.

Noe veldig attraktivt tilbud er det vel ikke mulig å si at varmestua blir når den åpnes for publikum. Den kan ikke by på så mye annet enn ly og varme mens du venter på bussen som skal ta deg tilbake til byen.

Den norske turistforening (DNT), som skal drifte stua, må gjennom prøving og feiling finne ut hvilke tilbud publikum ønsker og forsøke å imøtekomme dem best mulig. Det har vært snakk om at det kunne vært fint med noen informasjonsbrosjyrer i varmestua. Skulle du bli tørst under oppholdet, så er ambisjonen å få til en vannpost utafor stua.

Toalettilbudet vil i overskuelig framtid begrense seg til utedoen som allerede er utplassert på den andre sida av parkeringsplassen.

Osloavdelingen av DNT skal ikke bare drifte stua, den skal også tilby praksisplass for ungdom med behov for arbeidstrening. I den grad det er ledige personekvivalenter.

På den andre siden av P-plassen ligger utedoen som Skar leir deler med alle andre.

Rent og pent, men svært, svært enkelt. Det eneste toaletttilbudet på Skar har ikke innlagt vann men utendørs urinal.

ELEFANTEN I MARIDALEN

Alltid når det er snakk om Maridalen, så er det en elefant i rommet. Det er én faktor som gjør at alle drømmer, visjoner og planer i og for Maridalen skytes ned. Og det er hensynet til dalens juvel, Maridalsvannet. Helt konkret så er det hensynet til drikkevannet og disse personekvivalentene som vi har vært innom mange ganger. De gjør det umulig å få utnytta potensialet i dalen generelt, og på Skar spesielt. Må det være sånn?

Det er lett å forstå at fagmyndigheten, VAV, og politikerne i Oslo er opptatt av å sikre byens drikkevannskilde. Maridalssyken (se side 35) er et strålende eksempel på hvor galt det kan gå. Og minnet om den sitter nok solid i ryggmargen hos både fagfolk og politikere. Du gambler ikke med den overlegent viktigste drikkevannskilden til en storby!

Men det er lenge siden 1888. Mye vann har rent i Bjørvika siden den tid. Og mye har skjedd når det gjelder avløpshåndtering og vannrensing.

Kommunikasjonssjef Nesset i EBY skriver at «vi alle skal være glade for at Vann- og avløpsetaten tar oppgaven med å sikre byens drikkevann på største alvor». Og det er vi, og det skal vi være. «Føre var-pinsippet» er sikkert et greit prinsipp å styre etter for de som har ansvar for drikkevannet, men gir det mening å følge det så strengt som i Maridalen? Er det verd prisen?

STRID RUNDT RENSEANLEGG

«Midt på 1950-tallet måtte VAV og Oslo helseråd motvillig akseptere at Forsvaret bygde et kloakkrenseanlegg basert på aktiv slamprosess ved Skar leir. Anlegget skulle til tider betjene bortimot 300 personer. Etter rensing ble vannet tilsatt klor og sluppet ut i Skarselva ... Spørsmålet om Forsvarets rett til å slippe rensed kloakkvann ut i en elv som rant ned mot byens viktigste drikkevannskilde, førte til en årelang strid.... Det endte i et forlik der Oslo kommune overtok eieendomsretten og driftsansvaret for rensenanlegget. Striden skapte store avisoppslag og mange uttrykte forundring over at det ble sluppet avløpsvann ut i Skarselva, uansett om det var rensed og tilsatt klor.»

*Kilde: Tor Are Johansen: Under byens gater.
Oslo vann- og avløpshistorie.*

Først litt mer bakgrunn:

Pensjonert oberst Tore Næss fortalte at det i mellomkrigstida bodde et par titalls mennesker i Skar leir. Mange flere kunne være der på øvelse eller kurs. Forsvarshistoriker Rasch-Engn har skrevet at det på øvelser var over 60 soldater, 7 befal og 30 hester i leiren.

Hvor mange tyskere som bodde i Skar leir under krigen er uvisst, noen mener å ha hørt at det var 200 mann der og at det da freden kom, skal ha vært 300 mann innfor gjerdet hvor det 76 år seinere kun tillates 35.

Etter krigen var det mye hemmelighetskremmeri, men det var i perioder godt over 35 personer i leiren. De hadde et slags rensenanlegg dimensjonert for 300 personer.

Det er ikke kjent at det har skapt noen problemer for Oslos drikkevann at Skar leir tidligere i lange perioder har «levret» vesentlig mer enn 35 personekvivalenter.

Og det var med den tids teknologi for avløp og vannrensing. På disse feltene har det skjedd så mye siden tyskerne overga seg at det er grunn til å spørre om VAVs krav i dag er urimelig strengt.

Dra på en hvilken som helst hyttemesse og se hva som har skjedd og hva som finnes av kreative og effektive metoder for avløphåndtering. Det må da være mulig å finne utstyr, ordninger og systemer som med god margin kan bidra til

I 1956 tok Dagbladet opp at Forsvaret slapp ut kloakk i Skarselva. Det fortsatte i 40 år, uten at det skapte kjente forurensningsproblemer for drikkevannet. Foto: Dagbladet/Norsk Folkemuseum

å sikre Skar en avløpshåndtering som er mye sikrere og mer effektiv enn den tyskerne hadde under krigen?

Hvis man vil.

På Krutthuset, hvor ingen bor og forholdene riktignok er mindre, håndterer de private eierne problemene greit med borevann, gråvannrensing og svartvannstank. Akkurat som andre beboere i Maridalen.

– Jeg ser ingen grunn til at det samme ikke er mulig i leiren på Skar, sier Sverre Wyller.

Milliarder i toalettet?

I den andre enden av Maridalsvannet har det skjedd veldig mye siden krigen. I 1965 ble det vedtatt å bygge et nytt, moderne vannintak på Oset. Det sto ferdig i 1971. I perioden 2003-08 ble det oppgradert og modernisert for 725 millioner kroner. Det ble da Europas største renseanlegg i fjell. I 2017 satte bystyret av 1346 millioner for ytterligere modernisering og bygging av fire mindre basseng ved vannbehandlingsanlegget, det heter ikke lenger renseanlegg, på Oset. Det skal være et hypermoderne anlegg. Likevel våger man ikke åpne opp Skar for mer enn en brøkdelen av den «produksjonen» som var der under krigen og som da ikke skapte noen kjente problemer for drikkevannet i byen.

Så langt bakgrunn, så til spørsmålet:

Er det virkelig ikke mulig, ved bruk av moderne teknologi, å lempe på restriksjonene og legge forholdene til rette for større aktivitet på Skar og i Maridalen uten at risikoen for byens drikkevann øker, eller butter det rett og slett i mangel på vilje i VAV? Og politikerne, våger de å utfordre ekspertene på å finne nye løsninger, eller er alle deres fine ord om å utvikle Skar bare det, snakk og fine ord?

Hvis det egentlig er vilje det skorter på, så er det sikkert greit å ha ekspertenes personequivaler til å vise til.

Makthavernes svar

Vi har spurt Vann- og avløpsetaten, byrådsleder Raymond Johansen og vikarierende byråd for byutvikling, Arild Hermstad om dette. Ingen har hatt anledning til å stille til intervju, men de har svart skriftlig.

Først fra fagetaten:

Med Vann- og avløpsetatens egne ord

Da Skar leir ble solgt til Oslo kommune, gjennomgikk Helserådet forurensningsfaren fra Skar leir til Maridalsvannet. I 1987 ble det fattet et helsevedtak som sa at utslippet fra aktiviteter på Skar leir ikke skulle overstige 35 pe.

Helserådsvedtaket av 05.11.1987 sier at «Det tillates ingen økning av virksomheten utover dagens nivå, dvs. kontor/sambandsvirksomhet, lager- og tilsynsvirksomhet. Antallet av ansatte skal ikke overstige 35. Det tillates beholdt 7 boligenheter som helserådsvedtaket av 17.12.1986 gikk ut på.»

Det ble også gjennomført en ROS-analyse for Maridalsvannet i 2011. I denne er det presisert at det er svært viktig å ha god kontroll på utviklingen av bosetting og hytter i dette området (Maridalen), og at VAV ikke bør slippe opp på kravene som allerede eksisterer rundt Maridalsvannet, men heller stramme inn slik at vi får god kontroll på forurensningsskapende aktiviteter.

Ingen stor endring i teknologien på mindre renseløsninger i senere tid

Det har ikke vært særlig stor utvikling/endring på denne typen renseløsninger i den senere tid. Den største endringen er at anleggene følges opp tettere, av servicepersonell og kommunen. Så lenge Maridalsvannet er hovedkilden til Oslos vannforsyning, finner ikke VAV det forsvarlig å åpne for økt aktivitet på Skar leir. Bakgrunnen for dette er at Skar leir ligger i et område som har naturlig drenering til Skarselva, som danner den østre grensen til eiendommen. Fra Skarselva renner vannet videre til Dausjøen, før det når Maridalsvannet. I perioden 2005-2010 gjennomførte VAV målinger i Skarselva, og målingene viste at elva påvirkes av forurensning fra både landbruk og bebyggelse langs elva. I ROS-analysen for Maridalsvannet nevnes Dausjøen spesielt på grunn av sin manglende rensesevne. Dausjøen er en liten innsjø med kort oppholdstid, og under flom har sjøen like egenskaper som en elv. Den lave rensesevnen i Dausjøen medfører at forurensning som blir tilført Skarselva, i stor grad vil tilføres Maridalsvannet.

Det er VAVs overordnede plikt å beskytte Oslos drikkevannskilder. Pr i dag har ikke Oslo en reserve-drikkevannskilde som kan forsyne Oslos befolkning, om Maridalsvannet skulle bli forurenset. Det er derfor en prioritert oppgave å beskytte vannet og dets nedbørfelt mot forurensning.

Regnefeil?

For en legmann ser det ut til at VAVs tallbruk er feil. De sier at det ikke kan tillates mer enn utslipp av 35 personekvivlaenter, og henviser til et vedtak i Helserådet i 1987. Men, som sitatet viser, setter ikke Helserådet grensa ved 35 pe. Derimot åpner det for sju boenheter, som aleine er 35 pe. I tillegg vil det tillate en dagaktivitet med inntil 35 personer. Det gir 14 pe i tillegg til de 35 fra boligene. Toalt 49 pe.

Helserådets 34 år gammel vedtak åpner altså for 40 prosent flere pe enn det VAV hevder.

I antall hoder betyr ikke forskjellen all verden, men det sier kanskje noe om holdning og vilje?

Dermed er det store spørsmålet: Hvorfor opererer VAV med et absolutt tak på 35 pe for Skar leir?

Etter mange ukers venting og diverse purringer, fikk vi følgende svar via en kommunikasjonsmedarbeider: «Angående vedtaket fra Helserådet av 1987 kjenner jeg ikke til hvordan VAV tolket dette til at 35 pe skulle være gjeldende. I Skar leir er det snakk om bosatte hele året. Etter det jeg kan huske så er det 7 boenheter innenfor gjerdet og med 5 som bor der så blir det 35 pe».

Etaten kan rett og slett ikke redegjøre for hvor det absolutte taket kommer fra. Taket som har satt en stopper for alle forsøk på å få i stand aktiviteter inne på området. Dessuten er det i Skar leir ikke bare snakk om bosatte hele året, det er

HVA SKAL SKJE?

På sikt er disse tiltakene planlagt i Skar leir:

- * Det etableres et bio-rensesanlegg for rensing av gråvann. Sortvann (avløp fra toaletter) samles i tette tanker og bringes ut av leiren.
- * Legge til rette for et lite bomiljø nærmest mulig leirbygningene, for å få aktivitet/tilstedeværelse i leiren hele døgnet.
- * Legge til rette for næringsvirksomhet, øvings-/praksislokaler for lærlinger/elever og/eller kulturvirksomhet.
- * Bygninger og tekniske anlegg rehabiliteres til enkel standard
- * Bygninger som ikke kan benyttes innenfor utslippstillatelsen (forlegning, messe og boliger) saneres.

Kilde: E-post fra Byråd for byutvikling

minst like interessant hvor mange arbeidstakere og besøkende som kan tillates på dagbesøk inne på området.

I Risiko- og sårbarhetsanalysen som NIVA gjennomførte i 2011, blir det konkludert med at forurensningsfaren i Maridalsvannet øker hvis utslippene fra Skar leir øker utover de 35 personekvivalentene. Hvor stor faren er, og i hvilken grad moderne moderne avløpsbehandling kan redusere den, står det ikke noe om.

Tause politikere

Det var ekspertene. Så over til de som er satt til å styre denne byen. Hva mener politikerne om situasjonen på Skar og hva har de egentlig av ambisjoner for Skar leir, området som det var så viktig at kommunen kjøpte i 2007?

Det er ikke godt å si.

«Byråd for byutvikling Arild Hermstad har dessverre ikke mulighet til å stille til intervju», skriver hans spesialrådgiver i en e-post. «Men vi skal sende litt bakgrunnsinformasjon med byrådets tilbakemeldinger, samt noen sitater du kan bruke.»

Tre uker seinere kommer svaret hvor byråden slår fast at «*Skar leir er et fantastisk område og en viktig innfallsport til Marka. Vår plan er å få mer liv i leiren hele døgnet, men vi må utvikle området i et langsiktig perspektiv... . Arbeid med prosjektering av nytt VA-system er godt i gang og når VA-anlegget er på plass kan vi etter hvert få mer aktivitet i leiren.*»

Han kommer også inn på drikkevannsrestriksjonene: *«Vi kan ikke gå på akkord med disse restriksjonene som hindrer forurensing av drikkevannet vårt. Maridalsvannet er hovedkilden til Oslos drikkevann og vi har et ansvar for å holde vannet rent og godt. De ville ikke vært forsvarlig å gå på tvers av disse anbefalingene.»*

«Har gjort flere tiltak som er under arbeid»

Hva mener så Raymond Johansen, som ikke bare er byrådsleder og sjefen til Hermstad men også representerer Arbeiderpartiet som fikk gjennom kjøpet av Skar?

Han er en travel mann. I rettferdighetens navn skal det sies at han hadde både større og mer akutte saker enn Skar leir å bale med korona-sommeren 2020. Etter noen måneders venting kom følgende sitater fra hans kontor:

** Skar leir innerst i Maridalen har en helt unik plassering i Osloområdet. For Oslo Arbeiderparti har det vært viktig å ta vare på de viktigste byggene i leiren for å verne om de unike byggene fra okkupasjonen og etterkrigstiden. Da Oslo kommune kjøpte Skar leir i 2007 var bygningsmassen i dårlig forfatning og det var ingen aktivitet på området. Her har byrådet gjort flere tiltak som er under arbeid.*

** Skar leir er dessuten en viktig innfallsport for turer i marka. For Oslo Arbeiderparti har det vært spesielt viktig å jobbe for å gjøre området mer tilgjengelig, slik at også inngangen til marka blir mer tilgjengelig for alle.*

** Byrådet har tatt flere viktige grep for å skape liv i gamle Skar leir. Byrådet har laget en langsiktig plan for å utvikle Skar leir til et trivelig sted med boliger og rom for aktiviteter innenfor de rammene beliggenhet i marka, verneverdier og nærhet til Maridalsvannet gir. Siden leiren ligger nært Maridalsvannet er det strenge regler for hvor mange som kan oppholde seg i leiren samtidig på grunn av risiko for forurensing av Oslos drikkevann. Målet er å legge til rette for en begrenset bruk av området og et trivelig bomiljø i marka.*

** Den tidligere vaktbua ved inngangen av leiren har blitt rehabilitert til en varmetue som driftes av DNT. Vaktbua er blant de verneverdige byggene og arbeidet har derfor foregått i nært samarbeid med Byantikvaren. Her kan folk som skal på tur etter hvert spise matpakke og varme seg. Varmetua er ikke åpen for publikum enda, men brukes midlertidig at barneskoleelever og et ungdomsprosjekt.*

Mange fine ord, men ikke ett konkret løfte.

Kort oppsummert: Det er ingen grunn til å ha håp om at byrådet setter fart i utviklinga på Skar med det første!

Det samme mener Eivor Evenrud, bystyreprerentant for Rødt. 25. april 2018 fremma hun et forslag om at *«VAV pålegges å gjøre en analyse av hvor mange*

personekvivalenter området tåler med dagens teknologi, både for håndtering av svartvann og gråvann og ut fra dagens renseteknologi for drikkevannet.»

Det fikk bare Rødts tre stemmer. Til og med Arbeiderpartiet, som fikk gjen-
nom kjøpet i 2007, stemte imot et forslag om at det skulle undersøkes om den
mest moderne teknologi kan gjøre det mulig å heve terskelen for hvor mange som
kan befinne seg inne på området. Evenrud er ganske oppgitt: – Hver gang jeg tar
opp Skar leir virker det som om ikke en gang byrådet ønsker at det skal skje noe
der.

*Kanonenes tid på Skar var over for lenge siden, men kampen for å utnytte området på en bedre måte
er langt fra over. Foto: Tom Sæland*

Bilder fra Skar kruttverk har vi ikke klart å finne, men det er vel grunn til å tro at det så ut omtrent som det litt nyere kruttverket i Nittedal hvor disse bildene er tatt.

Foto: Ludwik Szacinski/Nasjonalbiblioteket

Stein Erik Kirkebøen er pensjonert Aftenposten- og TV2-journalist og jobber som frilansskribent. Han har de siste åra skrevet mye lokalhistorie, blant annet hundreårsberetningen om Kjelsås IL, *Dobbelttak og langpasninger* (2012) og årbøkene til Maridalens Venner for 2014 (*Klart? I farta ...*), 2016 (*Kampen om vannet*), 2018 (*Hammeren*) og 2020 (*Hyttene*) og ei rekke artikler for Historielaget, Nordre Aker Budstikke og bloggen *Tarzanedia.net*.

Årsmøteinnkalling og årsmeldinger

ÅRSMØTE I MARIDALENS VENNER OG MARIDALSSPILLET 2021

Innkalling til årsmøte 2021

Tid: Torsdag 20. mai kl. 19.00

Sted: Digitalt via Zoom

Gå til årsmøteinnkalling i høyrespalten på nettsiden vår, maridalensvenner.no, og klikk på lenka for registrering til årsmøtet.

I Stein Erik Kirkebøen: Krutt, kuler og personekvivalenter. Historien om Skar kruttverk og Skar leir

II Forslag til dagsorden årsmøte Maridalens Venner:

1. Valg av dirigent og referent
2. Godkjenning av innkalling
3. Godkjenning av dagsorden
4. Årsmelding
5. Regnskap
6. Innkomne forslag
7. Fastsettelse av kontingent for 2022: Styret foreslår at kontingenten økes til kr 300
8. Valg

III Årsmøte Maridalsspillet

Vel møtt!

Hilsen styret

I høyrespalten på nettsidene er det også mulig å støtte Maridalens Venner gjennom Spleis. Bakgrunnen er at i desember 2020 ble den faste støtten som Maridalens Venner har fått fra bystyret i Oslo gjennom 17 år, uten forvarsel kuttet fra 850 000 til 250 000 for 2021.

ÅRSMELDING MARIDALENS VENNER 2020

1. Styret i 2020

Leder Tor Øystein Olsen

Konvallveien 67

2742 Grua

e-post: maridalensvenner@mobilpost.no

Nestleder Otto Ullevålseter

Ullevålseter, Nordmarka

0890 Oslo

e-post: reioott@online.no

Kasserer Thor Furuholmen

Huk Aveny 50B

0287 Oslo

e-post: tf@vidsjaa.no

Styremedlem Jon Ivar Bakke

Skjervan gård

Maridalsveien 469

0890 Oslo

e-post: toribakk@online.no

Styremedlem Per Skorge

Øvre Kirkeby gård

Maridalsveien 500

0890 Oslo

e-post: per.skorge@skog.no

Varamedlem Alv Reidar Dale

Edvard Griegs allé 12

0479 Oslo

e-post: a.r.e.dale@uniforum.uio.no

Varamedlem Thor Amlic

Glads vei 17

0489 Oslo

e-post: thor.amlic@gmail.com

Varamedlem

En representant fra styret i Maridalsspillet

2. Andre tillitsverv

Revisor: Hverven Revisjon AS

Valgkomité: Nils Jørgen Brodin, Lars Flugsrud og Lasse Grønningsæter

3. Visjon for Maridalens Venner

Visjonen for Maridalens Venner er:

"Maridalen skal være et kunnskapssenter for kulturlandskap, og ei levende og livskraftig kulturbygd!"

4. Mål for Maridalens Venner 2020

Maridalens Venner ble stiftet i 1970 for å hindre at dalens gårder skulle bli revet. På 80- og 90-tallet var det arbeidet for vern av Maridalen og kampen mot golfbaneanlegg som fikk mest oppmerksomhet. Maridalens Venner var med på å forhindre en kommunal rivningsplan og bidro til at det isteden ble utarbeidet en statlig verneplan. I dag jobber foreningen for å oppnå **formålet** med vernet av dalen, det å **ta vare på et historisk jord- og skogbrukslandskap**, og en viktig **industrihistorie**. Man kan si at Maridalens Venner har utviklet seg fra å bekjempe en **rivningsplan** på 70-tallet, via å få utarbeidet en **verneplan** på 90-tallet, til i dag å jobbe for å oppnå formålet med verneplanen gjennom å utarbeide konkrete **handlingsplaner**. Følgende oppgaver er derfor viktige: Tiltak mot gjengroing av landskapet, bevaring og oppgradering av bygningssmassen i Maridalen og tiltak for å fremme og tilrettelegge for friluftsliv i dalen.

Maridalens Venner jobber aktivt i samsvar med formålsparagrafen i *forskrift om Maridalen landskapsvernområde*: ”Formålet med vernet er å bevare det vakre og egenartede natur- og kulturlandskapet i Maridalen som en helhet, med særpreg fra tidligere tiders jordbrukslandskap, og med de biologiske, geologiske og kulturhistoriske elementer som bidrar til å gi området dets verdifulle karakter.” Vi tar del i arbeidet for å utvikle dalen til ei levende og livskraftig jord- og skogbruksbygd. Dette oppnår vi gjennom:

1. Skjøtselstiltak – kampen mot gjengroingen!
2. Kulturarrangementer
3. Årsskrift
4. Nettstedet www.maridalensvenner.no

Mål 1) Skjøtselstiltak – kampen mot gjengroingen!

Dagens utfordring er: **Hvordan forvalte vernevedtaket i praksis for å oppnå formålet med vernet?** Maridalen er et jord- og skogbrukslandskap, med dype historiske røtter. Vi vektlegger bevaring av *naturtyper*, *vegetasjonstyper* og *kulturmarkstyper*, og det *artsmangfoldet* og de *kulturminnene* som er knyttet til disse, og som sammen viser særpreg fra tidligere tiders jordbrukslandskap.

Maridalens Venner ønsker å samle alle gode krefter, private og offentlige aktører, organisasjoner, lokalbefolkning og gårdbrukere for å få realisert innholdet i verneplanen og for å oppnå formålet med vernet.

Etter at Maridalen ble vernet som landskapsvernområde, har vi fått mange oppgaver å ta tak i. Gammel kulturmark skal ryddes og restaureres. Verneverdige hus skal vedlikeholdes. Styvingstrær og andre trær skal beskjæres. Gamle ferdsselsveier, vann- og elveanlegg og andre kulturminner skal restaureres og vedlikeholdes. Det skal tilrettelegges for friluftsliv. Kulturarrangementene skal videreutvikles. Dalen skal ha et levende bygdemiljø med aktive og sjølstendige bønder. Alt dette skal folkeopplyses. For at disse oppgavene skal kunne omsettes til aktiv handling i samsvar med målet for vern av Maridalen, kreves kompetanse, engasjement, arbeidskraft, evne til å prioritere og samarbeide, og tilstrekkelige bevilgninger.

Maridalens Venner har *sju delmål* når det gjelder *forvaltningen av landskapet* (se også tidligere årsmeldinger for Maridalens Venner).

Maridalens Venner skal:

- a) Fullføre restaureringen av de høyst prioriterte seminaturlige *slåttemarkene* i Maridalen. Årlig slått og raking vil bli gjennomført.
- b) Bidra til at de høyst prioriterte gjengrodde seminaturlige *beitemarkene* blir restaurert og tatt i bruk.

- c) Bidra til at de højest prioriterte tilplantede og/eller gjengrodde områdene med *fulldyrka mark* blir restaurert og tilbakeført til fulldyrka mark.
- d) Bidra til at *skogbryn* (gradvis overgang mellom fulldyrka mark og skogsmark, også kalt randsoner) blir ryddet og restaurert, særlig mot sør, vest og øst og i områder med størst verneverdi.
- e) Bidra til at verneverdige forfalne *gårdsbygninger og andre bygninger* blir restaurert.
- f) Bidra til at *veikantene* langs hovedveiene i Maridalen blir ryddet i en forsvarlig bredde. Påse at veikantene blir slått med flere meters bredde hvert år og til riktig tidspunkt.
- g) Bidra til at byggingen av egne *turveier* til, i, gjennom og fra Maridalen blir fullført. På denne måten vil vi oppnå en helhetlig tilrettelegging, som vil fremme friluftslivet i dalen.

Mål 2) Kulturarrangementer (forbehold i 2020 pga. korona)

Maridalens Venner er medarrangør i forbindelse med kulturarrangementer ved kirkeruinene i pinsa. Dessuten arrangerer vi orkidéturen på Slåttemyra på Nittedal.

Det årlige arrangementet ”Maridalsspillet” blir satt i scene av foreningen Maridalsspillet. Maridalsspillet er en egen medlemsorganisasjon med eget nettsted, www.maridalsspillet.no. Medlemmene i Maridalens Venner er også medlemmer i Maridalsspillet.

Mål 3) Årsskrift

Hvert år gir vi ut et innholdsrikt årsskrift. Tema for årsskriftet 2021 blir: Skar leir – fortid, nåtid og framtid. Forfatter er Stein Erik Kirkebøen.

Mål 4) Nettstedet www.maridalensvenner.no

En stor oppgave blir å videreutvikle nettstedet www.maridalensvenner.no.

5. Måloppnåelse

Mål 1) Skjøtselstiltak – kampen mot gjengroingen!

- *Delmål a) Restaurering og årlig pleie av seminaturlige slåttemarker*
Her vises det til kapittel 7.
- *Delmål b) Restaurering av seminaturlige beitemarker*
De ryddete beitemarkene blir holdt i hevd i form av beiting. Ingen nye beitemarker er blitt ryddet.
- *Delmål c) Restaurering av fulldyrka mark*
Her har det ikke skjedd noe nytt i 2020.
- *Delmål d) Skogbryn (gradvis overgang mellom fulldyrka mark og skogsmark, også kalt randsoner) blir restaurert*
Ingen nye skogbryn er blitt restaurert i 2020.
- *Delmål e) Gårdsbygninger og andre bygninger blir restaurert*
Oslo kommune har i 2020 hatt ytre vedlikehold på Salmakerstua og på noen plasser i Neskroken.
- *Delmål f) Rydding av veikantene*
Bymiljøetaten slo veikantene i en meters bredde på forsommeren. Seinere ble veikantene i dalen slått med flere meters bredde. Det er ikke foretatt noen restaurering av veikantene.

- *Delmål g) Fullføre byggingen av egne turveier til, i, gjennom og fra Maridalen*
I forbindelse med bystyrets behandling av flerbruksplanen for Oslo kommunes skoger 2007–2015, fattet bystyret 20. juni 2007 følgende vedtak: ”Det anlegges en asfaltert sykkelvei på veiskulderen langs Maridalsveien.”

Nordre Aker Budstikke har skrevet om saken i 2020 også. 27. april og 22. desember hadde de lange omtaler om hvor prosjektet står i dag. ”Kan gå nærmere 20 år fra veiskulderplanen kom til den er en realitet”, var overskriften 22. desember. ”Når det gjelder status for veiskulder, fra Brekke til Hammeren, svarer Bymiljøetaten nå: – Det er vanskelig å si noe om når vi kan sette i gang bygging av strekningen. Fremdriften er at reguleringsplanen skal behandles politisk når den er ferdig utarbeidet. Det skal lages en plan for gjennomføring og finansiering. Deretter skal vi lage arbeidstegninger og anskaffe entreprenør ...”, ifølge nab.no. Foreløpig planforslag ble lagt ut i april 2020.

Gå inn på nettsidene www.maridalensvenner.no. I navigeringen til venstre på nettsidene, under ”Kulturlandskap”, finner du knappen ”Ferdsselsveiplan”. Her kan du lese artikkelen ”Fylkesmannens og Oslo bystyres vedtak om gang- og sykkelvei i Maridalen”. Se også tidligere årsmeldinger fra Maridalens Venner og følg med på saksinnsyn hos Plan- og bygningsetaten. Søk på saksnummer ”200903491 Maridalsveien fra Brekke til Hammeren – Planprogram – Tilrettelegging for myke trafikanter”.

Mål 2) Kulturarrangementer – se kapittel 6. Se også egen årsmelding fra Maridalsspillet.
I 2020 ble alle kulturarrangementer avlyst.

Mål 3) Årsskrift

Tittelen på årsskriftet 2021 er: KRUTT, KULER og personekvivalenter. Historien om Skar kruttverk og Skar leir. Forfatter er Stein Erik Kirkebøen.

I tillegg gir vi også ut følgende bok: En diskusjon om Gamle Hadelandsvei og Bygata. Tillegg til Årsskrift 2017: Historiske ferdselsveier fra Oslo gjennom Nordmarka til Hakadal og Hadeland. Utgitt 2021. Forfatter er Ståle Pinslie.

Mål 4) Nettstedet www.maridalensvenner.no

Arbeidet med å videreutvikle vårt eget nettsted pågår kontinuerlig. Nettstedet er et viktig redskap i arbeidet med å realisere Maridalens Venners visjon om at Maridalen skal være et kunnskapssenter for kulturlandskap.

Bakgrunnskartet fra Kartverket for det digitale interaktive kartet over Maridalen måtte endres fra rasterkart til landkart. En stor takk til Vegard Årthun Bergane og John Brataas for denne jobben.

6. Kulturarrangementer (se egen årsmelding fra Maridalsspillet)

I 2020 ble alle kulturarrangementer avlyst.

7. Restaurering og årlig pleie av seminaturlige slåttemarker i 2020

Arbeid som er utført av Maridalens Venner:

Bjørkelunden – ei magereng

I august ble hele enga slått med ryddesag med krattkniv. Graset ble raket og fjernet. Stammeskudd og rotskudd på styvingstrærne ble fjernet. Stubber og steiner ble fjernet for å lette framtidig slått. Den styvete alma helt i nord ble beskåret for første gang.

Rikenga

Store kvisthauger anlagt av Bymiljøetaten i kanten i nord, ble brent seint på høsten. Flere busker ble også beskåret eller fjernet.

Løvenga

Flere busker ble beskåret eller fjernet tidlig vår. De to største og tidligere hevdete styingstrærne, ble beskåret tidlig vår. Siste gang dette skjedde med det aller største, var i 2007.

Bekkedalen

Flere busker ble beskåret eller fjernet tidlig vår. Noen styingstrær ble også beskåret vinter og tidlig vår.

Den nordøstlige skråningen ble ryddet for kratt og busker vinter og tidlig vår.

Enga rundt Martinhytta ble slått i juli med ryddesag med krattkniv. Graset ble raket og fjernet.

Slåttemyra i Nittedal har egen årsrapport, se nettsidene til Maridalens Venner.

Familien Dons takkes for raking, fjerning av gras, rydding av trær og busker og beskjæring av styingstrær. Linda Skuggen takkes for raking av gras.

8. Bystyret i Oslo bevilget kr 850 000 til Maridalens Venner

Bystyret i Oslo vedtok i desember 2019 budsjett for Oslo kommune for 2020. I dette budsjettvedtaket ble det bevilget kr 850 000 til Maridalens Venner.

9. Godtgjøring til leder av Maridalens Venner

Brutto årslønn til leder i 2020, vedtatt av styret, var kr 534 876 (eksklusiv arbeidsgiveravgift og administrering av lønn). I tillegg kommer lovpålagt innskuddspensjon og yrkesskadeforsikring.

10. Byrådet og bystyreflertallet kuttet støtten til Maridalens Venner med 600 000

Da budsjettet ble lagt fram av byrådet i slutten av september 2020, viste tabellen uendret for Maridalens Venner – 850 000. Men i situasjonsbeskrivelsen flere sider tidligere i dokumentet, er det en reduksjon i bevilgningen på 400 000.

Side 11: "DNT legger til rette for økt bruk av marka og friluftaktiviteter for Oslofolk. Dette er ikke minst viktig under koronaepidemien. Bevilgningen til DNT Oslo og omegn økes derfor med 400 000 og bevilgningen til Maridalens venner reduseres tilsvarende."

I tabellen 7 Tilskuddsmidler: Maridalens Venner 850 000.

Dette førte til at **Venstre** stilte et spørsmål til **byrådet**:

"I tabell 10.0.12 skriver byrådet at de foreslår å bevilge 850 000 til Maridalens venner, tilsvarende beløp som i fjor. I situasjonsbeskrivelsen skriver byrådet derimot at bevilgningen reduseres tilsvarende 400 000,-. Hva er riktig? Hva er i så fall bakgrunnen for at byrådet foreslår å kutte i tilskuddet til Maridalens venner for å øke tilskuddet til Oslo DNT?"

Svar fra byrådet:

"Ved en feil ble ikke tabell 10.0.12 oppdatert i henhold til teksten i situasjonsbeskrivelsen. Under pandemien har Oslo opplevd en eksplosiv vekst i innbyggernes bruk av byens grønne

lunger, øyene og Marka. Natur- og friluftsansjoner som Oslo DNT har bidratt til å dempe smittespredningen gjennom å oppfordre Oslofolk til å holde seg hjemme, og ikke reise til andre kommuner. Oslo DNT har mobilisert sine frivillige til å bidra med å gi turtips, turforslag, turvettregler, slik at Oslos innbyggere kunne trygt gjennomføre nærturer. Med den enorme veksten i friluftslivet tok Oslo DNT Oslo kommunes oppfordring til å mobilisere frivillige til å bistå kommunen med å spre informasjon om smitteverntreglene, skogbrannfare og unngå forsøpling. Byrådet har derfor ut fra en helhetsvurdering ønsket å styrke støtten til Oslo DNT i denne omgang, for å støtte deres viktige arbeid med å bidra til å tilrettelegge Marka for byens innbyggere i en vanskelig tid."

2. desember 2020 sendte Byrådsavdeling for miljø og samferdsel, bymiljøseksjonen, en e-post til Bymiljøetaten: "Vi viser til tildeling av budsjettmidler til Maridalens Venner i 2018- og 2019-budsjettet. Har Bymiljøetaten mottatt årsmeldinger og referat fra årsmøtene i foreningen for disse årene? Årsmeldingen for 2018 er lagt ut på Maridalens Venners nettsider, men det er fint om årsmeldingen for 2019 og årsmøtereferatene for 2018 og 2019 kan videresendes byrådsavdelingen dersom Bymiljøetaten har mottatt disse."

Bymiljøetaten svarte følgende 3. desember 2020: "Som du allerede refererer til så er årsmeldingene å finne bakerst i alle årbøkene, som ligger på denne siden: <https://www.maridalensvenner.no/arboeker.15237.no.html>. Årbøkene er for store til å sendes med e-post. Årsmøtereferater er ikke noe vi ber om i den årlige rapporteringen, så det har vi ikke fått."

Om kvelden **7. desember 2020** ble byrådspartiene og Rødt enige om et budsjettforlik. Da ble støtten til Maridalens Venner kuttet ytterligere 200 000, med begrunnelse gitt til Senterpartiet fra Rødt at **årsrapport ikke var levert**.

Under budsjettdebatten i bystyret 9. desember 2020, stilte **Odd Einar Dørum**, Venstre, følgende spørsmål:

"Ordfører. Med det alvor som representanten Eidsvold trekker opp, så får vi ta vare på det som er bra, da. Og det som er bra er kulturminner, kulturlandskap og naturlandskap. Hva er det som da får byrådspartiene til å strupe Maridalens Venner, som går i bresjen for å sikre kulturlandskap, kulturminner og en levende natur. I fjor fikk de 850 000, så tar byrådet 400 000, og så tar man 200 000 i et budsjettforlik på 270 millioner. Hva er det Maridalens Venner har gjort, som fortjener dette strupetaket på en levende organisasjon som bidrar til mange av de vakre og flotte tingene som jo nettopp representanten Holmås nå ville snakke opp med alle delene av innlegget sitt. Det er ubegripelig for meg, ordfører. Er det en slags systemblindhet som slo inn, slik at ildsjeler som står på og leverer mye på natur- og kulturlandskap, ikke teller? Hva er forklaringen på dette, ordfører?"

Gruppeleder for SV, **Sunniva Holmås Eidsvoll**, svarte følgende:

"Ja, ordfører. Viss representanten Dørum hadde gått inn på nettsidene til Maridalens Venner, så kan han se, at de blant annet, ikke har levert noen årsrapport for fjoråret. De har fått støtte, men de har ikke rapportert på hva de har hatt av aktiviteter. Og jeg har også notert meg når jeg har lest igjennom nettsidene deres, at siste nyhetssak, som de har oppdatert noe om arbeidet sitt, er fra 2017. Jeg er sikker på at Maridalens Venner er en veldig fin forening som kanskje også i fremtiden fortjener støtte, men vi må kunne stille noen krav fra kommunens sin side og fra flertallspartiene, for at man skal motta støtte. Så, vi kutter ut støtten nå i år, det står jeg fullt inne for, og så ønsker jeg Maridalens Venner lykke til i arbeidet videre, og håper at de kanskje kan ta opp aktiviteten litt, og få støtte igjen ved senere anledninger. Takk."

Hos e-Innsyn ligger hele saksgangen i forbindelse med utbetaling av bevilget støtte fra Oslo kommune for 2020, fra tilsagnsbrev fra Bymiljøetaten 2. mars 2020, via innsendt revidert regnskap og årsmelding, og deretter innkjøpsordre fra Bymiljøetaten samme dag, til vedtatt og signert budsjett og målsetting for 2020 fra Maridalens Venner, sendt 6. april 2020 (årsaken til at det ble ettersendt, var endelig avklaring om krav til statsautorisert revisor fra og med 2020, og at vi ventet på tilsendt faktura for trykking av årsskrift 2020).

Etter at Odd Einar Dørum fikk all dokumentasjon fra Maridalens Venner på at årsmelding og regnskap ble sendt til Bymiljøetaten **2. mars 2020**, etter mottatt tilsagnsbrev fra Bymiljøetaten samme dag, og at alle regnskap og årsmeldinger ligger ute på nettsidene siden 1980 og 1973, kommenterte **Dørum** svaret fra Sunniva Holmås Eidsvoll på følgende måte:

"Ja, ordfører. Av og til så skal du måle en kommune på hvordan man betaler, behandler ideelle og frivillige organisasjoner. Og tidligere i dag tok jeg opp, hva i all verden galt hadde Maridalens Venner gjort. Så fikk jeg et svar fra Sunniva Holmås Eidsvoll, fra SV, at de hadde ikke levert regnskap. Det har jeg sjekket etter. Du får ikke utbetalt støtte fra kommunen før de har levert årsmelding og regnskap. Jeg sitter da med den mailen som forteller at man har sendt inn regnskap og årsmelding, og har gjort alt det man skulle, i henhold til sin føringsoffiser i Bymiljøetaten. Da er det veldig rart i bystyret å høre at du tar ned noe. Jeg tror jo at man tar det ned for at man leiter etter penger, og så hadde man ikke bedre tanker i hodet, enn man tok en organisasjon som driver med natur, skjøtsel og kulturminnevern, og gir gode opplevelser for byens befolkning, som heter Maridalens Venner. Jeg føler, at man kan ikke behandle en organisasjon på den måten. Skal du saldere et budsjett på 270 millioner, så går du ikke bananas med 600 000, og tar omtrent og høvler det ned. Da fins det andre måter å gjøre det på. Og for meg, ordfører, så handler dette om respekten for ideelt arbeid som har pågått over flere tiår, og som jeg hadde ventet meg annet på. Så jeg brukte tiden da, på å sjekke alle data. Ja, det er fint, ordfører, jeg håper SVs gruppeleder har hørt veldig intenst på dette innlegget."

Argumentasjonen for kuttet har endret seg over tid. Det startet med begrunnelsen at det ikke var levert årsrapport, selv om revidert årsregnskap og årsmelding beviselig ble sendt til Bymiljøetaten 2. mars 2020, og at regnskap og årsmeldinger ligger åpent tilgjengelig på nettsidene fra 1980 og 1973. Så ble lønnen til Tor Øystein Olsen tema, men dette kunne **umulig ha vært et argument** da det endelige kuttet ble bestemt i budsjettforliket med Rødt 7. desember 2020, fordi det da ble **hevdet at årsrapport ikke var levert**. Deretter ble det sagt at det var manglende aktivitet, og så argumentet om likebehandling med andre organisasjoner.

I Aftenposten 17. desember ble det vist til at lederlønn i 2001 var 190 000, mot litt over 500 000 i 2019. Men å sammenligne lederlønn i 2001 med 2019 (nesten 20 år), er totalt urimelig, da støtten fra Oslo kommune først startet i 2004 (450 000) og at det viktigste bidraget i 2001 kom fra Konsernbygg (Thor Furuholmen).

Tor Øystein Olsen
Leder Maridalens Venner

Thor Furuholmen (Mar 30, 2021 16:02 GMT+2)

MARIDALENS VENNER

Valgkomiteens innstilling til Årsmøtet i Maridalens Venner 2020:

Leder Tor Øystein Olsen er på valg, er forespurt om gjenvalg og foreslås gjenvalgt for to år
Styremedlem Thor Furuholmen er på valg, er forespurt om gjenvalg og foreslås gjenvalgt for to år.

De øvrige tre styremedlemmene er ikke på valg;

- Jon Ivar Bakke,
- Otto Ullevålseter,
- Per Skorge.

Styrets tre varamedlemmer er på valg

- Thor Amlie
- Alv Reidar Dahle
- En representant fra Maridalsspillet

Alle er forespurt om gjenvalg og foreslås gjenvalgt for et år.

Valg av revisor

Valgkomiteens forslag er Hverven Revisjon.

Valg av Valgkomité

Forslag om gjenvalg av Nils Jørgen Brodin, Lars Flugsrud og Lasse Grønningsæter

Maridalen 20.03.2020

Nils Jørgen Brodin
sign

Lasse Grønningsæter
sign

Lars Flugsrud
sign

Tor Øystein Olsen
Leder Maridalens Venner

Otto Ullevålseter

Thor Furuholmen

Per Gunnar Skorge

Jon Ivar Bakke

Regnskap for Maridalens Venner

Regnskapsåret fra 1. januar 2019 til 31. desember 2019

	Inntekter	Utgifter
Kontingenter og støttebeløp	83 700	
Støtte fra Oslo kommune	850 000	
Støtte Slåttemyra, Fylkesmannen	90 000	
Salg årsskrift	2 259	
Momskompensasjon	74 956	
Grasrotandelen	763	
Renter	3 336	
Årsskrift		182 468
Kulturarrangementer		24 770
Nettsted		16 649
Skjøselsstiltak		121 534
Andre kostnader		19 133
Styreweb		3 120
Vekstra Hadeland Regnskap AS		23 361
Mobiletelefon og internett		33 697
Bruttolønn til leder, vedtatt av styret		519 300
Refusjon av sjukepengar	78 801	
Arbeidsgiveravgift		75 610
Innskuddspensjon		11 979
Yrkesskadeforsikring		6 520
IT-kostnader		3 523
Martinhytta		25 374
Støtte til Maridalen Bygdetun		40 000
Sum	1 183 815	1 107 038
Overskudd		76 777
Sum	1 183 815	1 183 815

Balanse	31.12.2019	31.12.2018
DNB, driftskonto	47 664,97	76 692,24
DNB, plasseringskonto	403 296,31	299 033,23
DNB, skattetrekkkonto	52 626,98	57 484,20
Skyldig skattetrekk	(52 531,00)	(57 400,00)
Skyldig arbeidsgiveravgift	(25 708,00)	(27 238,00)
Sum netto beholdning	425 349,26	348 571,67
Overskudd		76 777,59
Sum	425 349,26	425 349,26

BEHOLDNING 31.12.2019

Bankinnskudd 31.12.19	503 588,26	Skyldige offentlige avgifter	78 239,00
		Egenkapital	425 349,26
Sum beholdning	503 588,26	Sum gjeld og egenkapital	503 588,26
Egenkapital 31.12.2018	348 571,67		
Årets overskudd	76 777,59		
Egenkapital 31.12.2019	425 349,26		

Thor Furuholmen
Kasserer

Tor Øystein Olsen
Leder

Skjøselsstiltak, nettsted og kulturarrangementer inneholder også lønnsutbetalinger i Maridalen og på Slåttemyra.

Maridalens Venner
Konvallvegen 67

2742 GRUA

Revisjonsberetning 2019 for Maridalens Venner, org.nr. 983 633 609

Uttalelse om regnskapet

Jeg har revidert regnskapet for Maridalens Venner som består av balanse- og resultatregnskap pr 31. desember 2019. Regnskapet er ført etter kontantprinsippet og avgis av foreningens styre.

Revisors oppgaver og plikter

Vår oppgave er å gi uttrykk for en mening om dette regnskapet på bakgrunn av vår revisjon. Revisjonen omfatter kontroll av utvalgte deler av materialet som underbygger informasjon i det ferdige regnskapet, vurdering av de benyttede regnskapsprinsipper, vurdering av innholdet i og presentasjonen av regnskapet. Revisjonen er i første rekke foretatt for å påse at lover og regler blir fulgt.

Konklusjon

Etter min mening gir regnskapet et riktig bilde av foreningens stilling pr 31. desember 2019 og av driften i regnskapsåret.

Gran 19. februar 2020

Vekstra Hadeland Regnskap AS

Berit Sunnset
Autorisert regnskapsfører

Legally signed by
Tor Øystein Olsen
08.02.2021

Legally signed by
Per Gunnar Skorge
08.02.2021

Legally signed by
Jon Ivar Bakke
08.02.2021

Legally signed by
Reidar Otto Ullevålseter Jr
09.02.2021

Legally signed by
Thor Furuholmen
09.02.2021

Regnskap for Maridalens Venner

Regnskapsåret fra 1. januar 2020 til 31. desember 2020

	Regnskap 2020		Regnskap 2019	
	Inntekter	Utgifter	Inntekter	Utgifter
Kontingenter og støttebeløp	87 450		83 700	
Støtte fra Oslo kommune	850 000		850 000	
Støtte Slåttemyra, Fylkesmannen	75 000		90 000	
Salg årsskrift			2 259	
Momskompensasjon	71 721		74 956	
Grasrotandelen	3 353		763	
Renter	1 514		3 336	
Årsskrift		199 834		182 468
Kulturarrangementer		1 999		24 770
Nettsted		12 027		16 649
Skjotselstiltak		84 585		121 534
Andre kostnader		20 843		19 133
Styreweb		3 120		3 120
Vekstra Hadeland Regnskap AS		22 004		23 361
Mobiletelefon og internett		31 227		33 697
Bruttolønn til leder, vedtatt av styret		534 876		519 300
Refusjon av sjukepengeser	47 547		78 801	
Arbeidsgiveravgift		80 590		75 610
Innskuddspensjon		12 747		11 979
Yrkesskadeforsikring		6 925		6 520
IT-kostnader		12 873		3 523
Martinhytta		21 650		25 374
Støtte til Maridalen Bygdetun		40 000		40 000
Sum	1 136 585	1 085 300	1 183 815	1 107 038
Overskudd		51 285		76 777
Sum	1 136 585	1 136 585	1 183 815	1 183 815

Balanse	31.12.2020	31.12.2019
DNB, driftskonto	129 985,74	47 664,97
DNB, plasseringskonto	374 771,86	403 296,31
DNB, skattetrekkkonto	53 286,40	52 626,98
Skyldig skattetrekk	(53 185,00)	(52 531,00)
Skyldig arbeidsgiveravgift	(28 225,00)	(25 708,00)
Sum netto beholdning	476 634,00	425 349,26
Overskudd		51 284,74
Sum	476 634,00	476 634,00

BEHOLDNING 31.12.2020		GJELD OG EGENKAPITAL 31.12.2020	
Bankinnskudd 31.12.20	558 044,00	Skyldige offentlige avgifter	81 410,00
Sum beholdning	558 044,00	Egenkapital	476 634,00
Egenkapital 31.12.2019	425 349,26	Sum gjeld og egenkapital	558 044,00
Årets overskudd	51 284,74		
Egenkapital 31.12.2020	476 634,00		

Thor Furuholmen
Kassierer

Tor Øystein Olsen
Leder

Skjotselstiltak, nettsted og kulturarrangementer inneholder også lønnsbetalinger i Maridalen og på Slåttemyra.

Uavhengig revisors beretning for 2020

Konklusjon

Vi har revidert årsregnskapet, som er satt opp etter kontantprinsippet for Maridalens Venner. Årsregnskapet viser et overskudd på kr **51.285,-**. Årsregnskapet består av balanse pr 31. desember 2020, resultatregnskap og oppstilling over endringer i egenkapital for regnskapsåret avsluttet pr denne datoen.

Organisasjonen avlegger regnskapet etter kontantprinsippet. Etter kontantprinsippet foretas inntektsføring av inntekter på innbetalingstidspunktet og ikke når de er opptjent. Utgifter blir kostnadsført på utbetalingstidspunktet og ikke når de er påløpt.

Etter vår mening gir årsregnskapet et uttrykk for organisasjonens økonomiske stilling 31. desember 2020 og for resultatet av virksomheten i regnskapsåret i overensstemmelse med kontantprinsippet. Videre mener vi at ledelsen har oppfylt sin plikt til å sørge for ordentlig og oversiktlig registrering og dokumentasjon av regnskapsopplysninger i samsvar med lov og god regnskapskikk.

Grunnlag for konklusjonen

Vi har gjennomført revisjonen i samsvar med lov, forskrift og god revisjonsskikk i Norge, herunder de internasjonale revisjonsstandardene (ISA-ene). Våre oppgaver og plikter i henhold til disse standardene er beskrevet i Revisors oppgaver og plikter ved revisjon av regnskapsoppstillingen. Vi er uavhengige av selskapet slik det kreves i lov og forskrift, og har overholdt våre øvrige etiske forpliktelser i samsvar med disse kravene. Etter vår oppfatning er innhentet revisjonsbevis tilstrekkelig og hensiktsmessig som grunnlag for vår konklusjon.

Ledelsens ansvar for regnskapsoppstillingen

Ledelsen er ansvarlig for utarbeidelsen av regnskapsoppstillingen og for at den gir en dekkende fremstilling i samsvar med grunnlaget for regnskapsavleggelse etter kontantprinsippet. Dette innebærer å ta standpunkt til hvorvidt regnskapsavleggelse etter kontantprinsippet er et akseptabelt grunnlag for utarbeidelsen av regnskapsoppstillingen etter omstendighetene, og for slik intern kontroll som ledelsen finner nødvendig for å muliggjøre utarbeidelsen av et regnskap som ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller feil.

Ved utarbeidelsen av regnskapet er ledelsen ansvarlig for å ta standpunkt til selskapets evne til fortsatt drift og på tilbørlig måte å opplyse om forhold av betydning for fortsatt drift og å bruke forutsetningen om fortsatt drift, med mindre ledelsen enten har til hensikt å avvike selskapet eller å avslutte driften, eller ikke har noe annet realistisk alternativ.

Revisors oppgaver og plikter ved revisjonen av regnskapsoppstillingen

Vårt mål er å oppnå betryggende sikkerhet for hvorvidt regnskapsoppstillingen som helhet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av feil eller misligheter, og å avgi en revisjonsberetning som gir uttrykk for vår konklusjon. Betryggende sikkerhet er et høyt sikkerhetsnivå, men det er ingen garanti for at en revisjon utført i samsvar med ISA-ene, alltid vil avdekke vesentlig feilinformasjon når det foreligger. Feilinformasjon kan oppstå som følge av

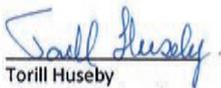

misligheter eller feil og er å anse som vesentlig dersom den, enkeltvis eller samlet, med rimelighet kan forventes å påvirke de økonomiske beslutningene som treffes av brukere på grunnlag av dette regnskapet.

Det henvises til revisorforeningen.no/revisjonsberetninger som inneholder en beskrivelse av revisors oppgaver og plikter.

Hønefoss, 8. februar 2021

Hverven Revisjon AS

Torill Huseby
statsautorisert revisor

HVERVEN REVISJON
Statsautoriserte revisorer

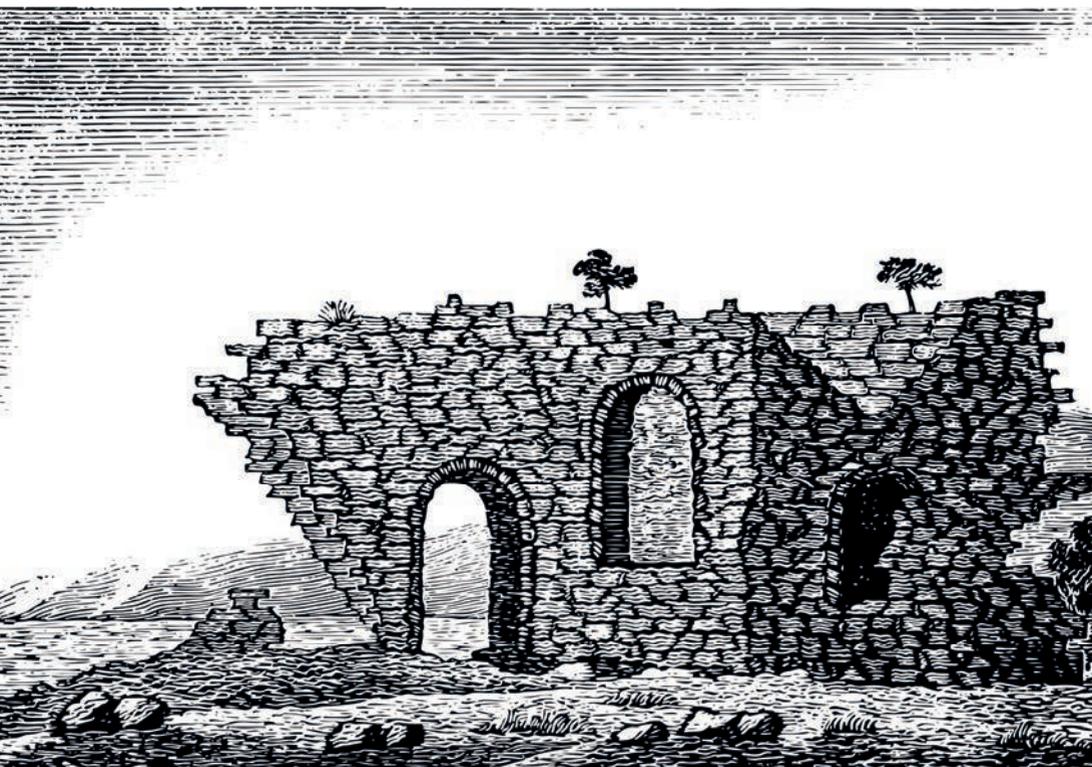
MEMLEM AV DEN NORSKE REVISORFORENINGEN Side 2 av 2

Kartverksveien 5 | 3511 Hønefoss | 3211 69 00 | NO 979 290 861 MVA | hvervenrevisjon.no

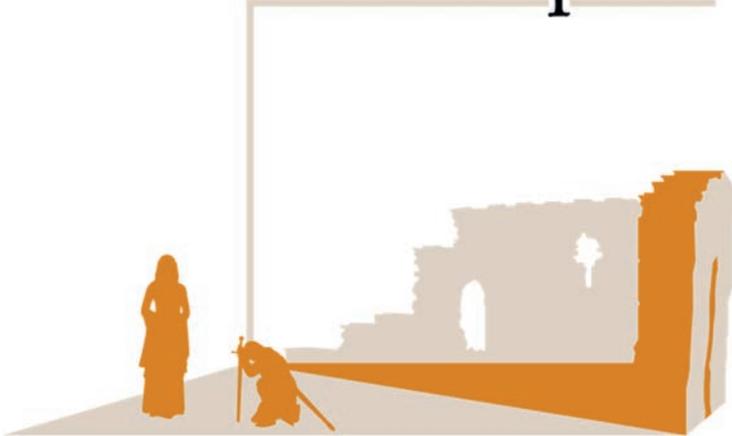

Maridalsspillet

2020

Maridalsspillet

Maridalsspilletets årsmøte i 2021

Følgende dokumenter utgjør Maridalsspilletets innrapportering i årsskriftet 2021:

- Årsberetning for 2020 ved konstituert styreleder Ronny Fagereng
- Resultatregnskap 2019
- Balanse 2019
- Revisors beretning 2019

Årsmøtet ble ikke avholdt i 2020 som følge av pandemien. Dersom det blir avholdt årsmøte i 2021, vil følgende bli behandlet:

- Valg av møteleder
- Årsmelding 2019 og 2020
- Regnskap og balanse 2019 og 2020
- Innkomne forslag
- Valg av styremedlemmer

Årsmøtedokumentene inklusive **regnskap, balanse og revisors beretning for 2019 og 2020** vil være tilgjengelig på www.maridalensvenner.no forut for årsmøtet.

Maridalsspillet 2020

Maridalsspillet er Oslos mest tradisjonsrike historiske friluftspill, arrangert og spilt ved ruinene av St. Margaretakirken i Maridalen siden 1974. Spillet er tuftet på et spekter av frivillig engasjement og involverer barn, unge og voksne i ren scenekunst samt alle praktiske oppgaver som skal utføres gjennom denne sterke lokale kulturbegivenheten.

Høsten 2020 var det planlagt oppsetning av stykket «Katharina av Maridalen» med Anne-Marthe Lund Engnes som kunstnerisk leder og regissør. Som veldig mange andre aktører på kulturfeltet, ble også Maridalsspillet direkte berørt av pandemien. På et tidspunkt hvor vi normalt ville vært godt i gang med møter og planlegging, var det meste i samfunnet stengt. De som kunne, arbeidet hjemmefra, skoler var stengt og elever fikk fjernundervisning.

Helsedirektøren sa den 16. april 2020 at samlinger på mellom 30 og 100 personer var usannsynlig i 2020. Videre var det store restriksjoner på avstandskrav, med to meter mellom alle personer. For Maridalsspillet ville det bety at en person blant publikum måtte ha 19 ledige seter rundt seg. En annen risikofaktor var pålagt karantene blant aktører ved eventuell nærkontakt, hvor vi kunne komme i en situasjon hvor alle plutselig måtte holde seg hjemme i to uker eller mer. Vi har også mange blant publikum og frivillige som er i de gruppene som myndighetene har definert som særlig utsatte.

Et spill med store begrensninger på avstand både blant aktører og publikum ville også forringe det kunstneriske uttrykket og den totale opplevelsen, både for publikum og aktører.

Med grunnlag i dette, besluttet styret og kunstnerisk leder å avlyse Maridalsspillet 2020.

Tablåer i Maridalsspillet 2010

Styresammensetning og styreaktivitet

Ved inngangen av 2020 besto styret 2019-2020 av Kjersti Marken (leder), Bård B. Løvving, Lillian Julsvik, Ronny Fagereng, Rubi Eidås, Eskil Hadland (vara) og Mats Bergström (vara). I januar 2020 mottok styret ved styreleder melding fra varamedlem Mats Bergström om fratredelse av verv. Videre valgte styreleder å trekke seg fra vervet. Styret tolket vedtektenes ånd i sammenheng med vanlig organisasjonspraksis, og konstituerte Ronny Fagereng som nestleder, som like etter rykket opp til styreleder. Eskil Hadland rykket opp fra vara til styremedlem. Ronny Fagereng ble konstituert til styreleder ut perioden 2019-2020, og Eskil Hadland rykket opp til styremedlem. Styret ble så supplert med to nye varamedlemmer i januar 2020, Markus Løveid (1. vara) og Joakim T. Dalen (2. vara). I november 2020 valgte Lillian Julsvik å tre ut av styret, og første vara Markus Løveid rykket opp til styremedlem, og andre vara Joakim T. Dalen opp til første vara.

Etter normal organisasjonssyklus skulle nytt styre blitt konstituert på førstkomende styremøte etter Maridalsspillet 2020. Dette styret skulle vært valgt på årsmøtet i april 2020. Årsmøtet for Maridalsspillet avholdes sammen med årsmøtet til Maridalens Venner og var innkalt til 25. mars 2020, men pga. pandemien ble dette årsmøtet avlyst.

Til tross for store endringer, har det vært jevnlig aktivitet i styret. Det sittende styret har vært innstilt på å fortsette arbeidet med videreutvikling av Maridalsspillet frem mot arrangementet i 2021. Per mars 2021 består et komplett styre av: Ronny Fagereng (konstituert leder), Rubi Eidås (nestleder), Bård B. Løvvig (styremedlem og kasserer), Eskil Hadland (styremedlem og sekretær), Markus Løveid (styremedlem), Joakim T. Dalen (første vara) og Anka Reppe (andre vara).

Årsmøter og styreverv

Kun et av de nåværende styremedlemmene er valgt av årsmøtet 2019 for perioden 2019 til 2021. Da årsmøtet 2020 ble avlyst, ble det følgelig ikke gjennomført valg av styremedlemmer. Det medfører at alle plasser er på valg ved gjennomføring av årsmøtet 2021. For å komme tilbake i normal syklus, vil styret foreslå at årsmøtet velger leder og to styremedlemmer for 2 år, og to styremedlemmer for 1 år, og at det påfølgende året velges to styremedlemmer for 2 år. Varamedlemmer velges for ett år av gangen. Da situasjonen i Oslo og landet for øvrig fremdeles er uoversiktlig, er det per mars 2021 fremdeles usikkert når årsmøtet for Maridalsspillet, som avholdes sammen med årsmøtet til Maridalens Venner, kan avholdes.

Scene fra Maridalsspillet 2017 – Maria Fili

Økonomi

Til tross for pandemien dramatiske effekt på Maridalsspillet's produksjon, er økonomien ikke like hardt rammet. Dette skyldes blant annet styrets tidlige beslutning om avlysning. Oslo kommune har opplyst at driftstilskuddet for 2020 ikke kommer til å bli tilbakekrevet ved avlysning. Kulturrådet har bedt Maridalsspillet om å overføre ikke-benyttede prosjektmidler til 2021-produksjonen. Det ble ikke lagt ut billetter for salg, og det har derfor ikke vært noen refusjoner. Avtaler med betydelige forpliktelser var ikke inngått ved avlysningen, og har således heller ikke resultert i større utgifter. Årsregnskapet for 2020 viser driftsutgifter på 80 661 kroner.

Fra og med regnskapsåret 2020 har Maridalsspillet valgt å føre regnskapet selv. Det sittende styre har stor kompetanse på dette feltet, og det har medført at regnskapet har blitt ført løpende i et kommersielt webbasert system. Resultatet har vært reduserte kostnader samt en bedre løpende oversikt over den økonomiske situasjonen. Videre er systemet slik at styret ved behov kan tilknytte seg ekstern regnskapsfører til å føre i dette systemet.

I 2020 har Maridalsspillet mottatt driftstilskudd fra Oslo kommune, prosjektmidler fra Norsk Kulturråd og støtte Sparebankstiftelsen DNB, samt momskompensasjon gjennom Norsk Amatørteaterforbund.

Aktivitet i 2020

Årets oppsetning med «Katharina av Maridalen» ble avlyst. Styret og andre så også på muligheten for et alternativt arrangement, gjennom bidrag til Maridalen kirke sitt julearrangement i desember, men også dette arrangementet ble avlyst som følge av restriksjoner og forbud mot arrangementer.

Det har blitt påbegynt et større prosjekt med opprydding og organisering av Maridalsspilletts lagerkapasitet. Videre er det planlagt at alle kostymer og rekvisitter skal fotograferes og indekseres. Maridalsspillet har fått innvilget støtte fra Sparebankstiftelsen DNB til innkjøp av nye benker, samt utstyr for bedre lagring. Denne innsatsen vil hjelpe mye på kommende års opp- og nedrigg, og være til stor hjelp for planleggingen av kommende produksjoner. Maridalsspillet håper også å kunne tilby utleie eller utlån av kostymer, rekvisitter og utstyr til andre i fremtiden.

Videre er det i året blitt jobbet mye dokumentasjon av rutiner og annet, som bidrar til et bedre grunnlag for både organisasjonsdriften og fremtidige produksjonsapparat.

I februar 2020 mottok Maridalsspillet den tunge beskjeden om at Fred Hammer hadde gått bort. Han var aktiv i Maridalsspillet i flere år, og var også engasjert i AkerSelva Kultur- og Teaterlag. Flere fra Maridalsspillet var til stede i bisettelsen, og Maridalsspillet stilte med blomster.

Tablå i Maridalsspillet 2019 – Katharina av Maridalen

Planer for 2021

For 2021 har vi planlagt å sette opp Svartedauen, med Anne-Marthe Lund Engnes som regissør og kunstnerisk leder. Dette stykket er annen del av Carl Fredrik Engelstads middelaldertrilogi. Stykket kom til etter at skuespillerne Grete Randsborg og Bjørn Jenseg i 1973 så potensialet for å sette opp teater ved Margaretakirkeruinen i Maridalen. Engelstad ble bedt om å skrive manus, og stykket hadde urpremiere under den aller første oppsetningen av Maridalsspillet i 1974. Kunstnerisk leder Anne-Marthe Lund Engnes vil tilpasse stykket vår tids utfordringer. Styret i Maridalsspillet har også begynt planleggingen markeringen av 50-årsjubileet i 2024.

Vi ser frem til årets Maridalsspill, og håper på bedre tider!

Ronny Fagereng
Konstituert styreleder

Foto fra øvinger til Maridalsspillet 2018 og 2019

Forsideillustrasjon:

Digital bearbeidelse av tresnitt «Maridalen Kirke» (CC PDM) av Andreas Flinch (1813-1872).

*Fotocollager: Eskil Hadland
Andre foto: Nina Skramstad*

Maridalsspillet

Resultatregnskap

Driftsinntekter og driftskostnader	Note	2019	2018
Billettinntekter	2	417 134	366 477
Tilskudd		677 054	715 324
Sum driftsinntekter		<u>1 094 188</u>	<u>1 081 801</u>
Annen driftskostnad		1 142 378	964 318
Sum driftskostnader		<u>1 142 378</u>	<u>964 318</u>
Driftsresultat		<u>-48 191</u>	<u>117 483</u>
Finansinntekter og finanskostnader			
Annen renteinntekt		178	160
Annen rentekostnad		518	169
Resultat av finansposter		<u>-340</u>	<u>-9</u>
Årsresultat		-48 531	117 474
Overføringer			
Avsatt til annen egenkapital		0	117 474
Overført fra annen egenkapital		48 531	0
Sum overføringer		<u>-48 531</u>	<u>117 474</u>

Maridalsspillet

Balanse

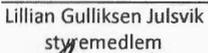
Eiendeler	Note	2019	2018
Omløpsmidler			
Fordringer			
Kundefordringer		<u>0</u>	<u>18 210</u>
Sum fordringer		<u>0</u>	<u>18 210</u>
Bankinnskudd, kontanter o.l.		185 727	225 776
Sum omløpsmidler		<u>185 727</u>	<u>243 986</u>
Sum eiendeler		185 727	243 986

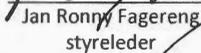
Maridalsspillet

Balanse

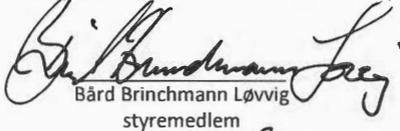
Egenkapital og gjeld	Note	2019	2018
Opptjent egenkapital			
Annen egenkapital		165 727	214 258
Sum opptjent egenkapital		<u>165 727</u>	<u>214 258</u>
Sum egenkapital		<u>165 727</u>	<u>214 258</u>
Kortsiktig gjeld			
Leverandørgjeld		0	9 728
Annen kortsiktig gjeld		20 000	20 000
Sum kortsiktig gjeld		<u>20 000</u>	<u>29 728</u>
Sum gjeld		<u>20 000</u>	<u>29 728</u>
Sum egenkapital og gjeld		185 727	243 986

Oslo, 18.02.2020
Styret i Maridalsspillet

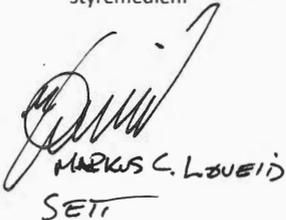

Lillian Gulliksen Julsvik
styremedlem

Jan Ronny Fagereng
styreleder

Rubi Lisbeth Hansen Eidås
nestleder

Bård Brinchmann Løvvig
styremedlem

Per Escild Hadland
styremedlem

MARKUS C. LØVEID
SETI

Maridalsspillet

Noter til årsregnskapet 2019

Note 1 - Regnskapsprinsipper

Årsregnskapet er satt opp i samsvar med regnskapslovens bestemmelser og god regnskapsskikk for små foretak.

Note 2 - Tilskudd

Mottatt tilskudd 2019:

Støtte Oslo Kommune	500 000
Støtte fra Norsk Amatørteaterforbund	63 174
Norsk Kulturråd	113 880

Maridalsspillet

Resultatregnskap - spesifikasjon

	2019	2018
Billettinntekter		
3200 Salg billetter	-417 134	-366 477
	<u>-417 134</u>	<u>-366 477</u>
Tilskudd		
3440 Støtte Oslo Kommune	-500 000	-500 000
3443 Støtte FFUK	0	-55 000
3447 Støtte fra Bydel Nordre Aker	0	-30 000
3448 Støtte fra Norsk musikråd	0	-75 000
3449 Norsk Amatørteaterforbund	-63 174	-55 324
3450 Støtte Norsk Kulturråd	-113 880	0
	<u>-677 054</u>	<u>-715 324</u>
Annen driftskostnad		
6300 Leie lokaler	0	2 000
6301 Leie lager	9 000	9 000
6340 Strøm	7 546	1 829
6360 Renhold	0	3 654
6410 Leie inventar og utstyr	0	47 540
6440 Leie transportmidler	27 785	15 169
6460 Leie Containerleie/toalett/tent/tribune	33 425	152 467
6465 Leie hester	7 500	14 000
6540 Småutstyr osv	9 286	4 193
6560 Rekvissitter,kostymer, sminke osv	60 832	22 862
6700 Revisjonshonorar	10 750	19 375
6706 Regnskap Kunst & Kultur Regnskap	5 822	11 022
6790 Honorar lys og lydde	157 900	97 762
6791 Honorar montering	130 313	0
6793 Honorar vakter	17 500	13 000
6794 Honorarer selvstendig-skuespiller/musike	490 400	465 530
6800 Kontorkostnader & kontorrekvisita	40	0
7310 Markedføring & annonsekostnader	106 654	44 809
7311 Trykksaker/ t-skjorter,logo	38 299	21 756
7350 Representasjon,forpleining,møter fradrag	19 033	8 691
7400 Kontingent, fradragsberettiget	3 500	7 530
7500 Forsikringspremie	4 030	0
7770 Bank og kortgebyrer	1 639	1 167
7771 Øreavrundning	0	1
7790 Annen kostnad m/fradrag	1 126	960
	<u>1 142 378</u>	<u>964 318</u>
Annen renteinntekt		
8050 Renteinntekter bank	-178	-160
	<u>-178</u>	<u>-160</u>

Maridalsspillet

Resultatregnskap - spesifikasjon

	2019	2018
Annen rentekostnad		
8150 Annen rentekostnad	<u>518</u>	<u>169</u>
	<u>518</u>	<u>169</u>
Avsatt til annen egenkapital		
8960 Avsatt til annen egenkapital	<u>0</u>	<u>117 474</u>
	<u>0</u>	<u>117 474</u>
Overført fra annen egenkapital		
8961 Overføringer fra annen egenkapital	<u>-48 531</u>	<u>0</u>
	<u>-48 531</u>	<u>0</u>

Maridalsspillet

Balanse - spesifikasjon

	2019	2018
Kundefordringer		
1530 Opptjente ikke fakt. inntekter	0	18 210
	<u>0</u>	<u>18 210</u>
Bankinnskudd, kontanter o.l.		
1920 Bank 0531.14.58355	185 719	225 768
1950 Bank 0539.32.60337	8	8
	<u>185 727</u>	<u>225 776</u>
Annen egenkapital		
2050 Egenkapital	-165 727	-214 258
	<u>-165 727</u>	<u>-214 258</u>
Leverandørgjeld		
2400 Leverandørgjeld	0	-9 728
	<u>0</u>	<u>-9 728</u>
Annen kortsiktig gjeld		
2982 Avsetning regnskap & revisjon 2016	-10 000	-10 000
2983 Avsetning regnskap & revisjon 2015	-10 000	-10 000
	<u>-20 000</u>	<u>-20 000</u>

Til årsmøte i Maridalsspillet

UAVHENGIG REVISORS BERETNING

Uttalelse om revisjonen av årsregnskapet

Konklusjon

Vi har revidert Maridalsspillet's årsregnskap som viser et underskudd på kr 48 531. Årsregnskapet består av balanse per 31. desember 2019 og resultatregnskap for regnskapsåret avsluttet per denne datoen og noter til årsregnskapet, herunder et sammendrag av viktige regnskapsprinsipper.

Etter vår mening er det medfølgende årsregnskapet avgitt i samsvar med lov og forskrifter og gir et rettviseende bilde av foreningens finansielle stilling per 31. desember 2019, og av dets resultater for regnskapsåret avsluttet per denne datoen i samsvar med regnskapslovens regler og god regnskapsskikk i Norge.

Grunnlag for konklusjonen

Vi har gjennomført revisjonen i samsvar med lov, forskrift og god revisjonsskikk i Norge, herunder de internasjonale revisjonsstandardene (ISA-ene). Våre oppgaver og plikter i henhold til disse standardene er beskrevet i Revisors oppgaver og plikter ved revisjon av årsregnskapet. Vi er uavhengige av foreningen slik det kreves i lov og forskrift, og har overholdt våre øvrige etiske forpliktelser i samsvar med disse kravene. Etter vår oppfatning er innhentet revisjonsbevis tilstrekkelig og hensiktsmessig som grunnlag for vår konklusjon.

Styrets og daglig leders ansvar for årsregnskapet

Styret er ansvarlig for å utarbeide årsregnskapet i samsvar med lov og forskrifter, herunder for at det gir et rettviseende bilde i samsvar med regnskapslovens regler og god regnskapsskikk i Norge. Ledelsen er også ansvarlig for slik intern kontroll som den finner nødvendig for å kunne utarbeide et årsregnskap som ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller utilsiktede feil.

Ved utarbeidelsen av årsregnskapet må ledelsen ta standpunkt til foreningens evne til fortsatt drift og opplyse om forhold av betydning for fortsatt drift. Forutsetningen om fortsatt drift skal legges til grunn for årsregnskapet så lenge det ikke er sannsynlig at virksomheten vil bli avvirket.

Revisors oppgaver og plikter ved revisjonen av årsregnskapet

Vårt mål er å oppnå betryggende sikkerhet for at årsregnskapet som helhet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller utilsiktede feil, og å avgi en revisjonsberetning som inneholder vår konklusjon. Betyggende sikkerhet er en høy grad av sikkerhet, men ingen garanti for at en revisjon utført i samsvar med lov, forskrift og god revisjonsskikk i Norge, herunder ISA-ene, alltid vil avdekke vesentlig feilinformasjon som eksisterer. Feilinformasjon kan oppstå som følge av misligheter eller utilsiktede feil. Feilinformasjon blir vurdert som vesentlig dersom den enkeltvis eller samlet med rimelighet kan forventes å påvirke økonomiske beslutninger som brukerne foretar basert på årsregnskapet.

For videre beskrivelse av revisors oppgaver og plikter vises det til <https://revisorforeningen.no/revisjonsberetninger>.

Uttalelse om øvrige lovmessige krav

Konklusjon om registrering og dokumentasjon

revisjon eller forenklet revisorkontroll av historisk finansiell informasjon», mener vi at ledelsen har oppfylt sin plikt til å sørge for ordentlig og oversiktlig registrering og dokumentasjon av foreningens regnskapsopplysninger i samsvar med lov og god bokføringskikk i Norge.

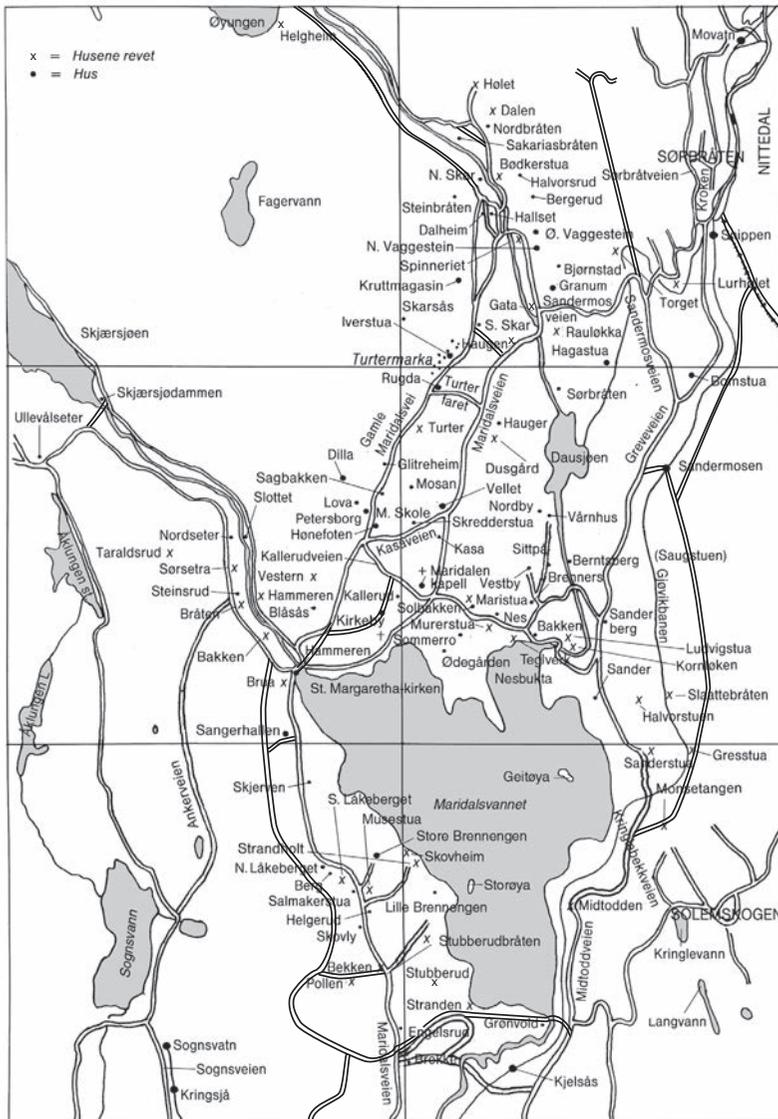
Oslo, 18. februar 2020

Unic Revisjon AS

Herman Olav Grøv
statsautorisert revisor

Returadresse:
Maridalens Venner
Konvallveien 67
2742 Grua

www.maridalensvenner.no
www.maridalsspillet.no

